

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΠΜΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΥΛΙΚΟ

*«Οι εκπαιδευτικές επιλογές και διαδρομές των φοιτητών/-τριών
Παιδαγωγικών Τμημάτων: Μεταξύ της απασχολησιμότητας και της
δια βίου μάθησης»*

Επιβλέπουσες: Καθ. Τσατσαρώνη Άννα & Δρ. Σαρακινιώτη Αντιγόνη

Φοιτήτρια: Μπεντάνα Παναγιώτα
Α.Μ.: 3032201401116

Ιανουάριος 2017 – Κόρινθος

Περίληψη

Στα πλαίσια των πολιτικών και πρακτικών της διά βίου μάθησης (ΔΒΜ) και της απασχολησιμότητας γίνεται εύλογα αντιληπτό πως οι συνθήκες μέσα στις οποίες οι νέοι καλούνται να κάνουν επιλογές και να χαράξουν τις επαγγελματικές και εκπαιδευτικές τους διαδρομές έχουν αλλάξει. Ως εκ τούτου, θεωρήθηκε ιδιαίτερα ενδιαφέρον να διερευνηθούν οι εκπαιδευτικές επιλογές και διαδρομές φοιτητών/-τριών Παιδαγωγικών Τμημάτων υπό το πρίσμα των νέων καθεστώτων ορθολογισμού που επιτάσσουν την αντιμετώπιση των ατόμων ως “υποκειμένων επιλογής”. Το ερευνητικό ενδιαφέρον για τη συγκεκριμένη ομάδα φοιτητών οφείλεται στο γεγονός πως οι εκπαιδευτικοί στην Ελλάδα συνιστούν πλέον μια ευάλωτη ομάδα επαγγελματιών. Ερευνητικά στοιχεία καταδεικνύουν πως στα πλαίσια της ευρωπαϊκοποίησης και της διά βίου μάθησης τα ελληνικά Παιδαγωγικά Τμήματα στην πλειονότητά τους έχουν υποκύψει στις παγκόσμιες και ευρωπαϊκές πιέσεις για αναμόρφωση των Προγραμμάτων Σπουδών με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τη συγκρότηση των επαγγελματικών ταυτοτήτων των φοιτητών/-τριών και κατ’ επέκταση τη διαμόρφωση της επαγγελματικής τους πορείας. Η διερεύνηση του υπό μελέτη θέματος πραγματοποιήθηκε μέσω ημι-δομημένων συνεντεύξεων. Η ανάλυση των δεδομένων αναδεικνύει τη σύγκλιση των φοιτητριών ως προς τις απόψεις και τον τρόπο που διαπραγματεύονται τη θέση τους στα πλαίσια της ΔΒΜ και της απασχολησιμότητας. Γίνεται ευδιάκριτη η επιθυμία για συνεχή επιμόρφωση και κατάρτιση, προκειμένου να καταστούν ανταγωνιστικές, υιοθετώντας μία εργαλειακή αντιμετώπιση της γνώσης και τοποθετώντας πλήρως το επάγγελμα του εκπαιδευτικού στα πλαίσια της ΔΒΜ. Οι φοιτήτριες από τα λιγότερα προνομιούχα περιβάλλοντα φαίνεται να διαθέτουν ένα “habitus ακινησίας”, με αποτέλεσμα την άνιση πρόσβασή τους στο πεδίο της κινητικότητας. Οι εκπαιδευτικές επιλογές φαίνεται να είναι αποτέλεσμα επιρροής ποικίλων παραγόντων, όπως τα απρόβλεπτα γεγονότα της ζωής καθώς και η δυναμική της αλληλεπίδρασης του ατομικού και θεσμικού έθους. Ο οικονομικός παράγοντας αναδεικνύεται ως σημαντική πτυχή που οριοθετεί τα μελλοντικά τους σχέδια, περιορίζοντας την ικανότητά τους να αναπτύσσουν ισχυρές ακαδημαϊκές και επαγγελματικές ταυτότητες. Ακόμη, διαφαίνεται μία απόκλιση ανάμεσα στις φοιτήτριες των δύο Τμημάτων αναφορικά με την επίδραση που θεωρούν ότι ασκεί το πρόγραμμα σπουδών και οι ακαδημαϊκές γνώσεις που τους προσφέρει στη σταδιοδρομία τους και τη διεύρυνση των επαγγελματικών προοπτικών τους. Η παρούσα μελέτη είναι περιορισμένης έκτασης, ωστόσο δίνει το εφελτήριο για περαιτέρω διερεύνηση του θέματος.

Abstract

In the context of life-long learning (LLL) policies and practices and employability the conditions in which young people are asked to make choices and devise their professional and educational paths have changed significantly. Hence, it is deemed of critical importance to research the educational choices and paths of university students studying in Education Departments, in the new rationality regimes that define individuals as “subjects of choice”. The particular group of students attracts considerable research interest as teachers in Greece nowadays constitute a rather vulnerable group of professionals. Research findings indicate that in the context of europeanization and LLL, the majority of Greek Education Departments have succumbed to international and regional pressures for reforming their Curriculum with direct implications on professional identities of students and their future career paths. The topic under examination was explored through semi-structured interviews. Data analysis highlights the convergence of students’ attitudes and how they position themselves in LLL and employability discourses. There is a clear desire for constant training in order to stay competitive in the labor market, adopting an instrumental rationality approach towards knowledge and situating the teacher profession in the context of LLL. Those students who come from less privileged environments seem to retain an “immobility habitus” resulting in unequal access to mobility. Educational choices seem to be a result of multiple factors, such as unexpected life events and the dynamic interaction between individual and institutional habitus. Economic conditions are a critical aspect that restricts students’ future plans, putting limits on their ability to develop strong academic and professional identities. Moreover, our study indicated that there is a divergence between the students of the two Departments under examination, concerning what they perceive to be the influence of their Department’s curriculum and the academic knowledge it offers on their careers and their employment prospects. The study is limited in scope but provides a very good basis for further explorations of this very important topic.

1.Εισαγωγή.....	Σελ. 7
2. Βιβλιογραφική Επισκόπηση.....	Σελ. 12
2.1 Καριέρες μάθησης (learning Careers).....	Σελ. 13
2.2 Απασχολησιμότητα (Employability).....	Σελ. 15
2.3 Οι εκπαιδευτικοί και η εκπαίδευσή τους.....	Σελ. 17
2.4 Τα προγράμματα σπουδών και η επιρροή τους στις καριέρες των φοιτητών/-τριών	Σελ. 23
3. Θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας	
3.1 Προσεγγίζοντας τη δια βίου μάθηση με όρους Foucault	Σελ. 25
3.2 Αναλύοντας τους λόγους διακυβέρνησης σύμφωνα με τη θεωρία του Bernstein	Σελ. 28
3.3 Προσεγγίζοντας τη σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ των φοιτητών/-τριών και του Πανεπιστημίου με βάση τη θεωρητική προσέγγιση του Bourdieu	Σελ. 31
3.3.1 Κεφάλαιο.....	Σελ. 31
3.3.2 Habitus.....	Σελ. 31
3.3.3 θεσμικό Habitus.....	Σελ.32
4. Σύνοψη θεωρητικής επισκόπησης.....	Σελ.32
5. Μεθοδολογία της έρευνας	Σελ. 35

6. Παρουσίαση ερευνητικών ευρημάτων

6.1 Διερεύνηση των επιλογών και διαδρομών των φοιτητών/-τριών.....Σελ. 38

6.2 Οι σπουδές και επιρροή τους στις επιλογές και τις πορείες των φοιτητών/-τριών.
.....Σελ. 46

6.3 Μετάβαση των φοιτητών/-τριών από το Πανεπιστήμιο στην αγορά εργασίας.
.....Σελ. 52

6.4 Διερεύνηση των απόψεων των φοιτητών για την απασχολησιμότητα και τη
ΔΒΜ.....Σελ. 61

7. Συζήτηση.....Σελ. 66

8. Επίλογος..... Σελ. 74

Βιβλιογραφία.....Σελ.78

Παράρτημα I

Παράρτημα II

Παράρτημα III

1.Εισαγωγή

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 η οικονομία αρχίζει να αναπτύσσεται ταχύρρυθμα οδηγώντας σε σταδιακή κυριάρχηση του νέο-φιλελευθερισμού ως τη μοναδική προσέγγιση και λύση στα πολλαπλά οικονομικά, κοινωνικά, πολιτικά και πολιτισμικά διακυβεύματα των δεκαετιών που ακολούθησαν. Ο ανταγωνισμός των κρατών αποτελεί πλέον μείζον θέμα και ο δημόσιος τομέας αρχίζει να λειτουργεί με όρους αγοράς. Οι αλλαγές αυτές δεν αφήνουν ανέπαφο τον τομέα της εκπαίδευσης (Robertson, 1996). Το πανεπιστήμιο θεωρείται πλέον βασικός μοχλός στην επίτευξη της εθνικής οικονομικής ανάπτυξης και ως εκ τούτου οι πολιτικές των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), που αφορούν την τριτοβάθμια εκπαίδευση, παρουσιάζουν κοινούς στόχους και πρακτικές με απώτερο στόχο τη σύνδεσή της με την κοινωνία της γνώσης και την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας. Το πανεπιστήμιο, προκειμένου να ανταπεξέλθει στον κρίσιμο οικονομικό του ρόλο, καλείται να καλύψει τις απαιτήσεις για εξειδικευμένο εργατικό προσωπικό και να μετατραπεί σε έναν υπεύθυνο και αποδοτικό φορέα, μέσω του κρατικού ελέγχου, του ανταγωνισμού και των οικονομικών κινήτρων (Σιάνου- Κύργιου, 2010).

Συνεπώς, το ζήτημα της μετάβασης από το πανεπιστήμιο στην αγορά εργασίας εξελίσσεται σε μείζον θέμα και εντάσσεται στη σύγχρονη προβληματική των διεθνών οργανισμών με απώτερο στόχο την εξεύρεση μιας βιώσιμης λύσης. Στα πλαίσια αυτής της προσπάθειας οι διεθνείς οργανισμοί, κυρίως ο ΟΟΣΑ και η UNESCO, υλοποιούν σχετικές μελέτες, των οποίων τα αποτελέσματα δημοσιεύουν, θέτουν κοινούς στόχους και κάνουν ανάλογες προτάσεις στις κυβερνήσεις για τη χάραξη της εκπαιδευτικής τους πολιτικής. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, στις κοινές και κύριες κατευθύνσεις των πολιτικών των χωρών-μελών της ΕΕ, που αφορούν την ανώτατη εκπαίδευση, ενσωματώνεται η επέκταση και η διεύρυνση της ετερογένειας των φοιτητών. Η επέκταση της ανώτατης εκπαίδευσης θεμελιώνεται στη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου, σύμφωνα με την οποία οι γνώσεις και οι δεξιότητες των ατόμων συνιστούν καθοριστικό παράγοντα για τη ατομική και κοινωνική πρόοδο. Η αξιοποίηση του ανθρώπινου κεφαλαίου συναρτάται άμεσα με την παροχή εκπαίδευσης, στην οποία τα κράτη επενδύουν, προκειμένου να επιτευχθεί οικονομική ανάπτυξη. Συνεπώς, το κράτος ωφελείται, διότι διαμορφώνει πολίτες με υψηλή εξειδίκευση και ευελιξία, ιδιότητες που απαιτεί η αγορά εργασίας, και κατά αυτόν τον τρόπο καθίσταται το ίδιο το κράτος ανταγωνιστικότερο. Αντίστοιχα, στα άτομα

παρέχεται η δυνατότητα να αποκτήσουν ακαδημαϊκές γνώσεις καθώς και κοινωνικές και επαγγελματικές δεξιότητες που απαιτούν οι αλλαγές στη φύση της εργασίας και στη δομή της απασχόλησης (Σιάνου- Κύργιου, 2010).

Γίνεται, πλέον, εμφανές πως δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη ΔΒΜ, η οποία προβάλλεται ως μία από τις βασικές πρακτικές του 21^{ου} Αιώνα για την αντιμετώπιση των προκλήσεων των σύγχρονων κοινωνιών και συνιστά ένα από τα επίκαιρα ζητήματα πολλών χωρών και διεθνών οργανισμών, όπως είναι ο ΟΟΣΑ. Η διά βίου μάθηση διακηρύσσεται μέσα στις εθνικές και διεθνείς πολιτικές ως μια πραγματικότητα, η οποία ανταποκρίνεται στις συνεχείς αλλαγές και στις οικονομικές και κοινωνικές πιέσεις της Παγκοσμιοποίησης. Οι πολιτικές στηρίζονται και προβάλλουν την άποψη πως οι οικονομίες, για να παραμείνουν ανταγωνιστικές, θα πρέπει να επενδύσουν στην Κοινωνία της Γνώσης και για να καταστεί κάτι τέτοιο εφικτό «επιβάλλεται» τόσο τα άτομα όσο και τα θεσμικά όργανα να υιοθετήσουν τη διά βίου μάθηση ως μία από τις βασικές τους πρακτικές (Nicoll & Fejes, 2008).

Ως εκ τούτου, η πρακτική της ΔΒΜ προβάλλεται μέσω των αφηγήσεων των δυτικών κοινωνιών ως ένα μέσο που διασφαλίζει στην Ευρωπαϊκή Ένωση άλλα και σε κάθε κράτος ξεχωριστά την πρωτοκαθεδρία σε ζητήματα εκπαίδευσης, έρευνας και οικονομίας. Μέσα σε τέτοιες αφηγήσεις ενυπάρχει η υπόσχεση της προόδου για όλους και τα άτομα καλούνται να υιοθετήσουν την πρακτική της ΔΒΜ, προκειμένου να επιτύχουν τους στόχους τους (Popkewitz, 2003, όπ. αναφ. στο Fejes, 2008). Κατά αυτόν τον τρόπο επιβάλλεται στα άτομα να είναι ευέλικτα, ευπροσάρμοστα και να κάνουν επιλογές, ώστε να αποκομίζουν τα οφέλη των ανοιχτών περιβαλλόντων μάθησης (Σαρακινιώτη, 2012; Σταυρου, 2012, όπ. αναφ. στο Ματούση, Σαρακινιώτη & Τσατσαρώνη, 2014). Στα πλαίσια αυτών των νέων εργασιακών περιβαλλόντων προσδοκείται από τα άτομα να μετατραπούν σε ευέλικτους, πολλαπλά ειδικευμένους και συνεχώς επαν-ειδικευόμενους εργαζόμενους, οι οποίοι είναι υπεύθυνοι για τη βελτίωση των προσόντων τους και ικανοί να ακολουθήσουν πολλαπλές επαγγελματικές διαδρομές (Bancel, 2007, όπ. αναφ. στο Tsatsaroni & Sarakinioti, 2015). Ο νέος επιχειρηματικός τρόπος σκέψης προωθεί τη μάθηση και την εκπαίδευση ως το μοναδικό ‘καθεστώς αλήθειας’ για την διατήρηση του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος των κρατών στην παγκόσμια οικονομία, αλλά και για την επιβίωση των ατόμων στην αγορά εργασίας (Huzzard, 2004 όπ. αναφ. στο

Fogde, 2008). Ωστόσο, η ευελιξία στην αγορά εργασίας συναρτάται με την απασχολησιμότητα μέσω της οποίας υπονοείται η μετατόπιση της ευθύνης για την απασχόληση και τη μάθηση από το κράτος στο ίδιο το άτομο (Finn, 2000; Strath, 2000; Garsten & Jacobsson, 2004, όπ. αναφ. στο Fogde, 2008). Υπό το πρίσμα της απασχολησιμότητας τα άτομα θα «πρέπει» να είναι υπεύθυνα για την εκπαίδευσή τους και την απόκτηση των κατάλληλων δεξιοτήτων, ώστε να παραμένουν απασχολήσιμα (Salomonsson, 2003). Το κυρίαρχο μήνυμα είναι ότι ευκαιρίες και δυνατότητες για εκπαίδευση και εργασία υπάρχουν παντού αρκεί το ίδιο το άτομο να μπορέσει να τις αξιοποιήσει (Tsatsaroni & Sarakinioti, 2015).

Στην προκειμένη περίπτωση τίθεται το ερώτημα κατά πόσο τα υποκείμενα είναι πράγματι ελεύθερα να επιλέξουν και κατά πόσο αυτές οι επιλογές τους δεν διαποτίζονται από τις σχέσεις εξουσίας. Χαρακτηριστικά ο Rose (1999, όπ. αναφ. στο Berglund, 2008) επισημαίνει πως η ελευθερία πραγματώνεται μέσα από κανόνες και αρχές για τη διακυβέρνηση και οργάνωση των άλλων. Ωστόσο, τα άτομα θεωρώντας πως είναι ελεύθερα να επιλέξουν μπορούν να δεχτούν και να ενεργήσουν μέσα σε συνθήκες εξαναγκασμού, υπονομεύοντας κατά αυτόν τον τρόπο την αυτονομία τους (Berglund, 2008).

Ο Τομέας της Ευρωπαϊκής Πολιτικής της Εκπαίδευσης και Κατάρτισης, Νεολαίας και Απασχόλησης κάνει ιδιαίτερη μνεία για ευελιξία στην απασχόληση και προσαρμογή στις συνεχώς μεταβαλλόμενες ανάγκες της αγοράς, η οποία απαιτεί από τους εργαζόμενους να είναι δια βίου εκπαιδευσιμοι (Bancel, 2007, όπ. αναφ. στο Tsatsaroni & Sarakinioti, 2015). Στα πλαίσια της ρητορικής της φιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης η αρχή της «flexicurity» δεσπόζει ως μία από τις βασικές αρχές που διατρέχουν τις πολιτικές και πρακτικές για τη διά βίου μάθηση. Η αρχή της «flexicurity» ενισχύει την ιδέα της χαλάρωσης των συνόρων στα ευρωπαϊκά πλαίσια της διακυβέρνησης (Bernstein, 2000; Seddon & Levin 2013, όπ. αναφ. στο Ματούση, Σαρακινιώτη & Τσατσαρώνη, 2014). Μέσω της αρχής της «flexicurity» γίνεται μία προσπάθεια συμβιβασμού της ανάγκης για ευέλικτο εργατικό δυναμικό και της ανάγκης για ασφάλεια- εμπιστοσύνη ότι τα άτομα δεν θα αντιμετωπίσουν μεγάλες περιόδους ανεργίας. Στα πλαίσια αυτής της προσπάθειας η ΕΕ έχει ορίσει ένα σύνολο κοινών αρχών και διερευνάται κατά πόσο οι χώρες μπορούν να τις υλοποιήσουν. Βασικές συνιστώσες της αρχής της ευελιξίας με ασφάλεια αποτελούν οι ευέλικτες και

αξιόπιστες συμβατικές ρυθμίσεις, οι ολοκληρωμένες στρατηγικές για τη ΔΒΜ, οι αποτελεσματικές πολιτικές της αγοράς εργασίας καθώς και τα σύγχρονα συστήματα κοινωνικής ασφάλειας. Συνεπώς, στην Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Απασχόληση η ευελιξία με ασφάλεια αποτελεί καθοριστικό στοιχείο των κατευθυντήριων γραμμών της ευρωπαϊκής στρατηγικής για την απασχόληση στο σύνολό της. Μερικά από τα μέτρα που έχουν ληφθεί μέσα σε αυτό το πλαίσιο αποτελούν η ατζέντα για νέες δεξιότητες και θέσεις εργασίας, ο εφοδιασμός των ατόμων με τις σωστές δεξιότητες για την απασχόληση, η βελτίωση της ποιότητας των θέσεων εργασίας και των συνθηκών εργασίας,, ο προσδιορισμός των νέων δεξιοτήτων για νέες θέσεις εργασίας καθώς και η παροχή υποστήριξης των νέων να αποκτήσουν δεξιότητες, προσόντα και εμπειρία¹.

Στο πλαίσιο της στρατηγικής για την απασχόληση εντάσσεται το πρόγραμμα εγγύησης για την νεολαία (Youth Guarantee Programme), το οποίο αποτελεί μια νέα προσέγγιση αντιμετώπισης της ανεργίας των νέων. Μέσω αυτού του προγράμματος διασφαλίζεται ότι σε όλους τους νέους κάτω των 25 ετών, εφόσον έχει παρέλθει διάστημα τεσσάρων μηνών από τότε που άφησαν την επίσημη εκπαίδευση ή έμειναν άνεργοι, παρέχεται η δυνατότητα απασχόλησης, μαθητείας, πρακτικής άσκησης καθώς και ευκαιρίες για συνεχή εκπαίδευση ανάλογα με τις εξατομικευμένες ανάγκες και την κατάσταση των νέων. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει βοηθήσει κάθε χώρα της ΕΕ να αναπτύξει την εθνική της στρατηγική για το συγκεκριμένο πρόγραμμα.²

Στα πλαίσια της ευρωπαϊκοποίησης και της ΔΒΜ, η ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική επικεντρώνεται στα μαθησιακά αποτελέσματα των ιδρυμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης, επιδιώκοντας να διασφαλίσει κατά αυτόν τον τρόπο την ποιότητα και τη διαπίστευσή τους (ENQA 2010). Ωστόσο, η ανάπτυξη μιας τέτοιας πολιτικής επιφέρει αλλαγές και στα εκπαιδευτικά ιδρύματα τα οποία εξωθούνται στον «εκσυγχρονισμό». Συγκεκριμένα, η εφαρμογή της αρχής της απασχολησιμότητας των αποφοίτων καθώς και οι ευρωπαϊκές εκπαιδευτικές πολιτικές και πρακτικές που συνδέονται με τα μαθησιακά αποτελέσματα αποσκοπούν στο άνοιγμα της πρόσβασης στη γνώση για όλους, στην αναγνώριση και επικύρωση της μάθησης στα πλαίσια της μη τυπικής και άτυπης εκπαίδευσης αλλά και στη διευκόλυνση της κινητικότητας

¹ Πηγή: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=102>

² Πηγή: [c.europa.eu/social/main.jsp?catId=950&langId=en](http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=950&langId=en)

τόσο στον εκπαιδευτικό όσο και στον εργασιακό τομέα σε εθνικό και διεθνές επίπεδο (Cedefop, 2009, οπ. αναφ. στο Sarakinioti & Tsatsaroni, 2015).

Υπό το πρίσμα των πολιτικών και πρακτικών της ΔΒΜ γίνεται εύλογα αντιληπτό πως οι συνθήκες μέσα στις οποίες οι νέοι καλούνται να κάνουν επιλογές και να χαράξουν τις επαγγελματικές και εκπαιδευτικές τους διαδρομές έχουν αλλάξει (Ball, 2009, οπ. αναφ. στο Ματούση, Σαρακινιώτη & Τσατσαρώνη, 2014). Η οικονομική κρίση, η βαθειά ύφεση, η ανεργία καθώς και οι ευρωπαϊκές/παγκόσμιες πολιτικές, λόγοι και πρακτικές ενισχύουν την νοηματοδότηση της εκπαίδευσης ως ένα ευρέως ανοικτό χώρο δια βίου μάθησης, με αποτέλεσμα να υπάρχει επιτακτική ανάγκη διερεύνησης του φάσματος των επιλογών ως μέρος των σχετικών πρακτικών (Ματούση, Σαρακινιώτη & Τσατσαρώνη, 2014).

Λαμβάνοντας υπόψη τα προαναφερθέντα θεωρήθηκε ιδιαίτερα ενδιαφέρον να διερευνηθούν οι εκπαιδευτικές επιλογές και διαδρομές των φοιτητών/-τριών των Παιδαγωγικών Τμημάτων στα πλαίσια των πολιτικών της δια βίου μάθησης και της απασχολησιμότητας που επιτάσσουν την αντιμετώπιση των ατόμων ως «υποκειμένων επιλογής». Το ερευνητικό ενδιαφέρον για τους φοιτητές των Παιδαγωγικών Τμημάτων οφείλεται εν μέρει και στο γεγονός πως οι εκπαιδευτικοί στην Ελλάδα συνιστούν μια ευάλωτη ομάδα επαγγελματιών. Συγκεκριμένα, την τελευταία πενταετία το ποσοστό ανεργίας έχει αυξηθεί ενώ το 2008 ήταν η τελευταία χρονιά που κλήθηκαν μέσω ΑΣΕΠ οι εκπαιδευτικοί της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης να καλύψουν τις ανάγκες των δημόσιων σχολείων για μόνιμο διδακτικό προσωπικό (Sarakinioti & Tsatsaroni, 2015). Υπό αυτές τις δύσκολες συνθήκες της αγοράς εργασίας και υπό το νέο καθεστώς της διά βίου μάθησης και της απασχολησιμότητας η διερεύνηση του τρόπου που οι εν δυνάμει εκπαιδευτικοί διαπραγματεύονται τη θέση τους και κάνουν τις επιλογές τους καθίσταται ιδιαίτερα σημαντική.

Επιπροσθέτως, η αναμόρφωση των προπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών που συντελέστηκε στην πλειονότητα των Παιδαγωγικών Τμημάτων κατά τη χρονική περίοδο 2000-2006, αξιοποιώντας τις ευκαιρίες χρηματοδότησης από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Sarakinioti & Tsatsaroni, 2015) ενίσχυσε το ενδιαφέρον για το υπό μελέτη θέμα. «Από την ανάλυση των οδηγιών σπουδών προκύπτει ότι η επίκληση της ανάγκης για αλλαγή αποτελεί το βασικό στοιχείο της ανάπτυξης των προπτυχιακών

προγραμμάτων σπουδών των Παιδαγωγικών Τμημάτων με σκοπό την αναβάθμιση και τον εκσυγχρονισμό καθενός από αυτά. Ο νομιμοποιητικός λόγος των αλλαγών αναπτύσσεται κυρίως με αναφορά: α) Στα προβλήματα της αγοράς εργασίας, ειδικά για την προσχολική εκπαίδευση, όπου τα ποσοστά ανεργίας σε εθνικό επίπεδο είναι υψηλά και β) την ανάγκη για εκπαιδευτική καινοτομία, όπως αυτή προβάλλεται από τον κυρίαρχο υπερεθνικό λόγο των πολιτικών για την εκπαίδευση» (Σαρακινιώτη, 2012: σελ.368).

Λαμβάνοντας υπόψη τις αλλαγές στα προπτυχιακά προγράμματα σπουδών αναδεικνύεται η ανάγκη να μελετηθούν οι ενδεχόμενες επιπτώσεις που επιφέρουν οι αλλαγές αυτές στη διαμόρφωση των εκπαιδευτικών ταυτοτήτων και κατ' επέκταση και στις εκπαιδευτικές επιλογές και διαδρομές των φοιτητών/-τριών. Η ύπαρξη ερευνητικών ενδείξεων πως τα εκπαιδευτικά ιδρύματα μπορούν να ασκήσουν ιδιαίτερη επιρροή στις εκπαιδευτικές καριέρες των φοιτητών ενδυναμώνουν το ερευνητικό ενδιαφέρον ακόμη περισσότερο (Moniarou-Papaconstantinou, Tsatsaroni, 2012).

Με βάση τα παραπάνω, ο στόχος της παρούσας έρευνας συνίσταται στη διερεύνηση των εκπαιδευτικών επιλογών και διαδρομών φοιτητών/τριών των Παιδαγωγικών Τμημάτων (Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης & Τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία του Πανεπιστημίου Αθηνών) στα πλαίσια των πολιτικών και πρακτικών της δια βίου μάθησης και της απασχολησιμότητας.

2. Βιβλιογραφική Επισκόπηση

Υπό το πρίσμα της ρητορικής της εκπαιδευτικής πολιτικής και των νέων εργασιακών καθεστώτων γίνεται εύλογα αντιληπτό πως η μελέτη των ενδεχόμενων αλλαγών των αναλυτικών προγραμμάτων σπουδών καθώς και η αξιοποίηση του όρου “καριέρες μάθησης” (learning careers) και της “απασχολησιμότητας” (employability) είναι ιδιαίζουσας σημασίας για την κατανόηση και την ερμηνεία των εκπαιδευτικών διαδρομών. Κατόπιν τούτου, ακολουθεί η παρουσίαση σχετικών ερευνών, προκειμένου να κατανοηθεί ο τρόπος που διαμορφώνονται οι σταδιοδρομίες μάθησης υπό το πρίσμα των νέων προκλήσεων της «Κοινωνίας της Γνώσης» καθώς και ο τρόπος που τα άτομα αντιλαμβάνονται το ρόλο του πτυχίου στις μελλοντικές

ευκαιρίες απασχόλησης. Εν συνεχεία, παρατίθενται ερευνητικά στοιχεία αναφορικά με την αρχική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών, ώστε να καταστεί ευκολότερα αντιληπτός ο τρόπος που διαμορφώνονται οι εκπαιδευτικές ταυτότητες και κατ' επέκταση επιδρούν στις επιλογές και διαδρομές των μελλοντικών εκπαιδευτικών. Τέλος, παρουσιάζονται τα ερευνητικά στοιχεία που αναδεικνύουν τη σχέση αλληλεπίδρασης που έχουν αναπτύξει οι φοιτητές/-τριες με το πανεπιστήμιο και το πώς η σχέση αυτή επιδρά στην μετέπειτα πορεία τους.

2.1 Καριέρες μάθησης (learning careers)

Με την μαζικοποίηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης δημιουργούνται νέες προκλήσεις στα πλαίσια του αυξανόμενου ανταγωνισμού σε παγκόσμιο επίπεδο, καθιστώντας ασταθή τη μετάβαση από το πανεπιστήμιο στην αγορά εργασίας (Brown et al., 2011, όπ. αναφ. στο Allen et al., 2013). Υπό το πρίσμα των νέων συνθηκών εργασίας, η αξιοποίηση του όρου “καριέρες μάθησης” (learning careers) βοηθάει να αντιληφθούμε πως στην εκπαιδευτική σταδιοδρομία ενός ατόμου υπάρχουν συνέχειες, αλλά και αξιοσημείωτες αλλαγές στις αντιλήψεις, τις αξίες, τις πεποιθήσεις καθώς και στις διαθέσεις απέναντι στην εκπαίδευση και τη μάθηση.

Οι ερευνητές αντιλαμβάνονται τη μάθηση ως μία διαδικασία που συνδέεται με τις κοινωνικές βιογραφίες και τις ταυτότητες των ατόμων και επιχειρηματολογούν πως οι επιλογές των νέων επηρεάζονται από την εθνικότητα, το γένος και την κοινωνική τους τάξη. Εντούτοις, αυτές οι επιλογές δεν παραμένουν σταθερές και μεταβάλλονται μέσα στο χώρο και στο χρόνο (Ball et al., 2000, όπ. αναφ. στο Moniarou-Papaconstantinou et al., 2010).

Ερευνητικά ευρήματα, που προέκυψαν από σχετική μελέτη σε μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, μέσω ημιδομημένων συνεντεύξεων, καταδεικνύουν πως οι καριέρες μάθησης συχνά μετατρέπονται σε ακανόνιστες, απρόβλεπτες σταδιοδρομίες, που δεν είναι προκαθορισμένες. Ωστόσο, επηρεάζονται από το ατομικό έθος και το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έχουν μεγαλώσει τα άτομα και προκύπτουν από τις προσπάθειες των ατόμων να προσαρμοστούν σε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια, όπως είναι το έθος του εκπαιδευτικού ιδρύματος στο οποίο φοιτούν καθώς και από τα απρόβλεπτα γεγονότα της ζωής (Bloomer & Hodgkinson, 2000a).

Επιπροσθέτως, εμπειρικά στοιχεία που προέκυψαν από τη μελέτη των Bloomer και Hodkinson (2000b) φανερώνουν πως οι σταδιοδρομίες μάθησης είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με άλλες εμπειρίες της ζωής των νέων και επηρεάζονται από τη μάθηση που λαμβάνουν εκτός πλαισίου της τυπικής εκπαίδευσης ή κατάρτισης και δεν είναι απλά το αποτέλεσμα κάποιων ορθολογικών αποφάσεων. Παρατηρήθηκε πως οι προσωπικές ταυτότητες των ατόμων μεταξύ 15 και 19 χρονών μεταβάλλονται σημαντικά, μετασχηματίζοντας τις καριέρες μάθησης. Οι διαδικασίες μετασχηματισμού είναι σχεδόν πάντα περίπλοκες και στηρίζονται στις διαρκείς μεταβολές των εννοιολογικών στοιχείων, των πεποιθήσεων και των νοημάτων. Τα αποτελέσματα της μελέτης δείχνουν πως οι διαθέσεις απέναντι στη μάθηση σχετίζονται με το κοινωνικό, το υλικό και το πολιτιστικό πλαίσιο. Ακόμη, η πλειονότητα των νέων δηλώνουν πρόθυμοι και ικανοί να προσαρμοστούν στις νέες μαθησιακές απαιτήσεις κυρίως όταν οι κοινωνικές συνθήκες της μάθησης που εμπλέκονται είναι ή θεωρούν πως είναι σημαντικές και δεν αλλάζουν. Εν κατακλείδι, οι καριέρες μάθησης είναι ένα σύνολο συμβάντων, ενεργειών, νοημάτων καθώς και η κατασκευή και ανακατασκευή νοημάτων που διαμορφώνονται μέσα από αυτά τα γεγονότα, τις δράσεις και τα νοήματα και συνιστούν μια διαρκή ανάπτυξη και αναπροσαρμογή σχέσεων που συμπεριλαμβάνουν και τις σχέσεις ανάμεσα στις θέσεις και διαθέσεις (Bloomer & Hodkinson, 2000b).

Οι Crossan et al. (2003) στα πλαίσια της μελέτης τους εστιάζουν στη διερεύνηση των εκπαιδευτικών διαδρομών μη παραδοσιακών φοιτητών των οποίων οι εκπαιδευτικές πορείες χαρακτηρίζονται από περιορισμένη και διακεκομμένη συμμετοχή στην εκπαίδευση. Επιχειρούν να αμφισβητήσουν τη γραμμική πορεία της σταδιοδρομίας των ατόμων, μιας και είθισται η έννοια της καριέρας να είναι παραδοσιακά συνυφασμένη με μία συγκεκριμένη ανοδική επαγγελματική πορεία (Young & Collin, 2000). Τα ερευνητικά στοιχεία συγκεντρώθηκαν κατά τη διάρκεια μιας μελέτης των βιογραφιών νεοεισερχόμενων φοιτητών σε κολλέγια της Σκωτίας και καταδεικνύουν πως οι εκπαιδευτικές ταυτότητες είναι εύθραυστες, τυχαίες και ευάλωτες στις εξωτερικές αλλαγές καθώς η μάθηση είναι μία υποκειμενική εμπειρία που συνδέεται με άλλα γεγονότα της ζωής και εμπειρίες και τοποθετείται μέσα σε περίπλοκες διαπραγματεύσεις νοήματος. Οι σταδιοδρομίες μάθησης των ενηλίκων μπορεί να είναι πολύπλοκες όπως ακριβώς και των νέων.

2.2 Απασχολησιμότητα (Employability)

Στο πλαίσιο μιας οικονομίας που περιγράφεται ως παγκόσμια και ανταγωνιστική γίνεται ολοένα και πιο εκτενής η χρήση του όρου “απασχολησιμότητα”, όρος που αποτυπώνει αλλαγές στην αγορά εργασίας. Τα αποτελέσματα μιας ποιοτικής μελέτης, που αφορούσε τη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο προπτυχιακοί φοιτητές αγγλικών πανεπιστημίων αντιλαμβάνονται το ρόλο του πτυχίου στις μελλοντικές ευκαιρίες απασχόλησής τους, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η παρούσα μελέτη ανέδειξε τις εντάσεις και τις ανησυχίες που βιώνουν οι φοιτητές ως προς το ρόλο και τη χρησιμότητα του πτυχίου στη μετέπειτα επαγγελματική τους πορεία. Ωστόσο, φαίνεται πως εξακολουθούν να θεωρούν ότι η θέση τους στην αγορά εργασίας είναι ευνοϊκότερη συγκριτικά με όσους δεν είναι κάτοχοι πτυχίου τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και ως εκ τούτου να διευρύνονται οι ευκαιρίες απασχόλησης τους. Έτσι, γίνεται εύλογα αντιληπτό πως οι φοιτητές έχουν εσωτερικεύσει την κυρίαρχη αντίληψη της υψηλής εκπαιδευτικής πολιτικής που αντιμετωπίζει την εκπαίδευση ως ανταποδοτική (education as a return). Εντούτοις, οι φοιτητές αντιλαμβανόμενοι τις ανταγωνιστικές συνθήκες, που επικρατούν στο χώρο εργασίας, θεωρούν πως ένας τίτλος σπουδών δεν αρκεί για να τους εξασφαλίσει μία θέση εργασίας και επισημαίνουν πως υπάρχει επιτακτική ανάγκη να ενισχύσουν την αξία των πτυχίων τους, ώστε να καταστούν ανταγωνιστικότεροι. Ταυτόχρονα, επισημαίνουν πως η μετάβασή τους στην αγορά εργασίας είναι περισσότερο πολύπλοκη από την απλή απόκτηση επιπρόσθετων προσόντων και εξειδικευμένων ακαδημαϊκών γνώσεων καθώς καλούνται να ανταγωνιστούν απόφοιτους που εισέρχονται στην αγορά εργασίας με παρόμοιο προφίλ και φιλοδοξίες και συνάμα θα πρέπει να είναι σε θέση να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των εργοδοτών, οι οποίοι φαίνεται να δίνουν έμφαση όλο και λιγότερο στις ακαδημαϊκές γνώσεις, όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Brown και Hesketh (2004). Οι φοιτητές υιοθετούν ανάλογες στρατηγικές για να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν στις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις των εργοδοτών, υιοθετώντας “εργαλειακές αξίες” και στάσεις. Αξίζει να αναφερθεί πως η μελέτη αυτή είναι περιορισμένης έκτασης καθώς το δείγμα της έρευνας αποτελείται από ένα περιορισμένο αριθμό φοιτητών ενός πανεπιστημίου με υψηλό κύρος. Ας σημειωθεί πως οι συμμετέχοντες είναι σχετικά προνομιούχοι και σημειώνουν υψηλές επιδόσεις (Tomlinson, 2008).

Επιπροσθέτως, οι φοιτητές στην ίδια μελέτη δείχνουν να έχουν επίγνωση της αλλαγής του ρόλου του πανεπιστημίου σε σχέση με την επαγγελματική τους πορεία. Ωστόσο, τα συγκεκριμένα άτομα είναι σε θέση να αξιοποιήσουν τα εκπαιδευτικά και πολιτισμικά τους πλεονεκτήματα προκειμένου να επιτύχουν τους επαγγελματικούς τους στόχους. Συνάμα, έχουν μεγαλύτερη δυνατότητα πρόσβασης σε πηγές που θα προσθέσουν αξία στα προσόντα τους και είναι πιθανότερο να αποκτήσουν εκείνες τις κοινωνικές και προσωπικές δεξιότητες που αξιολογούνται θετικά από τους εργοδότες και τους κατατάσσουν στην ελίτ των εργαζομένων. Στην προκειμένη περίπτωση, λαμβάνοντας υπόψη τη μαζικοποίηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που συντελείται τα τελευταία χρόνια, εγείρονται ζητήματα νέων μορφών κοινωνικών ανισοτήτων και κοινωνικού αποκλεισμού (Tomlinson, 2008).

Υπό το πρίσμα των νέων εργασιακών καθεστώτων και της απασχολησιμότητας ενδιαφέρον παρουσιάζει η διεξαγωγή μιας μελέτης που υλοποιήθηκε σε φοιτητές στη Βόρεια Ιρλανδία, η οποία επικεντρώνεται στη σύνδεση του *habitus* με το “πεδίο κινητικότητας”, το οποίο αφορά την περιοχή σπουδών και το δομημένο κοινωνικό χώρο. Τα ερευνητικά δεδομένα καταδεικνύουν πως οι φοιτητές που προέρχονταν από οικογένειες με υψηλό κοινωνικό-οικονομικό και πολιτισμικό κεφάλαιο εμφάνιζαν όλα εκείνα τα πρακτικά πλεονεκτήματα που ενίσχυαν την κινητικότητα, όπως είναι το κοινωνικό δίκτυο και η τεχνογνωσία. Γενικότερα, διέθεταν όλες τις απαιτούμενες δεξιότητες και αναγνώριζαν τα οφέλη που μπορούσαν να αποκομίσουν από τη μετοίκησή τους στο εξωτερικό. Αντιθέτως, οι μη προνομιούχοι φοιτητές δεν ήταν εξοικειωμένοι με τέτοιου είδους πρακτικές και ενώ κάποιοι από αυτούς επιθυμούσαν να συνεχίσουν τις σπουδές του στο εξωτερικό δίσταζαν να πάρουν μια τέτοια απόφαση, διότι ένιωθαν πως δε διέθεταν τις ανάλογες δεξιότητες. Συνάμα, οι οικογένειες αυτών των φοιτητών ήταν αρκετά “κλειστές” και το *habitus*, που διέθεταν δεν τους ωθούσε σε τέτοιου είδους πρακτικές και οι γονείς τους ακούσια τους καθιστούσαν ανίκανους να μετοικήσουν σε άλλη χώρα με απώτερο σκοπό τη συνέχιση των σπουδών τους ή την επαγγελματική τους εξέλιξη (Cairns et al., 2013).

Εδώ και πολύ καιρό το επίκεντρο της θεωρητικής και εμπειρικής ανάλυσης στο Ηνωμένο Βασίλειο, και όχι μόνο, είναι οι στρατηγικές που χρησιμοποιούνται από τις οικογένειες της μεσαίας τάξης για να εξασφαλίσουν επιτυχή αποτελέσματα της εκπαίδευσης των παιδιών τους. Στην Αγγλία της λιτότητας είναι μεγαλύτερη πλέον η

ευαισθητοποίηση των μαθητών και των οικογενειών τους σχετικά με το πώς να παίζουν το παιχνίδι, που θα ενισχύσει τις πιθανότητές τους όχι μόνο να επιβιώσουν στην αγορά εργασίας, αλλά και να αποκτήσουν μια περιζήτητη θέση εργασίας μετά το πέρας των σπουδών τους καθώς η περιρρέουσα ατμόσφαιρα είναι πλέον πολύ ανταγωνιστική. Η απόκτηση ενός τίτλου σπουδών δεν αρκεί για την επίτευξη μιας επαγγελματικής πορείας. Ως εκ τούτου, οι φοιτητές καλούνται να κινητοποιήσουν διάφορες μορφές κεφαλαίου κατά τη διάρκεια προπτυχιακών σπουδών τους για την ενίσχυση της μελλοντικής τους θέσης μέσα από δραστηριότητες πέρα από το επίσημο πρόγραμμα σπουδών καθώς και μέσα από την πρακτική άσκηση (Bathmaker et al., 2013).

2.3 Οι εκπαιδευτικοί και η εκπαίδευσή τους

Το πλαίσιο της αυξανόμενης παγκοσμιοποίησης, διεθνοποίησης και των ανταγωνιστικών κοινωνιών της γνώσης διαμορφώνει αιτήματα προς τα εκπαιδευτικά συστήματα και τα άτομα. Κατόπιν τούτου, ο τρόπος διαμόρφωσης των επαγγελματικών ταυτοτήτων των εκπαιδευτικών και ο επαναπροσδιορισμός της εκπαίδευσης και των προσόντων τους παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς η διαμόρφωση μιας νέας πραγματικότητας επιδρά με τρόπο πολύπλοκο και ανεπαίσθητο στην επαγγελματική ζωή των εκπαιδευτικών. Η πολυεπίπεδη φύση της διακυβέρνησης όσον αφορά τα εκπαιδευτικά ζητήματα φαίνεται να έχει αντίκτυπο στον τρόπο που δρουν πολλοί διαφορετικοί άνθρωποι, οι οποίοι εργάζονται σε πολλά διαφορετικά επίπεδα, εκτελώντας ποικίλες δραστηριότητες και καθήκοντα συναφή με τη διακυβέρνηση χωρίς ωστόσο να γίνεται αντιληπτό από τους ίδιους (Parreira do Amaral et al., 2013).

Αξιοσημείωτα είναι τα ευρήματα που καταδεικνύουν τη ρύθμιση των αντιλήψεων αναφορικά με το νόημα και τη σημασία της εκπαίδευσης στις ζωές των ανθρώπων τόσο σε ατομικό όσο και σε θεσμικό επίπεδο. Παρατηρείται από όλους τους φορείς, από τους εκπαιδευτικούς, τους εκπαιδευτές των εκπαιδευτικών, τους διευθυντές σχολείων, τους συμβούλους, τους φορείς χάραξης πολιτικής, τους εργοδότες μέχρι τους μαθητές και τους γονείς μια εργαλειακή αντιμετώπιση της εκπαίδευσης καθώς αντιλαμβάνονται την εκπαίδευση ως μέσο για τη διασφάλιση της μελλοντικής

απασχολησιμότητας η οποία με τη σειρά της θεωρείται ότι παρέχει στα άτομα ευκαιρίες ζωής. Έννοιες όπως η προσωπική ανάπτυξη και χειραφέτηση παραμένουν κρυμμένες από τη ρητορική της νέας πολιτικής ατζέντας της ΕΕ για την εκπαίδευση και την κατάρτιση. Κάτι τέτοιο σχετίζεται με τον αυξανόμενο ρόλο της ρητορικής της Κοινωνίας της Γνώσης, της Δια Βίου Μάθησης και της Απασχολησιμότητας (Parreira do Amaral et al., 2013).

Υπό το πρίσμα αυτής της ρητορικής η εκπαίδευση και η γνώση έχουν γίνει οι κύριοι παράγοντες τόσο της κοινωνικής αναπαραγωγής όσο και της κοινωνικής ένταξης. Συχνά οι γονείς και οι μαθητές από μη προνομιούχα περιβάλλοντα αντιμετωπίζουν την εκπαίδευση κυρίως ως μέσο κοινωνικής κινητικότητας και τους εκπαιδευτικούς ως θεσμικούς «φύλακες», που ρυθμίζουν τις θέσεις τους σε άνισες κοινωνίες. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο οι μαθητές νιώθουν εντονότερη την ανάγκη για περισσότερη και καλύτερη καθοδήγηση και στήριξη από τους εκπαιδευτικούς. Επιπροσθέτως, γίνεται μια υπερπροβολή της εξατομίκευσης της ευθύνης, με αποτέλεσμα η ευθύνη για τις εκπαιδευτικές επιλογές και διαδρομές των μαθητών να μετατοπίζεται στα ίδια τα άτομα. Ως εκ τούτου, τίθεται το ζήτημα κατά πόσο οι εκπαιδευτικοί είναι σε θέση να υποστηρίξουν τους μαθητές με διαφορετικές ανάγκες και διαφορετικό κοινωνικό υπόβαθρο (Parreira do Amaral et al., 2013).

Οι εκπαιδευτές των εκπαιδευτικών επισημαίνουν την έλλειψη κοινωνικών δεξιοτήτων στους εκπαιδευτικούς και την ανάγκη, κατά την εκπαίδευσή τους, να αποκτήσουν δεξιότητες συναφείς με τη συμβουλευτική και τον επαγγελματικό προσανατολισμό. Επιπλέον, εστιάζουν στην ανάγκη για διαφοροποίηση των προγραμμάτων εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών προκειμένου να ανταποκριθούν στις ανάγκες των μαθητών, συμπεριλαμβανομένων των μεταναστών και των μαθητών με διαφορετικό εκπαιδευτικό υπόβαθρο. Οι εκπαιδευτικοί, από την πλευρά τους, θεωρούν τους εαυτούς τους περισσότερο πομπούς γνώσης και νιώθουν πως δεν διαθέτουν τις απαραίτητες δεξιότητες, ώστε να ανταποκριθούν στα αιτήματα των μαθητών και των γονιών τους. Χαρακτηριστικά επισημαίνουν πως η εκπαίδευσή τους δεν τους εξοπλίζει με τα απαραίτητα εργαλεία για να αντιμετωπίσουν τις ανάγκες των παιδιών ιδίως αυτών που προέρχονται από τα μη προνομιούχα περιβάλλοντα (Parreira do Amaral et al., 2013).

Κατ'ουσίαν, ζητήματα πρόσβασης στην εκπαίδευση πλαισιώνονται σε μεγάλο βαθμό από τις μορφές διακυβέρνησης που δημιουργούν ευκαιρίες και ίσως και απαιτήσεις, θέτουν όρια και ορίζουν τους τρόπους με τους οποίους θα επιτευχθεί η πρόσβαση. Αυτό σημαίνει πως η διακυβέρνηση βιώνεται σχεδόν εξολοκλήρου έμμεσα και ανεπαίσθητα μέσα από τους τρόπους που διαμορφώνονται δομές ευκαιριών που παρέχονται σε μαθητές, γονείς, εκπαιδευτικούς, κοινωνικούς λειτουργούς, διευθυντές σχολείων και εκπαιδευτές εκπαιδευτικών (Parreira do Amaral et al., 2013).

Γίνεται αντιληπτό πως υπό το πρίσμα των νέων προκλήσεων της Κοινωνίας της Γνώσης γίνεται ιδιαίτερη μνεία στο ζήτημα της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών. Οι παγκόσμιες και ευρωπαϊκές πιέσεις που ασκούνται στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, ιδίως στην αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών των εκπαιδευτικών, είναι ιδιαίτερα μεγάλες (Keeling, 2006; Robertson, 2009; Sarakinioti et al., 2011, οπ. αναφ. στο Sarakinioti & Tsatsaroni, 2015). Η ΕΕ για πολλά χρόνια έχει καταβάλει σημαντικές προσπάθειες αναφορικά με την αναγνώριση και περιγραφή συγκεκριμένων αρχών και ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων που θα πρέπει να διαθέτει ένας εκπαιδευτικός, προκειμένου να προσλαμβάνεται από τα εθνικά συστήματα εκπαίδευσης των ευρωπαϊκών χωρών (European Commission 2005; 2007, όπ. αναφ. στο Sarakinioti & Tsatsaroni, 2015). Η εκπαίδευση και κατάρτιση των εκπαιδευτικών αναδεικνύεται σε μείζον ζήτημα και αποτελεί ένα από τα επίμαχα θέματα συζήτησης στη στρατηγική της Λισσαβόνας. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή με τη σειρά της επηρεάζει τον εθνικό προσανατολισμό των κρατών-μελών στο πεδίο της πολιτικής και πρακτικής με την αναγνώριση και τη διάδοση των καλών πρακτικών για την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών, τη συνεχή τους επιμόρφωση και την επαγγελματική τους εκπαίδευση. Οι “Κοινές Ευρωπαϊκές Αρχές για τις Ικανότητες και τα Προσόντα των Εκπαιδευτικών” (European commission, 2005) αποτελεί ένα θεμελιώδες έγγραφο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που αποτυπώνει την προσπάθειά της να παρέχει συγκεκριμένο προσανατολισμό σε ζητήματα μεταρρύθμισης της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, με απώτερο στόχο τη διασφάλιση ποιότητας και αποτελεσματικότητας των εκπαιδευτικών συστημάτων. Σύμφωνα με αυτές τις αρχές το επάγγελμα του εκπαιδευτικού θα πρέπει να είναι απόλυτα ενταγμένο στη ΔΒΜ, ώστε να υπάρχει συνέχεια στην εκπαίδευσή του (Sarakinioti & Tsatsaroni, 2015).

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια παρατηρείται η επιβολή ενός νέου τρόπου πιστοποίησης και κανονικοποίησης των εκπαιδευτικών, ενώ στα θεσπισμένα ιδρύματα ανατέθηκε ο προσδιορισμός των ελάχιστων προδιαγραφών που θα πρέπει να πληρούν οι εκπαιδευτικοί, ώστε να μπορούν να εισέλθουν στην αγορά εργασίας (Robertson, 1996). Κατά συνέπεια εγείρονται ζητήματα «απεθνικοποίησης» (Robertson, 2013) των πρακτικών της διδασκαλίας και της μάθησης καθώς και ζητήματα μετασχηματισμού του ρόλου του εκπαιδευτικού μέσα στο πεδίο του συμβολικού ελέγχου, μιας και η θέση του εκπαιδευτικού στην παγκόσμια ατζέντα διακυβέρνησης είναι ιδιόζουσας σημασίας. Ως εκ τούτου, επιτυγχάνεται αυστηρός έλεγχος των εκπαιδευτικών και των θεσμικών οργάνων της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών. Αυτό σημαίνει ότι ζητήματα που μέχρι πρότινος υπάγονταν στην κρίση των επαγγελματιών (εκπαιδευτικοί, ακαδημαϊκοί) ρυθμίζονται πλέον μέσω της εισαγωγής της κωδικοποίησης και παρακολούθησης των διαδικασιών και πρακτικών. (Sarakinioti & Tsatsaroni, 2015). Ωστόσο, κάτι τέτοιο είχε επίπτωση και στα πανεπιστημιακά προγράμματα σπουδών των εκπαιδευτικών καθώς τα πανεπιστήμια αναγκάστηκαν να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα, επηρεάζοντας κατά αυτόν τον τρόπο την εκπαίδευση των φοιτητών (Robertson, 1996).

Ήδη από τα τέλη του 1990 και μετά παρατηρείται μια σημαντική μεταβολή στην άσκηση του συμβολικού ελέγχου, με τους παγκόσμιους οργανισμούς να διαμορφώνουν μια έντονη ταξινόμηση και περιχάραξη των αντιλήψεων αναφορικά με εκπαιδευτικά ζητήματα και κατ' επέκταση και με ζητήματα ταυτότητας του εκπαιδευτικού (Robertson, 1996; 2012; 2013).

Στα προγράμματα σπουδών των ελληνικών πανεπιστημίων έχουν ήδη προωθηθεί αλλαγές μέσω της υλοποίησης του Επιχειρησιακού Προγράμματος για την Εκπαίδευση και την Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση II (ΕΠΕΑΕΚ II), το οποίο συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ), το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) καθώς και από εθνικούς πόρους. Ένας από τους κύριους στόχους του προγράμματος, σύμφωνα με τον Gounias (2007, όπ.αναφ. στο Sarakinioti & Tsatsaroni, 2015) αποτελεί η αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και η επέκταση της ανώτατης εκπαίδευσης. Για την επίτευξη του συγκεκριμένου στόχου απαιτείται ο εκσυγχρονισμός των προγραμμάτων σπουδών σε όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης, αποβλέποντας στην καλύτερη

προετοιμασία των νέων να εισέλθουν στην αγορά εργασίας καθώς και στην επέκταση των προπτυχιακών και μεταπτυχιακών προγραμμάτων με αντικείμενα σπουδών προσαρμοσμένα στις νέες ανάγκες της αγοράς εργασίας (Sarakinioti & Tsatsaroni, 2015).

Ερευνητικά ευρήματα, τα οποία προέκυψαν από την ανάλυση βασικών επίσημων εγγράφων που αφορούν τα προγράμματα σπουδών έχοντας ως ερμηνευτικό εργαλείο τη θεωρία του Bernstein, καταδεικνύουν πως στις πιέσεις της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής έχει υποκύψει και η πλειονότητα των ελληνικών Παιδαγωγικών Τμημάτων. Σταδιακά τα Παιδαγωγικά Τμήματα εισήγαγαν αλλαγές και υλοποίησαν μεταρρυθμίσεις στα προπτυχιακά προγράμματα σπουδών, αξιοποιώντας τις ευκαιρίες χρηματοδότησης της ΕΕ. Στην προκειμένη περίπτωση είναι καθοριστικής σημασίας να αντιληφθούμε το είδος των αλλαγών που έχουν επέλθει στα προγράμματα σπουδών και οι επιδράσεις που ασκούνται στη διαμόρφωση της ταυτότητας των σύγχρονων Παιδαγωγικών Τμημάτων (Sarakinioti & Tsatsaroni, 2015).

Κάποιες από τις αλλαγές που επήλθαν καταδεικνύουν την αύξηση της ασθενούς ταξινόμησης των μορφών οργάνωσης της γνώσης προσανατολισμένης στα επαγγελματικά πλαίσια του σχολείου, όπως είναι η μάθηση χωρίς αποκλεισμούς, το άνοιγμα στην κοινότητα, οι καινοτόμες παιδαγωγικές πρακτικές, η επίλυση προβλημάτων και η μάθηση βασισμένη στη διερεύνηση για τους εν δυνάμει εκπαιδευτικούς (Ball, 2003, οπ. αναφ. στο Sarakinioti & Tsatsaroni, 2015). Η παρέμβαση του ΕΠΕΑΕΚ II αναφορικά με τον εκσυγχρονισμό των προγραμμάτων ενίσχυσε την ιδέα της χαλάρωσης των ταξινομικών σχέσεων στα πλαίσια των προγραμμάτων σπουδών (Σαρακινιώτη, 2012). Ωστόσο, αυτές οι μεταβολές θέτουν σε κίνδυνο το γνωστικό υπόβαθρο των εκπαιδευτικών και οδηγούν στην αποεπαγγελματοποίηση των πρακτικών τους και της εκπαιδευτικής τους ταυτότητας (Sarakinioti & Tsatsaroni, 2015). Η ενίσχυση της διαθεματικότητας ως αρχή αναπλαισίωσης της βασικής γνώσης στα προγράμματα σπουδών καθώς και η ανάπτυξη πρακτικών συνδιαλλαγής μεταξύ του κράτους και των Παιδαγωγικών Τμημάτων αποτελούν δύο βασικά στοιχεία που διακρίνουν την εκπαίδευση των Ελλήνων εκπαιδευτικών τα τελευταία χρόνια, υποδηλώνοντας μετατόπιση του πεδίου σε συνθήκες αυξημένου ελέγχου και από-εξειδίκευσης (Σαρακινιώτη, 2012). Η

εμπλοκή των πεδίων δράσης του πανεπιστημίου και της κοινωνίας σε βαθμό τέτοιο που η κοινωνία και οι ανάγκες της αγοράς εργασίας να επιδρούν στην αναμόρφωση των προγραμμάτων, προσδιορίζοντας τις ικανότητες που θα πρέπει να διακρίνουν τους μελλοντικούς επαγγελματίες (Σαρακινιώτη και Τσατσαρώνη, 2010, οπ. αναφ. στο Σαρακινιώτη, 2012) παραπέμπει στην έννοια του «γενικισμού» (Bernstein, 2000, οπ. αναφ. στο Σαρακινιώτη, 2012).

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως η πρακτική άσκηση στα προγράμματα σπουδών συνεχίζει να έχει ισχυρή παιδαγωγική «φωνή» καθώς η οργάνωση του περιεχομένου των προγραμμάτων πρακτικής εξακολουθεί να χαρακτηρίζεται από ισχυρή ταξινόμηση και περιχάραξη. Συνάμα, ο υποχρεωτικός χαρακτήρας της πρακτικής άσκησης της προσδίδει ιδιαίτερο κύρος και ως εκ τούτου θα μπορούσε να ασκήσει μεγάλη επιρροή στο πώς οι φοιτητές κατασκευάζουν την επαγγελματική τους ταυτότητα (Sarakinioiti & Tsatsaroni, 2015). Οι εκπαιδευτικές ταυτότητες των φοιτητών φαίνεται να προσανατολίζονται κυρίως στο επαγγελματικό πεδίο. Στο επίπεδο των πρακτικών αξίζει να αναφερθεί πως ένα μέρος των Τμημάτων κυρίως της Προσχολικής Εκπαίδευσης, προκειμένου να διευρύνουν τις επαγγελματικές δυνατότητες των αποφοίτων τους, παρέχουν τη δυνατότητα στους φοιτητές/-τριες να υλοποιήσουν την πρακτική άσκηση σε οργανισμούς και φορείς παροχής εκπαιδευτικών υπηρεσιών εκτός σχολείου, όπως είναι τα νοσοκομεία και τα μουσεία. Εντούτοις, με όρους Bernstein, τέτοιες πρακτικές είνισται να υιοθετούνται από ιδρύματα χαμηλού κύρους στην προσπάθειά της αναζήτησης της ίδιας της ταυτότητας και της θέσης τους ανάμεσα στα περισσότερο καταξιωμένα ομοειδή τμήματα (Σαρακινιώτη, 2012)

Εν αντιθέσει με την πρακτική άσκηση, ο προαιρετικός χαρακτήρας της εκπόνησης μιας διπλωματικής εργασίας καθιστά την έρευνα μια περιθωριοποιημένη «φωνή» στο πρόγραμμα σπουδών. Εντούτοις, η επιλογή των φοιτητών να συμμετέχουν στην παιδαγωγική διαδικασία ολοκλήρωσης μιας έρευνας επιδρά στη διαμόρφωση της ταυτότητάς τους. Με όρους Bernstein κάτι τέτοιο σχετίζεται με τους κανόνες «αναγνώρισης» και «πραγμάτωσης» που έχουν κατακτήσει τα άτομα και μέσω αυτών των κανόνων αποκωδικοποιούν τα παιδαγωγικά μηνύματα των ποικίλων μορφών γνώσεων και αντιλαμβάνονται τις επιπτώσεις, που μπορεί να έχουν στη

μετέπειτα επαγγελματική τους πορεία. Στην ουσία πρόκειται για κριτήρια που προσδιορίζουν τα συστατικά μιας επιτυχημένης εκπαιδευτικής πορείας. Το πολιτισμικό και κοινωνικό προφίλ των φοιτητών, οι ήδη παγιωμένες παιδαγωγικές τους ταυτότητες καθώς και η σχέση που έχουν αναπτύξει με τις διάφορες μορφές γνώσης, αποτελούν καθοριστικό παράγοντα για την μετέπειτα επαγγελματική και εκπαιδευτική τους εξέλιξη (Clegg, 2011, οπ. αναφ. στο Sarakinioti & Tsatsaroni, 2015). Το γεγονός ότι τα Παιδαγωγικά Τμήματα προσελκύουν φοιτητές από λιγότερα προνομιούχα περιβάλλοντα (Sianou-Kyrgiou & Tsiplakides, 2010, οπ. αναφ. στο Sarakinioti & Tsatsaroni, 2015) σε συνδυασμό με τον προαιρετικό χαρακτήρα της έρευνας στα πλαίσια των προπτυχιακών σπουδών τους, συνεπάγεται περιορισμένες ευκαιρίες αναγνώρισης της έρευνας στη διαμόρφωση τη δικιάς τους γνώσης και επαγγελματικής τους ανάπτυξης. Κατά αυτόν τον τρόπο αναπαράγονται οι καθιερωμένες πρακτικές και παραδοχές για την έρευνα, με αποτέλεσμα οι ίδιοι οι φοιτητές να θέτουν ακούσια τον εαυτό τους σε αποκλεισμό από τη διαδικασία της έρευνας, γεγονός που επιδρά στη μετέπειτα σταδιοδρομία τους (Sarakinioti & Tsatsaroni, 2015).

2.4 Τα προγράμματα σπουδών και η επιρροή τους στις καριέρες των φοιτητών/-τριών.

Αξιοσημείωτα είναι τα αποτελέσματα μιας μελέτης που αφορά τις διαδρομές των φοιτητών/-τριών των ελληνικών Τμημάτων Βιβλιοθηκονομίας και Συστημάτων Πληροφόρησης. Η έρευνα διεξήχθη σε δύο στάδια, αξιοποιώντας κυρίως έννοιες από τη θεωρία του Bourdieu. Κατά το πρώτο στάδιο, το επίκεντρο της μελέτης ήταν η μετάβαση των μαθητών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και υλοποιήθηκε μέσω ερωτηματολογίων την πρώτη εβδομάδα φοίτησής τους στις σχολές. Μετά από επτά εβδομάδες, πραγματοποιήθηκαν ημι-δομημένες συνεντεύξεις στους φοιτητές/τριες που εξακολούθησαν να συμμετέχουν στην έρευνα. Αν και η συμμετοχή των φοιτητών στην έρευνα ήταν εθελοντική, εφαρμόστηκαν κάποια συγκεκριμένα κριτήρια προκειμένου να ενταχθούν στη συγκεκριμένη μελέτη, όπως είναι το φύλο και η ηλικία. Το δεύτερο στάδιο της έρευνας υλοποιήθηκε σε μερίδα φοιτητών που συμμετείχαν στο πρώτο στάδιο και βρίσκονταν στο πέμπτο εξάμηνο των σπουδών τους. Επιλέχθηκε να διεξαχθεί το δεύτερο στάδιο της έρευνας μέσω ημι-δομημένων συνεντεύξεων τη δεδομένη χρονική στιγμή προκειμένου να ληφθεί υπόψη η θέση του

Bernstein αναφορικά με το “εσωτερικό μυστήριο της πειθαρχίας”, διερευνώντας την επίδραση που ασκεί η γνώση πάνω στα άτομα καθώς δημιουργεί μια νέα πραγματικότητα την οποία τα άτομα βιώνουν εφόσον εμπλακούν με τις σπουδές τους.

Στη συγκεκριμένη έρευνα οι Moniarou-Papaconstantinou *et al.* (2010) δείχνουν με τη χρήση ποσοτικών δεδομένων πως τα άτομα με υψηλό και μεσαίο κοινωνικό-οικονομικό υπόβαθρο, έχοντας πλούσιες εκπαιδευτικές εμπειρίες, διαθέτουν όλες εκείνες τις ικανότητες να λαμβάνουν τις σωστές αποφάσεις, να ασχολούνται με πολύπλοκα εκπαιδευτικά ζητήματα και να αξιολογούν τις πολλαπλές δυνατότητες, που τους παρέχει το αντικείμενο σπουδών τους. Κάτι που δεν ισχύει για τους φοιτητές από τα λιγότερα προνομιούχα περιβάλλοντα, οι οποίοι αντιμετωπίζουν την εκπαιδευτική τους διαδρομή ως μία άκαμπτη διαδικασία και προτιμούν παραδοσιακές επαγγελματικές διαδρομές μη έχοντας τη δυνατότητα να είναι ευέλικτοι στις επιλογές τους.

Επιπροσθέτως, τα ερευνητικά ευρήματα της μελέτης επισημαίνουν τους μετασχηματισμούς της εκπαιδευτικής πορείας των φοιτητών ως αποτέλεσμα της κοινωνικοποίησης τους στο νέο περιβάλλον, της επίδραση των απρόβλεπτων γεγονότων στις ζωές τους και της αλληλεπίδρασης μεταξύ του θεσμικού, ατομικού και οικογενειακού habitus. Η προσπάθεια των ατόμων να διαχειριστούν τη θέση τους στον τομέα της πληροφόρησης, να διατυπώσουν τις προσδοκίες τους και να κατασκευάσουν νέες ταυτότητες καταδεικνύεται πως είναι μια συνεχής διαδικασία που είναι συνεχώς υπό διαπραγμάτευση. Καθοριστικό ρόλο στη σφυρηλάτηση των αντιλήψεων και των επιλογών των νεαρών ατόμων φαίνεται να έπαιξε η σχέση που αναπτύχθηκε ανάμεσα σε αυτούς και το διδακτικό προσωπικό. Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα άσκησαν ιδιαίτερη επιρροή στο ενδιαφέρον των φοιτητών για το αντικείμενο σπουδών τους, στην κοινωνικοποίησή τους στο επάγγελμα ή το ακαδημαϊκό πεδίο της επιστήμης της πληροφορίας. Εντούτοις, τα συγκεκριμένα τμήματα φαίνεται να προωθούν περισσότερο τις αξίες που συνδέονται με το επάγγελμα και όχι τόσο με την επιστήμη, έχοντας ως αποτέλεσμα στην αναπαραγωγή ισχυρών επαγγελματικών ταυτοτήτων. Ωστόσο, το γνώρισμα αυτό φαίνεται να μην ασκεί την ίδια επίδραση στη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής πορείας των φοιτητών, η οποία εξαρτάται από το κοινωνικό τους προφίλ (Moniarou-Papaconstantinou & Tsatsaroni, 2012).

Η συγκεκριμένη μελέτη αποκαλύπτει πως η επίδραση του θεσμικού habitus στη διαμόρφωση της σταδιοδρομίας των φοιτητών μεγιστοποιείται εφόσον οι ίδιοι είναι σε θέση να κεφαλοποιήσουν και να αξιοποιήσουν όλα εκείνα τα μέσα που διατίθενται προς αυτούς, προκειμένου να διαχειριστούν καταλλήλως τα εκπαιδευτικά ζητήματα, να επιλύσουν προβλήματα και να αξιοποιήσουν ευκαιρίες. Συγκεκριμένα, οι φοιτητές με ισχυρή παιδαγωγική ταυτότητα φάνηκε να κατανοούν τη σχέση ανάμεσα στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και την αγορά εργασίας και μπόρεσαν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά εκπαιδευτικές ευκαιρίες, αξιοποιώντας το υψηλό κοινωνικό και το πολιτισμικό τους κεφάλαιο αλλά και τη συμμετοχή τους στα κοινωνικά δίκτυα (Moniarou-Papaconstantinou & Tsatsaroni, 2012).

Αντιθέτως, οι φοιτητές με ασταθή και εύθραυστη παιδαγωγική ταυτότητα αδυνατούν να αντιληφθούν και να αξιοποιήσουν ανάλογες ευκαιρίες. Οι φιλοδοξίες τους δεν αλλάζουν σημαντικά και περιορίζονται από τους χωρικούς και κοινωνικούς τους ορίζοντες και επηρεάζονται από τις προσδοκίες και τις αξίες των οικογενειών τους. Έτσι, αδυνατούν να ασκήσουν έλεγχο στις αποφάσεις τους και να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά εκπαιδευτικά ζητήματα λόγω έλλειψης κοινωνικού και πολιτισμικού κεφαλαίου. Πρέπει, ακόμη, να τονιστεί πως ο τρόπος που αξιολογούνται και επιδρούν τα απρόβλεπτα γεγονότα στη σταδιοδρομία των φοιτητών/τριών εξαρτάται από τις προηγούμενες εκπαιδευτικές εμπειρίες καθώς και από την κοινωνική τους προέλευση (Moniarou-Papaconstantinou & Tsatsaroni, 2012).

3. Θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας

3.1 Προσεγγίζοντας τη δια βίου μάθηση με όρους Foucault

Προσπαθώντας να κατανοήσουμε τη ρητορική των πολιτικών και πρακτικών της δια βίου μάθησης και να εξετάσουμε τις επιπτώσεις που επιφέρει στις επαγγελματικές πορείες και γενικότερα στις ζωές των ατόμων, θεωρήθηκε ιδιαίτερα ενδιαφέρον να αξιοποιηθεί το έργο του Michel Foucault ως ερμηνευτικό εργαλείο. Κατά τον Foucault η εξουσία και η γνώση συνδέονται άμεσα και δεν υπάρχει σχέση εξουσίας χωρίς σχετική σύσταση ενός πεδίου γνώσης καθώς και γνώση χωρίς την ύπαρξη

σχέσεων εξουσίας. Η γνώση και η εξουσία είναι αλληλένδετες και τοποθετούνται μαζί μέσα σε “καθεστώτα αλήθειας” (Nicolli, 2008)

Οι σύγχρονες μορφές άσκησης εξουσίας και οι διαφορετικές εκφάνσεις της έχουν λάβει μεγάλες διαστάσεις και είναι παντού διάσπαρτες, έχοντας ως αποτέλεσμα την αύξηση του κυβερνητικού ελέγχου μέσω της ρύθμισης και της τυποποίησης της συμπεριφοράς των ανθρώπων, όπως ακριβώς συμβαίνει και με τις πρακτικές της διάβιου μάθησης. Στα πλαίσια των σύγχρονων νεοφιλελεύθερων κοινωνιών η διακυβέρνηση των υποκειμένων επιτυγχάνεται μέσα από τη συνεργασία διαφορετικών αρχών που επιζητούν τη ρύθμιση της οικονομίας, της κοινωνικής ζωής και της ζωής των ανθρώπων (Hultqvist & Petersson, 1995, όπ. αναφ. στο Nicolli & Fejes, 2008).

Οι νέες μορφές διακυβέρνησης αποβλέπουν στη διαμόρφωση ενεργών υποκειμένων, προβάλλοντας την ατομική προσπάθεια ως μία από τις υπέρτατες αξίες που θα πρέπει να διακρίνουν το σύγχρονο πολίτη, στον οποίο επιβάλλεται να επιζητά την αυτονομία και να αντιμετωπίζει την πραγματικότητα και την προσωπική του πορεία ως “ζητήματα” που άπτονται στις ατομικές επιλογές. Ως εκ τούτου, επιχειρείται η αναδιαμόρφωση του υποκειμένου μέσω της αυτοδιαμόρφωσης. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο τοποθετείται η ρητορική της ευελιξίας, της προσαρμοστικότητας και της καινοτομίας, η οποία υιοθετείται από τις πολιτικές της απασχολησιμότητας και της ανταγωνιστικότητας. Αυτές οι πρακτικές συνιστούν κατά τον Foucault τις “τεχνολογίες του εαυτού” μέσω των οποίων διαμορφώνεται η ταυτότητα του υποκειμένου. Οι τεχνολογίες, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται και εκείνες του εαυτού, είναι τα μέσα που οδηγούν το άτομο να οικειοποιηθεί αξίες, επιθυμίες και να δράσει συνταυτίζοντας τους προσωπικούς στόχους με τους ευρύτερους στόχους της αγοράς εργασίας (Edwards, 2008).

Εφόσον η ατομική προσπάθεια, η ευελιξία και η καινοτομία προβάλλονται ως μέσα που εξασφαλίζουν στο σύγχρονο πολίτη την “καλή ζωή”, αναπτύσσεται μια σειρά από τεχνολογίες ή παιδαγωγικές πρακτικές μέσω των οποίων τα άτομα τοποθετούνται ως τολμηροί, ευέλικτοι και σύγχρονοι μαθητευόμενοι. Οι οργανωτικές τεχνολογίες, που αφορούν την άσκηση εξουσίας καθώς και οι τεχνολογίες του εαυτού ευθυγραμμίζονται με τις τεχνολογίες της επιτυχίας. Οι οργανωτικές επιθυμίες

(περισσότερη παραγωγικότητα, ευέλικτη εργασία, αύξηση αποτελεσματικότητας, μεγιστοποίηση αποτελεσμάτων) λογίζονται σαν προσωπικές επιθυμίες (μεγαλύτερη αυτοπραγμάτωση μέσα από την άριστη επιτέλεση του ρόλου). Με αυτόν τον τρόπο τα υποκείμενα που έρχονται στο προσκήνιο είναι εκείνα που αυτοδιαμορφώνονται και τοποθετούνται ως ενεργοί μαθητευόμενοι και ως αυτορυθμιζόμενα υποκείμενα. Ως εκ τούτου, η υποκειμενικότητα που προωθείται, είναι εκείνη που επιδιώκει την μεγιστοποίηση των ικανοτήτων, των διαθέσεων και της παραγωγικότητας. Τα υποκείμενα πλαισιωμένα από τις ρητορικές της μάθησης θα πρέπει να διακρίνονται για τις αρετές της αυτονομίας, της αυτοδιαχείρισης, της προσωπικής ευθύνης και της αναστοχαστικότητας (Edwards, 2008).

Μέσα από την οπτική του Foucault η ΔBM συνιστά μια νέα τεχνολογία της εξουσίας και μέρος των μηχανισμών ελέγχου λειτουργίας της κοινωνίας, αποβλέποντας στην πειθάρχηση των υποκειμένων (Olssen, 2008). Κατευθύνει τα άτομα και ασκείται μέσω των παιδαγωγικών διαδικασιών και των εκπαιδευτικών πρακτικών, με απώτερο στόχο τη διαμόρφωση αυτόνομων υποκειμένων που μπορούν ελεύθερα να επιλέξουν (Marshall, 1995, *οπ. αναφ. στο Olssen 2008*).

Το πεδίο, στο οποίο οι πολιτικές και πρακτικές για τη ΔBM διαμορφώνονται παγκοσμίως, χαρακτηρίζεται ως ένα πεδίο στα πλαίσια του οποίου αναπτύσσονται νέες μορφές διακυβέρνησης και σχέσεις εξουσίας και αναγκάζει το άτομο να συλλάβει την “επιλογή” ως συστατικό στοιχείο των κυρίαρχων πρακτικών και των τεχνολογιών για τη συγκρότηση των υποκειμένων και της βιογραφίας τους (Bansel, 2007). Κατά συνέπεια, η ΔBM αναλύεται ως μια τεχνολογία διακυβέρνησης και γίνεται αντιληπτή τόσο ως πολιτική της διευρυμένης συμμετοχής όσο και ως χώρος πρακτικών της ρητορικής των πολιτικών και πρακτικών της δια βίου μάθησης (Ball, 2009; Bansel, 2007 *οπ. αναφ. στο Tsatsaroni & Sarakinioti, 2015*). Η δια βίου μάθηση ως μια τεχνολογία διακυβέρνησης που διαπερνά τους θεσμούς και τα νέα καθεστώτα του ορθολογισμού για την εκπαίδευση, νομιμοποιεί πρακτικές και αντιμετωπίζει το άτομο ως υποκείμενο ελεύθερο να επιλέξει (Tsatsaroni & Sarakinioti, 2015).

3.2 Αναλύοντας τους λόγους διακυβέρνησης σύμφωνα με τη θεωρία του Bernstein

Στα πλαίσια της ανάλυσης των λόγων διακυβέρνησης η θεωρία του συμβολικού ελέγχου και της καθολικά παιδαγωγημένης κοινωνίας (Totally Pedagogised Society) του Bernstein είναι εξέχουσας σημασίας. Ο όρος του “συμβολικού ελέγχου” χρησιμοποιείται από τον Bernstein για να αναφερθεί στους κώδικες του κυρίαρχου λόγου οι οποίοι διαμορφώνουν και νομιμοποιούν τρόπους σκέψης και συναισθήματα. (Bernstein, 1990; 2001a, *οπ. αναφ. στο Tsatsaroni & Sarakinioti, 2015*). «Οι κώδικες είναι αρχές που ρυθμίζουν το πώς και το τι των διαφόρων μορφών επικοινωνίας και κοινωνικών σχέσεων, είναι αρχές που ρυθμίζουν τις κοινωνικές πρακτικές μέσα στους διάφορους τομείς. Οι κώδικες ως ρυθμιστικές αρχές προσλαμβάνονται από το υποκείμενο σιωπηρά και ρυθμίζουν τη συμπεριφορά και τη συνείδησή του» (Bernstein, 1991).

Βασικές έννοιες που συγκροτούν του κώδικες είναι η “ταξινόμηση” (classification) και η “περιχάραξη” (framing). Η ταξινόμηση προσδιορίζει τόσο την κοινωνική διάκριση μεταξύ “μονάδων» (π.χ. γνωστικά αντικείμενα, εκπαιδευτικά περιεχόμενα, κοινωνικές ομάδες κ.τ.λ) όσο και τη συγκρότηση κατηγοριών μονάδων με βάση τη διαφορά αλλά και το συνδυασμό των κατηγοριών και των μονάδων αυτών καθώς και τη μορφή των σχέσεων μεταξύ αυτών των μονάδων. Η “περιχάραξη” με τη σειρά της προσδιορίζει τι είναι και τι δεν είναι αποδεκτό στο πλαίσιο της παιδαγωγικής επικοινωνίας, διακρίνει τα θεμιτά από τα αθέμιτα περιεχόμενα επικοινωνίας μέσα σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο και συνάμα ορίζει τον τρόπο που θα πρέπει να συνδεθούν μεταξύ τους τα κατάλληλα περιεχόμενα, να ιεραρχηθούν και να διαταχθούν διαμορφώνοντας το επικοινωνιακό πλαίσιο (Bernstein, 1991).

Συστατικό στοιχείο τόσο της ταξινόμησης όσο και της περιχάραξης αποτελεί η έννοια του συνόρου. Τα σύνορα είναι συμβολικά και η ισχύς τους έτσι όπως εκφράζεται από την ταξινόμηση ως συστατικό του κώδικα προσλαμβάνεται από το υποκείμενο σιωπηρά, ρυθμίζοντας τη συνείδησή του στο βαθμό που του προσφέρει του κανόνες αναγνώρισης (recognition rules) αναφορικά με το πού ανήκει, ποια είναι η ταυτότητά του και η θέση του στα πλαίσια των σχέσεων εξουσίας. Κάτι ανάλογο ισχύει και με την ισχύ των συνόρων της περιχάραξης, η οποία είναι μια αρχή που προσλαμβάνεται από το υποκείμενο σιωπηρά ρυθμίζοντας τη συνείδηση και τη συμπεριφορά του στο βαθμό που του προσφέρει τους κανόνες πραγμάτωσης (realization rules). Οι κανόνες πραγμάτωσης αφορούν στη μορφή που επιτρέπεται να

παίρνουν οι διαδικασίες μέσα σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο και στις αρχές κοινωνικού ελέγχου που τους ορίζουν (Bernstein, 1991).

Εν κατακλείδι, ο συμβολικός έλεγχος αναφέρεται στα μέσα που μορφοποιούν τη συνείδηση, δίνοντάς της μια συγκεκριμένη μορφή. Κάτι τέτοιο επιτυγχάνεται μέσα από τις μορφές επικοινωνίας, οι οποίες μεταφέρουν μια υπάρχουσα κατανομή εξουσίας και κυρίαρχων πολιτιστικών κατηγοριών (Bernstein, 1990). Η θεωρία του συμβολικού ελέγχου μπορεί να αξιοποιηθεί ως ένα ερμηνευτικό εργαλείο ανάλυσης της εκπαιδευτικής γνώσης και των παιδαγωγικών διαδικασιών, περιγράφοντας τις αρχές οργάνωσης της γνώσης, την κατασκευή νοήματος, τον προσανατολισμό στη γνώση, τους παιδαγωγικούς κώδικες και τους τρόπους υποκειμενικοποίησης (Tsatsaroni & Sarakinioti, 2015).

Επιπροσθέτως, η έννοια της καθολικά παιδαγωγημένης κοινωνίας συνιστά ένα εργαλείο εννοιολογικής χαρτογράφησης του παιδαγωγικού πεδίου στα πλαίσια του οποίου παρατηρείται μία μετατόπιση από το «ιδανικό» της εκπαίδευσης στο “ιδανικό” της δια βίου μάθησης. Η συγκεκριμένη έννοια αξιοποιείται για την περιγραφή της αυξανόμενης παιδαγωγικοποίησης (pedagogisation) της κοινωνίας, και για τη διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους η παιδαγωγική επικοινωνία ρυθμίζει τόσο τα ιδρύματα όσο και τα ίδια τα άτομα. Εν κατακλείδι, συμβάλλει στο να γίνουν αντιληπτές οι αλλαγές στις δομές της γνώσης, στις μορφές της παιδαγωγικής και στις πρακτικές αξιολόγησης καθώς και στην κατανόηση της σχέσης μεταξύ του κράτους και της εκπαίδευσης στα πλαίσια της προσπάθειας να αντιμετωπιστούν οι κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές (Tsatsaroni et al., υπό δημοσίευση, οπ. αναφ. στο Tsatsaroni & Sarakinioti, 2015).

Ο Bernstein αντιλαμβάνεται ότι αυτό που ήταν κομβικής σημασίας για τις αλλαγές των εκπαιδευτικών πρακτικών ήταν μια αναδιάρθρωση, όχι απλώς των εξωτερικών συνθηκών της ακαδημαϊκής και επαγγελματικής πρακτικής, αλλά μια ακόμη πιο ουσιαστική αναδιάρθρωση των βασικών στοιχείων των ακαδημαϊκών και επαγγελματικών ταυτοτήτων. Υποστήριζε ότι, για πολλές γενιές, τέτοιες ταυτότητες είχαν στο επίκεντρο ένα συγκεκριμένο είδος σχέσης ανθρώπου και γνώσης, μιας σχέσης που ήταν επικεντρωμένη σε αυτό που ονόμαζε “εσωτερικότητα” και “εσωτερική αφοσίωση”. Και ήταν αυτό που τώρα απειλούνταν πιο πολύ από το

αυξανόμενο κύμα της αγοραιοποίησης, της εξωτερικής ρύθμισης και της κουλτούρας ελέγχου και λογοδοσίας (Beck & Young, 2005).

Ήδη από τα μέσα και από τα τέλη του 20^ο Αιώνα μετατοπίζεται η ισορροπία ανάμεσα στην “εσωτερικότητα” και “εξωτερικότητα” προς την τελευταία, οδηγώντας σε νέες μορφές ελέγχου των επαγγελματιών. Για την απόδοση αυτής της αλλαγής ο Bernstein χρησιμοποιεί τον όρο “γενικισμό” για να αναφερθεί σε εκείνες τις διαδικασίες που δίνουν προτεραιότητα σε διαδικασίες και κριτήρια, που δεν είναι εξειδικευμένα για τις επαγγελματικές κατηγορίες, τους κλάδους ή τα πεδία σπουδών. Τα συγκεκριμένα κριτήρια επικαλούνται τις ανάγκες των πελατών και των καταναλωτών. Εντούτοις, στα πλαίσια των πρακτικών του «γενικισμού» αυτό που στην πραγματικότητα συμβαίνει είναι η άσκηση επιρροής των κυβερνήσεων και των παραγόντων τους στη διαμόρφωση αυτών των κριτηρίων. Κατά συνέπεια, υπονομεύεται η εξουσία των επαγγελματιών, μεταφέροντας ένα μεγάλο μέρος της εξουσίας μακριά από αυτούς, με αποτέλεσμα να υπονομεύεται η αυτονομία τους και να εξασθενεί η βάση για την ανάπτυξη και υλοποίηση νέων εξειδικευμένων γνώσεων από επαγγελματίες (Moore, 2006). Χαρακτηριστικά ο Bernstein αναφέρεται σε μηχανισμούς ενδοπροβολής με τους οποίους η ταυτότητα βρίσκει τον πυρήνα της σε μια δική της μορφή οργάνωσης της γνώσης και της πρακτικής. Εντούτοις, αυτοί οι μηχανισμοί απειλούνται και αντικαθίστανται από μηχανισμούς προβολής με τους οποίους η ταυτότητα προσδιορίζεται ως μια αντανάκλαση εξωτερικών καταστάσεων. (Ball, 2005).

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια ο Bernstein προσπαθεί να φωτίσει μια σειρά από σχέσεις στο “εσωτερικό” και στο “εξωτερικό” και να διερευνήσει τον τρόπο που οι ταξινομήσεις της γνώσης και οι μορφές της παιδαγωγικής μετάδοσης επιδρούν στην ταυτότητα και στις αλλαγές της ταυτότητας. Εξαιτίας της αυξανόμενης κυριαρχίας της αγοράς και της κρατικής ρύθμισης επί της παραγωγής της γνώσης και των παιδαγωγικών μεταδόσεων, το ενδιαφέρον του εντείνεται και αναπτύσσει το περιγράμματα ενός αναλυτικού πλαισίου που έχει πολλά να προσφέρει για την ανάλυση των αλλαγών στο πλαίσιο των επαγγελμάτων, των πανεπιστημίων και άλλων ιδρυμάτων της τυπικής εκπαίδευσης (Beck & Young, 2005).

3.3 Προσεγγίζοντας τη σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ των φοιτητών και του Πανεπιστημίου με βάση τη θεωρητική προσέγγιση του Bourdieu

Στην παρούσα μελέτη θεωρήθηκε ιδιαίτερα χρήσιμη η αξιοποίηση και των θεωρητικών εννοιών του Bourdieu και κυρίως των όρων “habitus”, “θεσμικού habitus” και “κεφαλαίου” ως ερμηνευτικά εργαλεία των ερευνητικών ευρημάτων, προκειμένου να αναδειχθεί η σχέση αλληλεπίδρασης που έχουν αναπτύξει οι φοιτητές/τριες με το πανεπιστήμιο και κατά πόσο αυτή η σχέση έχει διαμορφώσει την εκπαιδευτική και επαγγελματική τους πορεία.

3.3.1 Κεφάλαιο

Ο Bourdieu διατείνεται πως υπάρχουν τριών ειδών κεφάλαια, το οικονομικό, το κοινωνικό και το πολιτισμικό. Το οικονομικό κεφάλαιο (economic capital) αφορά τους υπάρχοντες οικονομικούς πόρους. Το κοινωνικό κεφάλαιο (social capital) ορίζεται ως «το σύνολο των πραγματικών ή συμβολικών πόρων οι οποίοι συνδέονται με πολλαπλά δίκτυα, που διατηρούνται στο χρόνο και συσχετίζονται με εν πολλοίς θεσμοθετημένες σχέσεις αμοιβαίας αποδοχής και αναγνώρισης» (Bourdieu, 1986, όπ. αναφ. στο Lander et al., 2006: σελ.48) Τέλος, το πολιτισμικό κεφάλαιο (cultural capital) εμπεριέχει μία πληθώρα πραγμάτων, όπως είναι οι γλωσσικές εκφράσεις, η συμπεριφορά, η αισθητική του ατόμου, οι συνήθειες (Πατερέκα, 1986). Μπορεί να υπάρχει σε τρεις μορφές, στην ενσωματωμένη κατάσταση, η οποία αποτυπώνεται στο νου και στο σώμα, δημιουργώντας διαρκείς διαθέσεις (habitus), στην αντικειμενοποιημένη κατάσταση που σχετίζεται με τα πολιτισμικά αγαθά και στην θεσμοποιημένη κατάσταση των ακαδημαϊκών προσόντων (Lander et al., 2006) .

3.3.2 Habitus

Το habitus (έθος) είναι ένα σύστημα διαρκών προδιαθέσεων, αποτυπώνεται στις ατομικές και στις συλλογικές πρακτικές των υποκειμένων (Bourdieu, 2006) και σχηματίζεται κυρίως τα πρώτα χρόνια της ζωής του ατόμου μέσω της κοινωνικοποίησής του στα πλαίσια της οικογένειας (πρωτογενές habitus). Χαρακτηρίζεται σαν ένα εσωτερικευμένο σύστημα σχημάτων αντίληψης, αξιολόγησης και πράξης (Bourdieu, 1986, όπ. αναφ. στο Μουζέλης, 1995) και είναι κοινό σε όλα τα άτομα που εκτίθενται στις ίδιες συνθήκες ζωής (Μυλωνάς, 1998). Με το πέρασμα του χρόνου το habitus αναδομείται καθώς πάνω του εγχαράσσονται οι εμπειρίες, που αποκομίζει το άτομο μέσω της έκθεσής του σε διαφορετικές

κοινωνικές συνθήκες, με αποτέλεσμα να το μετασχηματίζει (Accardo,1991). Ο Bourdieu θεωρεί πως το habitus δεν παράγει μόνο διαφοροποιημένες πρακτικές ανάλογα με την κοινωνική τάξη, αλλά και ανάλογα με το φύλο και την εθνικότητα (Bourdieu, 2007). Έν κατακλείδι, «το habitus είναι ένα κοινωνικά κατασκευασμένο σύστημα γνωστικών και υποκινητικών δομών, το οποίο είναι απολύτως καθορισμένο (διπλά δηλαδή καθορισμένο) καθώς αναπαράγει τις ίδιες του τις συνθήκες ύπαρξης. Οργανώνει και προσδιορίζει δομές σκέψης, αντίληψης, στόχων, την αίσθηση του εφικτού, του ανέφικτου και του πιθανού και συνιστά την αναγκαία προϋπόθεση για την παραγωγή των ποικίλων μορφών συμπεριφοράς, επικοινωνίας και πολιτισμικών πρακτικών» (Madeleine, 2006: σελ. 9)

3.3.3 Θεσμικό Habitus

Το θεσμικό habitus χαρακτηρίζει την ιδιαίτερη φυσιογνωμία του εκάστοτε εκπαιδευτικού ιδρύματος και αντανακλάται στην κουλτούρα του, στις παιδαγωγικές πρακτικές του, στις σχέσεις αλληλεπίδρασης των διδασκόντων με τους διδασκόμενους καθώς και στις μορφές επικοινωνίας που αναπτύσσονται ανάμεσά τους (Reay, 1998). Επιπροσθέτως, το θεσμικό habitus αντικατροπτίζεται στη συμπεριφορά, στις προσδοκίες και στις στάσεις των μελών του, όπως και στην ενδυμασία, στις υλικοτεχνικές υποδομές, στα έθιμα, στα έπαθλα και στο προφίλ των διδασκόντων (Bourdieu, 1986).

4. Σύνοψη θεωρητικής επισκόπησης

Προσπαθώντας να γίνει περισσότερο αντιληπτός ο τρόπος που επιδρούν τα νέα καθεστάτα ορθολογισμού της ΔΒΜ και της απασχολησιμότητας στη διαμόρφωση των εκπαιδευτικών επιλογών και διαδρομών θεωρήθηκε το έργο του Michel Foucault σημαντικό ερμηνευτικό εργαλείο. Κατά τον Foucault η δια βίου μάθηση συνιστά μια νέα τεχνολογία της εξουσίας και μέρος των μηχανισμών ελέγχου λειτουργίας της κοινωνίας, έχοντας ως απώτερο στόχο την πειθάρχηση των υποκειμένων (Olssen, 2008). Καθορίζει και κατευθύνει τις ενέργειες και τη συμπεριφορά των ατόμων μέσω των παιδαγωγικών διαδικασιών και των εκπαιδευτικών πρακτικών επιδιώκοντας τη διαμόρφωση αυτόνομων υποκειμένων που μπορούν ελεύθερα να επιλέξουν (Marshall, 1995, οπ. αναφ. στο Olssen, 2008). Τα υποκείμενα πλαισιωμένα από τις ρητορικές της μάθησης θα πρέπει να διακρίνονται για τις αρετές της αυτονομίας, της αυτοδιαχείρισης, της προσωπικής ευθύνης και της αναστοχαστικότητας (Edwards,

2008). Ο Foucault έκανε λόγο για τις “τεχνολογίες του εαυτού” μέσω των οποίων διαμορφώνεται η ταυτότητα του υποκειμένου και συνιστούν τα μέσα που οδηγούν το άτομο να οικειοποιηθεί αξίες, επιθυμίες και να δράσει συνταυτίζοντας τους προσωπικούς στόχους με τους ευρύτερους στόχους της αγοράς εργασίας (Edwards, 2008).

Στα πλαίσια της ανάλυσης των λόγων διακυβέρνησης εξέχουσα σημασία κατέχει και η θεωρία του συμβολικού ελέγχου και της καθολικά παιδαγωγημένης κοινωνίας του Bernstein. Ο συμβολικός έλεγχος αναφέρεται στα μέσα που μορφοποιούν τη συνείδηση, δίνοντάς της μια συγκεκριμένη μορφή. Κάτι τέτοιο επιτυγχάνεται μέσα από τις μορφές επικοινωνίας, οι οποίες μεταφέρουν μια υπάρχουσα κατανομή εξουσίας και κυρίαρχων πολιτιστικών κατηγοριών (Bernstein, 1990). Η θεωρία του συμβολικού ελέγχου μπορεί να αποτελέσει ένα ερμηνευτικό εργαλείο ανάλυσης της εκπαιδευτικής γνώσης και των παιδαγωγικών διαδικασιών (Tsatsaroni & Sarakinioti, 2015).

Η έννοια της καθολικά παιδαγωγημένης κοινωνίας συντελεί στην περιγραφή της αυξανόμενης παιδαγωγικοποίησης της κοινωνίας και στη διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους η παιδαγωγική επικοινωνία ρυθμίζει τόσο τα ιδρύματα όσο και τα ίδια τα άτομα. Επί της ουσίας συμβάλλει στην κατανόηση των αλλαγών στις δομές της γνώσης, στις μορφές της παιδαγωγικής, στις πρακτικές αξιολόγησης καθώς και στη σχέση μεταξύ του κράτους και της εκπαίδευσης (Tsatsaroni et al., υπό δημοσίευση, οπ. αναφ. στο Tsatsaroni & Sarakinioti, 2015).

Ο Bernstein επισήμανε τις αλλαγές των εκπαιδευτικών πρακτικών που συνιστούν την αναδιάρθρωση των εξωτερικών συνθηκών της ακαδημαϊκής και επαγγελματικής πρακτικής και κυρίως την αναδιάρθρωση της σύστασης των ακαδημαϊκών και επαγγελματικών ταυτοτήτων. Ως εκ τούτου, παρατηρείται μία μετατόπιση των ταυτοτήτων από την “εσωτερικότητα” στην “εξωτερικότητα”, οδηγώντας στην αύξηση της εξωτερικής ρύθμισης της αγοραιοποίησης, και της κουλτούρας ελέγχου και λογοδοσίας (Beck & Young, 2005). Την αλλαγή αυτή ο Bernstein την αποδίδει με τον όρο “γενικισμό” κάνοντας λόγο για εξασθένιση της βάσης για την ανάπτυξη και υλοποίηση νέων εξειδικευμένων γνώσεων από επαγγελματίες, υπονομεύοντας κατά αυτόν τον τρόπο την εξουσία και αυτονομία των επαγγελματιών. Δίνεται πλέον

προτεραιότητα σε διαδικασίες και κριτήρια που δεν είναι εξειδικευμένα για τις επαγγελματικές κατηγορίες, τους κλάδους ή τα πεδία σπουδών. Αυτό που στην πραγματικότητα συμβαίνει είναι η άσκηση επιρροής των κυβερνήσεων και των παραγόντων τους στη διαμόρφωση αυτών των κριτηρίων (Moore, 2006). Εξαιτίας της αυξανόμενης κυριαρχίας της αγοράς και της κρατικής ρύθμισης επί της παραγωγής της γνώσης και των παιδαγωγικών μεταδόσεων, ο Bernstein αναπτύσσει τα περιγράμματα ενός αναλυτικού πλαισίου που έχει πολλά να προσφέρει για την ανάλυση των αλλαγών στο πλαίσιο των επαγγελμαμάτων, των πανεπιστημίων και άλλων ιδρυμάτων της τυπικής εκπαίδευσης (Beck & Young, 2005).

Οι θεωρητικές έννοιες του Bourdieu και κυρίως οι όροι “habitus”, “θεσμικό habitus” και “κεφάλαιο” μπορούν με τη σειρά τους να αξιοποιηθούν ως ερμηνευτικά εργαλεία, ώστε να αναδειχθεί η σχέση αλληλεπίδρασης που έχουν αναπτύξει οι φοιτητές/-τριες με το πανεπιστήμιο και κατά πόσο αυτή η σχέση επιδρά στη διαμόρφωση της σταδιοδρομίας τους. Σύμφωνα με τον Bourdieu, υπάρχουν τριών ειδών κεφάλαια, το οικονομικό, το κοινωνικό και το πολιτισμικό. Το οικονομικό κεφάλαιο αφορά τους υπάρχοντες οικονομικούς πόρους. Το κοινωνικό κεφάλαιο ορίζεται ως «το σύνολο των πραγματικών ή συμβολικών πόρων οι οποίοι συνδέονται με πολλαπλά δίκτυα, που διατηρούνται στο χρόνο και συσχετίζονται με εν πολλοίς θεσμοθετημένες σχέσεις αμοιβαίας αποδοχής και αναγνώρισης» (Bourdieu, 1986, όπ. αναφ. στο Lander et al., 2006: σελ.48). Το πολιτισμικό κεφάλαιο εμπερικλείει μία πληθώρα πραγμάτων, όπως είναι οι γλωσσικές εκφράσεις, η συμπεριφορά, η αισθητική του ατόμου και οι συνήθειες (Πατερέκα,1986). Το habitus είναι ένα σύστημα διαρκών προδιαθέσεων και αντανακλάται στις ατομικές και στις συλλογικές πρακτικές των υποκειμένων (Bourdieu, 2006). Το habitus σχηματίζεται τα πρώτα χρόνια της ζωής του ανθρώπου, ωστόσο μεταβάλλεται με το πέρασμα του χρόνου καθώς το άτομο αποκτά νέες εμπειρίες (Bourdieu, 1986, όπ. αναφ. στο Μουζέλης, 1995). Τέλος, το θεσμικό habitus αφορά την ιδιαίτερη φυσιογνωμία του εκάστοτε εκπαιδευτικού ιδρύματος και αποτυπώνεται στην κουλτούρα του, στις παιδαγωγικές πρακτικές και σχέσεις καθώς και στις μορφές επικοινωνίας που αναπτύσσονται ανάμεσα στα μέλη του (Reay, 1998). Ακόμη, αντανακλάται στη συμπεριφορά, στις προσδοκίες, στις στάσεις των μελών του, στην ενδυμασία, στις υλικοτεχνικές υποδομές, στα έθιμα, στα έπαθλα καθώς και στο προφίλ των διδασκόντων (Bourdieu, 1986).

5. Μεθοδολογία της έρευνας

Η μεθοδολογία της παρούσας μελέτης σχεδιάστηκε σύμφωνα με τα ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία διαμορφώθηκαν βάσει του στόχου που είναι η διερεύνηση των εκπαιδευτικών επιλογών και διαδρομών των φοιτητών/-τριών στα πλαίσια της ρητορικής της δια βίου μάθησης και της απασχολησιμότητας. Ως εκ τούτου, προέκυψαν τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

1ο Ερευνητικό Ερώτημα: Πώς τοποθετούν οι φοιτητές/-τριες τους εαυτούς τους σε σχέση με το λόγο της απασχολησιμότητας και της δια βίου μάθησης;

2ο Ερευνητικό Ερώτημα: Ποιες εκπαιδευτικές επιλογές και διαδρομές οι φοιτητές/-τριες ακολουθούν ως “υποκείμενα επιλογής”;

3ο Ερευνητικό Ερώτημα: Με ποιους τρόπους τα προπτυχιακά προγράμματα σπουδών και οι παιδαγωγικές ταυτότητες των φοιτητών/-τριών αλληλεπιδρούν και πώς επηρεάζουν τις εκπαιδευτικές επιλογές και διαδρομές τους ;

Η διερεύνηση του υπό μελέτη θέματος πραγματοποιήθηκε μέσω ημι-δομημένων συνεντεύξεων. Με γνώμονα τα ερευνητικά ερωτήματα θεωρήθηκε σημαντικό το δείγμα της έρευνας να αποτελέσουν δέκα φοιτητές/-τριες και συγκεκριμένα πέντε φοιτήτριες του ΠΤΔΕ και πέντε του ΤΕΑΠΗ για τους λόγους που έχουν ήδη προαναφερθεί στην εισαγωγή. Επιλέχθηκαν τεταρτοετείς και επί πτυχίω φοιτητές/-τριες καθώς τη δεδομένη στιγμή οι συμμετέχοντες/-χουσες βρίσκονται στο μεταίχμιο της μετάβασης από το πανεπιστήμιο στην αγορά εργασίας και συνάμα έχει μεσολαβήσει ο απαιτούμενος χρόνος για την επίτευξη ενδεχόμενης επίδρασης του πανεπιστημίου στις εκπαιδευτικές- επαγγελματικές επιλογές και διαδρομές των φοιτητών/-τριών.

Για τη συλλογή του δείγματος ακολουθήθηκε μεικτή προσέγγιση δειγματοληψίας (Teddlie & Yu, 2007). Συγκεκριμένα, για τις φοιτήτριες του ΤΕΑΠΗ ακολουθήθηκε η τεχνική της χιονοστιβάδας (snowball). Σύμφωνα με την Παπαγεωργίου (2015) «στο δείγμα χιονοστιβάδας, το δείγμα γίνεται προσβάσιμο στον ερευνητή μέσω ενός

μικρού αρχικού συνόλου δείγματος που είναι διαθέσιμο σε εκείνον. Η κάθε μία δειγματοληπτική μονάδα του αρχικού δείγματος προσφέρει τα στοιχεία, και άρα και την πρόσβαση σε ένα άλλο σύνολο κοκ» (σελ.6). Αντιστοίχως, για τις φοιτήτριες του ΠΤΔΕ ακολουθήθηκε η τεχνική του βολικού δείγματος (convenience sample). Στην προκειμένη προσέγγιση το δείγμα αποτελείται από τις μονάδες του πληθυσμού που είναι διαθέσιμες τη δεδομένη χρονική στιγμή (Παπαγεωργίου, 2015). Από την εφαρμογή της συγκεκριμένης τεχνικής δειγματοληψίας προέκυψε μόνο γυναικείος φοιτητικός πληθυσμός. Ωστόσο, ο μικρός αριθμός ανδρών-φοιτητών στις Παιδαγωγικές Σχολές αλλά και η δυσκολία προσέγγισης του φοιτητικού πληθυσμού δεν επέτρεψε τη συμπερίληψη ανδρών στο δείγμα.

Επιπροσθέτως, θεωρήθηκε αναγκαίο να συμπεριληφθούν δελτία συνέντευξης με πληροφορίες που στοιχειοθετούν το κοινωνικό προφίλ των συμμετεχουσών, όπως είναι το επάγγελμα και το μορφωτικό επίπεδο των γονέων τους (βλ. Παράρτημα Ι). Οι γονείς των φοιτητριών στην πλειονότητά τους (οι επτά στους δέκα) είναι απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και ασκούν ποικίλα επαγγέλματα (εμποροϋπάλληλος, πυροσβέστης, χειριστής μηχανημάτων, οδηγός, έμπορος, αγρότης, ιδιοκτήτρια ταβέρνας). Από τη συγκεκριμένη ομάδα γονέων τρεις μητέρες δεν εργάζονται. Ενώ, οι γονείς τριών φοιτητριών είναι πτυχιούχοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και οι περισσότεροι από αυτούς είναι ή ήταν δημόσιοι υπάλληλοι σε διάφορες υπηρεσίες καθώς κάποιοι έχουν συνταξιοδοτηθεί (δημοτική υπάλληλος, εφοριακός, ακόλουθος πρεσβείας, αγρότης). Από τη συγκεκριμένη ομάδα γονέων μόνο η μία μητέρα δεν εργάζεται. Όλες οι φοιτήτριες έχουν φοιτήσει σε δημόσιο σχολείο με εξαίρεση τη Μαργαρίτα η οποία έχει φοιτήσει σε ιδιωτικό. Επιπροσθέτως, οι φοιτήτριες στην πλειονότητά τους εργάζονται για οικονομικούς λόγους. Σημειώνεται ότι για να εξασφαλιστεί η ανωνυμία δεν χρησιμοποιούνται τα πραγματικά τους ονόματα.

Για τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων επιλέχθηκαν ήσυχα καφέ σε διάφορες περιοχές της Αθήνας που να εξυπηρετούν τις φοιτήτριες με εξαίρεση μία συνέντευξη που πραγματοποιήθηκε στη Δημοτική Βιβλιοθήκη του Δήμου Αθηναίων. Οι φοιτήτριες στην πλειονότητά τους ήταν πρόθυμες να απαντήσουν στις ερωτήσεις. Οι συνεντεύξεις διήρκησαν κατά μέσο όρο σαράντα πέντε λεπτά. Ας σημειωθεί πως στα πλαίσια του ερευνητικού σχεδιασμού θεωρήθηκε σημαντικό να συμπεριληφθούν δύο

πιλοτικές συνεντεύξεις για τη βελτίωση προβλημάτων που ενδεχομένως να προέκυπταν κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων.

Οι ερωτήσεις που συμπεριλήφθηκαν στο πρωτόκολλο της συνέντευξης (βλ. Παράρτημα II & Παράρτημα III στο οποίο παρουσιάζονται ενδεικτικά δύο συνεντεύξεις) διαχωρίστηκαν σε τέσσερις θεματικούς άξονες προκειμένου να κατηγοριοποιηθούν τα δεδομένα της έρευνας, τροφοδοτώντας τα ερευνητικά ερωτήματα. Ως εκ τούτου, τα ερευνητικά δεδομένα οργανώθηκαν και ταξινομήθηκαν βάσει των θεματικών αξόνων σε ένα πίνακα excel για περαιτέρω επεξεργασία. Οι θεματικοί άξονες έτσι όπως προέκυψαν βάσει του στόχου και των ερευνητικών ερωτημάτων διαμορφώθηκαν ως ακολούθως:

1^{ος} Θεματικός Άξονας: Διερεύνηση επιλογών-διαδρομών των φοιτητών/-τριών: Οι συνεντευξιζόμενες κλήθηκαν να περιγράψουν τα κίνητρα επιλογής του συγκεκριμένου κλάδου σπουδών, τις ενδεχόμενες επιρροές του σχολικού περιβάλλοντος πάνω στις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές τους διαδρομές, τις προσδοκίες καθώς και τις παραμέτρους που επιδρούν στη διαμόρφωση των μελλοντικών τους σχεδίων.

2^{ος} Θεματικός Άξονας: Οι σπουδές και η επιρροή τους στις επιλογές και τις πορείες των φοιτητριών: Τέθηκε το ζήτημα της τακτικής παρακολούθησης μαθημάτων-διαλέξεων, προκειμένου να διαπιστωθεί η σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ πανεπιστημίου και φοιτητριών και κλήθηκαν να απαντήσουν σε ερωτήσεις που άπτονται στη διερεύνηση του ρόλου του πανεπιστημίου αναφορικά με τη δρομολόγηση της εκπαιδευτικής και επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας.

3^{ος} Θεματικός Άξονας: Μετάβαση των φοιτητριών από το πανεπιστήμιο στην αγορά εργασίας: Οι φοιτήτριες κλήθηκαν να περιγράψουν τους τρόπους με τους οποίους σχεδιάζουν να μεταβούν στην αγορά εργασίας, να διατυπώσουν τις απόψεις τους για το πρόγραμμα Erasmus+ και την πρόθεση συμμετοχής τους στο συγκεκριμένο πρόγραμμα καθώς και στο πρόγραμμα Voucher. Θεωρήθηκε ιδιαίτερα ενδιαφέρον να συμπεριληφθούν ερωτήσεις που αφορούν τα συγκεκριμένα προγράμματα καθώς συνιστούν πρακτικές που διαποτίζονται από τη ρητορική της απασχολησιμότητας και της διά βίου μάθησης. Συγκεκριμένα το Erasmus+ είναι πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και κάποιοι από τους στόχους του αφορούν την αύξηση της κινητικότητας

των φοιτητών, τη διάχυση γνώσης, την αύξηση της απασχολησιμότητάς τους, παρέχοντας ευκαιρίες για απόκτηση όλων εκείνων των δεξιοτήτων που επιτάσσει η σύγχρονη αγορά εργασίας (European Commission, 2014). Αντιστοίχως, το Voucher είναι μια δράση, η οποία έχει ως αντικείμενο την παροχή υπηρεσιών συνεχιζόμενης και επαγγελματικής κατάρτισης με έμφαση σε θέματα ανάπτυξης οριζόντιων δεξιοτήτων και σε θέματα συναφή με την απασχόληση και την αγορά εργασίας³.

4^{ος} Θεματικός Άξονας: Διερεύνηση απόψεων για την απασχολησιμότητα και τη ΔΒΜ: Οι φοιτήτριες ερωτήθηκαν σχετικά με τις πρακτικές που θα πρέπει να ακολουθήσει ένας πτυχιούχος για να διεκδικήσει και να κερδίσει μία θέση εργασίας, το ρόλο της συνεχούς βελτίωσης μέσα από την επιμόρφωση και την απόκτηση επιπρόσθετων επαγγελματικών προσόντων καθώς και άλλων παραγόντων στην εύρεση εργασίας. Ακόμη, τους ζητήθηκε να διατυπώσουν την άποψή τους για τα προγράμματα κοινωνικού χαρακτήρα που υλοποιούνται για την υποστήριξη των νέων αποφοίτων κατά του κινδύνου της ανεργίας, για τις διαφορές στις συνθήκες απασχόλησης στην ιδιωτική και δημόσια εκπαίδευση, τη σύνδεση του πανεπιστημίου με την αγορά εργασίας και τη δυνατότητα πρόσβασης σε θέσεις απασχόλησης του τομέα της ιδιωτικής εκπαίδευσης.

6. Παρουσίαση ερευνητικών ευρημάτων

Ακολουθώς, παρατίθενται τα ερευνητικά ευρήματα ανά θεματικό άξονα (βλ. Παράρτημα ΙΙ με τον οδηγό της συνέντευξης), έτσι όπως προέκυψαν από τις δέκα συνεντεύξεις που διεξήχθησαν στα πλαίσια του υπό μελέτη θέματος, αποβλέποντας στην επεξεργασία και περαιτέρω ερμηνεία των δεδομένων.

6.1 Διερεύνηση των επιλογών και διαδρομών των φοιτητών/-τριών

Από τα ερευνητικά δεδομένα διαφαίνεται πως οι περισσότερες φοιτήτριες αποδίδουν την απόφασή τους να ακολουθήσουν το συγκεκριμένο κλάδο σπουδών κυρίως στην αγάπη τους για τα παιδιά και στο γεγονός ότι τους αρέσει να ασχολούνται με αυτά. Δύο φοιτήτριες αναφέρουν ως επιπρόσθετο παράγοντα τις προηγούμενες εμπειρίες τους, όπως τη συμμετοχή τους σε κατασκίνωση ή τις εμπειρίες από το Δημοτικό Σχολείο.

---

³ Πηγή: <https://www.voucher.gov.gr/project/view/id/21>.

... Μου άρεσαν πάρα πολύ τα παιδιά και όλη η διαδικασία, το ότι μέχρι και το Λύκειο δε γνώρισα κανέναν εκπαιδευτικό που να έχω ξετρελαθεί και να πω αυτό είναι και ήθελα να δώσω κάτι άλλο, σαν το αντίθετο που συνάντησα εγώ ...περισσότερο η αγάπη μου για αυτό. Επίσης, είχα εμπειρίες και από κατασκήνωση και εκεί με επηρέασε πάρα πολύ η επαφή με τα παιδιά...οι εμπειρίες μου από το χωριό, η κατασκήνωση και οι εμπειρίες μου από το Δημοτικό κυρίως (Μαρίνα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ).

Μία μικρή μερίδα φοιτητριών αναφέρουν μια σειρά από άλλους παράγοντες που έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην απόφασή τους να φοιτήσουν στα συγκεκριμένα Τμήματα, όπως είναι η επιλογή κατεύθυνσης και το οικογενειακό περιβάλλον. Για παράδειγμα, η Εύα αναφέρει πως η μητέρα της την ώθησε να επιλέξει το Παιδαγωγικό εξαιτίας του υψηλού ποσοστού διορισμού των δασκάλων στη δημόσια εκπαίδευση που υπήρχε μέχρι πρότινος, ενώ η Μαργαρίτα θεωρεί πως αρχικά έπαιξε ρόλο η επιλογή της θεωρητικής κατεύθυνσης, η οποία εν συνεχεία καθόρισε και τις προτιμήσεις της σε επίπεδο σπουδών. Η επιλογή κατεύθυνσης φαίνεται ότι έγινε βάσει των επιδόσεών της στα μαθήματα.

Αρχικά, νομίζω ότι ήταν καθαρά από την κατεύθυνση που είχα πάρει, ήμουν θεωρητική, οπότε εκεί έκατσα να δω τι σχολές έχει, ήξερα ότι έχω μια έφεση στα παιδιά... (Μαργαρίτα, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ).

Ως προς τις επιδράσεις που ενδεχομένως άσκησε τα σχολικό περιβάλλον στη σταδιοδρομία τους οι περισσότερες φοιτήτριες υποστηρίζουν ότι έχει συντελέσει σημαντικά ή εν μέρει στη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής τους πορείας. Συγκεκριμένα, τρεις φοιτήτριες δηλώνουν πως ο εκπαιδευτικός λειτούργησε ως πρότυπο μίμησης, δίνοντάς τους το έναυσμα να ακολουθήσουν το επάγγελμα της εκπαιδευτικού. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Ελίνας η οποία ισχυρίζεται πως, αν και συνάντησε εκπαιδευτικούς τους οποίους ήθελε να μιμηθεί και είχε ως πρότυπο, το σχολικό περιβάλλον έχει επιδράσει αρνητικά στον τρόπο εργασίας που τείνει να υιοθετήσει ως εν δυνάμει εκπαιδευτικός, μιας και φαίνεται να αναπαράγει τις εκπαιδευτικές μεθόδους των δασκάλων της και όχι τις σύγχρονες μεθόδους μάθησης που έχει διδαχθεί στο πανεπιστήμιο.

Διαφορετική είναι η περίπτωση της Μαρίνας, η οποία ισχυρίζεται πως οι εμπειρίες της από το σχολείο έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην απόφασή της να ακολουθήσει το επάγγελμά της δασκάλας καθώς από τη μία είχε την ευκαιρία μέσω της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου να έρθει σε επαφή με το επάγγελμα και από την άλλη οι αρνητικές εμπειρίες από τις παιδαγωγικές μεθόδους των δασκάλων της την ώθησαν να ακολουθήσει το συγκεκριμένο κλάδο σπουδών, διότι ήθελε να δώσει στο επάγγελμα κάτι διαφορετικό από αυτό που είχε βιώσει η ίδια ως μαθήτρια.

Πήγα σε μονοθέσιο σχολείο και εκεί... στους μικρότερους κάναμε μάθημα οι μεγαλύτεροι....., οπότε είχα ήδη μια επαφή με το όλο αντικείμενο, είχα τέτοιες ευκαιρίες και είχα μια διαφορετική ιδέα για το σχολείο από αυτή που συνάντησα και την οποία ήθελα να τη δω στην πράξη..Δεν γνώρισα κανέναν εκπαιδευτικό που να έχω ξετρελαθεί και να πω αυτό είναι και ήθελα να δώσω κάτι άλλο, σαν το αντίθετο που συνάντησα εγώ, είχα συναντήσει μέχρι και βία, ας πούμε (Μαρίνα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ).

Η Μαργαρίτα από την πλευρά της αναφέρει πως φοιτούσε σε ιδιωτικό σχολείο και μέσω αυτού της δόθηκε η ευκαιρία να εργαστεί εθελοντικά σε νηπιαγωγείο, με αποτέλεσμα αυτή η εμπειρία της να αποτελέσει κομβικό σημείο στην απόφασή της να ασχοληθεί επαγγελματικά με τη συγκεκριμένη ηλικία παιδιών.

Εγώ πήγαινα σε ένα ιδιωτικό σχολείο στην Καλαμάτα, οπότε ήταν ένα πάρα πολύ καλό περιβάλλον, δηλαδή δεν ήταν ένα περιβάλλον δημοσίου.... είχα πάει και ένα καλοκαίρι εθελοντικά ...και είχα δουλέψει στις τάξεις του νηπιαγωγείου που είχαν εκεί πέρα, γιατί ξέραμε τον ιδιοκτήτη, οπότε μπορούσα να πάω και είχα δει ότι μου άρεσε αυτό που έκανα.....νομίζω πως ναι και το σχολείο ήταν καθαρά ένα περιβάλλον που με προέτρεπε ή με απέτρεπε να ασχοληθώ με μεγαλύτερα παιδιά ή να ασχοληθώ με τα παιδιά του νηπιαγωγείου (Μαργαρίτα, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ).

Δύο από τις συνεντευξιαζόμενες αναφέρουν πως το σχολείο έχει διαδραματίσει περισσότερο υποστηρικτικό και βοηθητικό ρόλο και όχι τόσο καθοριστικό. Ωστόσο, η μία από τις δύο συνεντευξιαζόμενες υπογραμμίζει πως το σχολείο της δεν ήταν μόνο υποστηρικτικό στις επιλογές της, αλλά αποτέλεσε το έναυσμα να συνεχίσει τις σπουδές της στο ΤΕΑΠΗ.

... Έτυχε να παρακολουθώ σε σχολεία, τα οποία είχαν πολύ καλό εκπαιδευτικό προσωπικό και μου έδωσαν και όλα τα εφόδια για να μπορέσω το κάνω αυτό... απλώς με στήριζαν, γιατί ήταν κάτι που το ήθελα εξαρχής... Επομένως δεν είναι ότι με βοήθησαν σε κάτι παραπάνω απλώς υποστήριξη και φυσικά πληροφορίες για αυτό που ήθελα να κάνω....Ότι παρακολούθησα το TEΑΠΗ και εν τέλει μου άρεσε, μου είπαν (οι καθηγητές) ότι δες το, πήγαινε, γιατί πολλά παιδιά περνάν σε σχολές που δεν τους αρέσουν και πηγαίνουν και τους αρέσει πάρα πολύ...(Σοφία, φοιτήτρια TEΑΠΗ).

Τέσσερις φοιτήτριες επισημαίνουν πως το σχολικό περιβάλλον δεν έχει συντελέσει στη δρομολόγηση της εκπαιδευτικής και επαγγελματικής τους πορείας είτε γιατί ήταν αποφασισμένες να ακολουθήσουν το συγκεκριμένο κλάδο σπουδών είτε γιατί το σχολείο δεν τους παρείχε επί της ουσίας υποστήριξη στην επιλογή επαγγελματικού προσανατολισμού, περιορίζοντας τη δράση του στην παροχή βασικών πληροφοριών για τις σχολές στις οποίες επιθυμούσαν να εισαχθούν .

Όχι, ιδιαίτερα, εε, όχι πολύ κλειστό, πολύ μηχανιστικό (το σχολείο), πολύ...αυτά είναι , πάρε την ύλη, εγώ σου την παρέδωσα και δεν με απασχολεί τι θα κάνεις, μόνο δύο, τρεις καθηγήτριες διαφέρανε λίγο (Ελένη, φοιτήτρια TEΑΠΗ).

Οι περισσότερες συμμετέχουσες στην έρευνα αναφέρουν πως ούτε το περιβάλλον του φροντιστηρίου άσκησε κάποια ιδιαίτερη επιρροή στη σταδιοδρομία τους, παρόλο που στο φροντιστήριο είχαν διεξαχθεί σχετικές συζητήσεις (λ.χ. για τον τρόπο που θα συντάξουν το μηχανογραφικό). Εντούτοις, τρεις φοιτήτριες επισημαίνουν την προσπάθεια των καθηγητών του φροντιστηρίου να τις προσανατολίσουν σε Σχολές διαφορετικές από αυτές που οι ίδιες ήθελαν να επιλέξουν χωρίς ωστόσο να επηρεαστούν στην τελική τους απόφαση.

...Στο φροντιστήριο μπορώ να πω ότι είχα εξαιρετικούς καθηγητές και ειδικά η μία καθηγήτριά μου δεν με προόριζε για νηπιαγωγό, αλλά όταν της το είπα συμφώνησε απόλυτα. Ε, εκείνη μου έλεγε ότι πρέπει να πας σε ΜΜΕ...(Ελένη, φοιτήτρια TEΑΠΗ)

Όσον αφορά τις προσδοκίες των φοιτητριών κατά την έναρξη των σπουδών τους τόσο σε επαγγελματικό όσο και σε εκπαιδευτικό επίπεδο οι περισσότερες απάντησαν πως ήθελαν να ακολουθήσουν το επάγγελμα της δασκάλας ή της νηπιαγωγού και να

διδάξουν σε σχολείο. Τέσσερις φοιτήτριες έθεσαν το ζήτημα της επαγγελματικής αποκατάστασης, παραθέτοντας συνάμα τον προβληματισμό τους για το επαγγελματικό τους μέλλον ως εν δυνάμει εκπαιδευτικοί.

Τώρα όσον αφορά το επαγγελματικό μου μέλλον κάτι άλλο από νηπιαγωγός δεν μπορούσα να σκεφτώ. Όμως, περίμενα τα πράγματα να είναι καλύτερα, δηλαδή περίμενα ότι...επειδή το άκουγα και από άλλους ότι το επάγγελμα δεν είναι τόσο κορεσμένο όσο οι δάσκαλοι. Θεωρούσα ότι θα έχω περισσότερες πιθανότητες για επαγγελματική αποκατάσταση στο μέλλον (Σοφία, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ).

Από τις δέκα φοιτήτριες μόνο δύο απέβλεπαν στη συνέχιση των σπουδών τους σε μεταπτυχιακό επίπεδο στο άμεσο ή απώτερο μέλλον. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Εβελίνας, η οποία επιθυμούσε όχι μόνο να συνεχίσει τις σπουδές της, αλλά ήθελε να αφοσιωθεί στη Σχολή της και να αποφοιτήσει με υψηλό βαθμό, κάτι το οποίο δεν έγινε λόγω του περιορισμένου χρόνου που είχε εξαιτίας της δουλειάς της.

Ήθελα πρώτα από όλα να τελειώσω τη σχολή μου με ένα πάρα πολύ καλό βαθμό και να αφοσιωθώ στη σχολή μου, κάτι που δεν έγινε, γιατί δεν μου βγήκε λόγω δουλειάς και ήθελα μετά τη σχολή να συνεχίσω με ένα μεταπτυχιακό ή να ασχοληθώ λίγο περισσότερο με τον κλάδο μου.... θα με ενδιέφεραν πολύ... και θεωρώ ότι μέσα σε εισαγωγικά υστερώ και θα ήθελα να μάθω πράγματα είναι ο ένας των μαθηματικών και ο άλλος της φυσικής και το άλλο θα ήταν η ειδική αγωγή μόνο και μόνο για την αποκατάσταση και όχι επειδή μου αρέσει τόσο πολύ, μόνο και μόνο για να μου ανοιχτεί κάποιος δρόμος...(Εβελίνα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ).

Επιπροσθέτως, τέσσερις φοιτήτριες δηλώνουν πως σε εκπαιδευτικό επίπεδο ανέμεναν κάτι διαφορετικό από αυτό που τους πρόσφερε το πανεπιστήμιο. Συγκεκριμένα, τρεις φοιτήτριες του ΤΕΑΠΗ θεωρούσαν πως το συγκεκριμένο Τμήμα θα τους παρείχε περισσότερο γνώσεις πρακτικού χαρακτήρα και όχι τόσο θεωρητικού, ενώ η Αγγελική θέτει και τον προβληματισμό της ως προς την αξιοποίηση αυτών των γνώσεων στα πλαίσια του νηπιαγωγείου.

Τα είχα τα πράγματα λίγο διαφορετικά στο μυαλό μου, δηλαδή άλλα πράγματα νόμιζα ότι θα διδαχθούμε στη Σχολή. Δεν το είχα σκεφτεί πολύ συγκεκριμένα, αλλά πίστευα ότι θα κάνουμε πώς προσεγγίζεις τα παιδιά.... ενώ στην ουσία πήραμε γνώσεις πολύ ανοιχτές και πολύ γενικού περιεχομένου που το θεωρώ πάρα πολύ καλό. (Ελένη, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ).

Θεωρούσα ότι...όταν μπήκα στη Σχολή μου, μου ήρθε λίγο....δεν μου άρεσε τόσο από την άποψη ότι μαθαίνουμε πολύ θεωρία....και όταν μπούμε στο νηπιαγωγείο δεν ξέρουμε πώς να χειριστούμε τα παιδιά και τις καταστάσεις (Αγγελική, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ)

Η Εύα και αυτή από την πλευρά της διατείνεται πως το Παιδαγωγικό δεν ανταποκρίθηκε στις προσδοκίες της καθώς οι γνώσεις που απέκτησε κατά τη διάρκεια των σπουδών της ήταν ελλιπείς, επισημαίνοντας πως δεν πήρε κάτι ουσιαστικό σε επίπεδο γνώσεων και ό,τι έμαθε στη Σχολή ήταν από τα εργαστηριακά μαθήματα, με αποτέλεσμα να μη νιώθει έτοιμη να διδάξει.

...Τα μαθήματα δεν ήταν αυτό που περίμενα. Δηλαδή, στο πρώτο έτος..... μου άρεσε., μετά κατάλαβα ότι δεν πήρα πολλά πράγματα από τη σχολή, δηλαδή δεν νομίζω ότι έχω πάρει πολλά πράγματα παραπάνω από αυτά που ήξερα, εεε, δηλαδή ελάχιστα πράγματα από αυτά που ήξερα κι αυτά είναι περισσότερο από τα εργαστήρια που έχουμε κάνει. Εεε, δηλαδή σε ένα εκπαιδευτικό περιεχόμενο στη σχολή δεν θεωρώ ότι είμαι έτοιμη να διδάξω, δηλαδή κάποιος που δεν έχει το επίπεδο από το σχολείο του, δεν νομίζω ότι παίρνει κάτι ουσιαστικό από τη σχολή (Εύα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ).

Ως προς τις προσδοκίες μετά το πέρας των σπουδών τους διαπιστώνεται πως οι φοιτήτριες στην πλειονότητά τους επιθυμούν να εργαστούν ή να παραμείνουν στην εργασία που ήδη έχουν και ταυτόχρονα να συνεχίζουν τις σπουδές τους σε μεταπτυχιακό επίπεδο στο άμεσο ή απώτερο μέλλον. Αντιθέτως, μία μικρή μερίδα φοιτητριών δηλώνουν πως η χρονική περίοδος μετά την αποφοίτηση θα είναι μία μεταβατική περίοδος καθώς δεν έχουν ακόμη δρομολογήσει τα σχέδιά τους σε επαγγελματικό και εκπαιδευτικό επίπεδο. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Σοφίας, η οποία αμφιταλαντεύεται ανάμεσα στο επάγγελμα της νηπιαγωγού και της ζαχαροπλάστισσας, ενώ ταυτόχρονα σκέφτεται να ασχοληθεί και με την εκμάθηση

γλωσσών καθώς θεωρεί πως είναι ένα επιπρόσθετο εφόδιο, το οποίο μπορεί να τη βοηθήσει επαγγελματικά σε τομέα ανεξάρτητο της εκπαίδευσης.

Εν αντιθέσει με τις υπόλοιπες φοιτήτριες, η Μαργαρίτα προτάσσει το μεταπτυχιακό έναντι της εύρεσης εργασίας. Εντούτοις, για τον επόμενο χρόνο αποφάσισε να εργαστεί εθελοντικά στο θεατρικό εργαστήρι, όπου παρακολουθούσε σεμινάρια θεατρικού παιχνιδιού, θεωρώντας πως με αυτόν τον τρόπο θα μπορέσει να εξελιχθεί σε αυτόν τον τομέα. Επιπροσθέτως, επισημαίνει πως η συμμετοχή της στα συγκεκριμένα σεμινάρια αποτέλεσε έναν από τους βασικούς παράγοντες στην απόφασή της να ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές στη Θεατρική Αγωγή και όχι στην Ψυχολογία, όπως αρχικά είχε σχεδιάσει. Αυτή η απόφασή της ενισχύθηκε από την αντίληψή της πως οι επαγγελματικές δυνατότητες που προσφέρει η ειδίκευση στον κλάδο της Ψυχολογίας θα είναι περιορισμένες.

Η Εύα με τη σειρά της είναι η μοναδική φοιτήτρια που έχει αιτηθεί να συμμετάσχει στο πρόγραμμα Erasmus+, το οποίο αποτελεί βασική της προτεραιότητα καθώς είναι όνειρο ζωής να ζήσει και να σπουδάσει στο εξωτερικό, αλλά κάτι τέτοιο καθίσταται δύσκολο λόγω των περιορισμένων οικονομικών δυνατοτήτων της. Σύμφωνα με τα λεγόμενά της είναι αρκετά δύσκολο να γίνει δεκτή στο συγκεκριμένο πρόγραμμα καθώς ο βαθμός του πτυχίου της δεν θα είναι υψηλός, με αποτέλεσμα να μειώνονται οι πιθανότητες συμμετοχής της στο Erasmus+. Σε περίπτωση που δεν ευδοκιμήσει αυτή η προσπάθειά της θα προσπαθήσει να βρει εργασία και εν συνεχεία να κάνει μεταπτυχιακές σπουδές.

Οι φοιτήτριες που αποβλέπουν στη συνέχιση των σπουδών τους σε μεταπτυχιακό επίπεδο επικαλούνται ποικίλους λόγους για αυτή την επιλογή τους, όπως είναι ο εμπλουτισμός γνώσεων, η διεύρυνση των επαγγελματικών δυνατοτήτων τους, ο υψηλότερος μισθός, η επαγγελματική αποκατάσταση, η ενίσχυση του βιογραφικού καθώς και η ανάγκη να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις του επαγγέλματος.

Από τα ερευνητικά δεδομένα διαφαίνεται πως η πλειονότητα των φοιτητριών εκλαμβάνει την εισοδηματική τους κατάσταση ως πλέον κρίσιμο παράγοντα στη χάραξη της μελλοντικής τους σταδιοδρομίας (λ.χ. τη συνέχιση των σπουδών τους σε μεταπτυχιακό επίπεδο) που σε ορισμένες περιπτώσεις αντιμετωπίζεται και ως

τροχοπέδη στην υλοποίηση των στόχων τους (λ.χ. η συνέχιση της σταδιοδρομίας τους στο εξωτερικό). Επιπλέον, δύο φοιτήτριες θέτουν το ύψος του μισθού ως κριτήριο αποδοχής μιας θέσης εργασίας.

...Σίγουρα η οικονομική κατάσταση επηρεάζει, ας πούμε, άμα ήταν διαφορετικές οι συνθήκες θα μπορούσα να συνεχίσω να σπουδάζω στο εξωτερικό, τώρα σκέφτομαι περισσότερο μεταπτυχιακό σε e-learning ή κάτι τέτοιο, ώστε να μείνω εδώ και να συνεχίζω να εργάζομαι εδώ, ώστε να μη χρειαστεί να αλλάζω περιοχή, σπίτι και όλα αυτά, δεν ξέρω... (Μαρίνα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ).

Τα οικονομικά είναι πολύ σημαντικό και κυρίως αυτό... εννοώ ο μισθός που θα σου δίνει ο άλλος να είναι λίγο και ικανοποιητικός. Τώρα στην αρχή, ίσως, συμβιβαστώ με λιγότερα από ό,τι δικαιούμαι, αλλά μετά δεν θα συμβιβάζομαι.. Ε, σκέφτομαι και το εξωτερικό, αλλά λέω ας προσπαθήσω λίγο με τις επιλογές εδώ πέρα και μετά να πάμε έξω (Μαρία, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ)

Δύο φοιτήτριες παραθέτουν σε συνάρτηση με την οικονομική παράμετρο και άλλες παραμέτρους ως καθοριστικές στη δρομολόγηση των σχεδίων τους, όπως είναι το οικογενειακό περιβάλλον και το πλαίσιο εργασίας.

Νομίζω ότι πλέον πέρα από το να μπορέσεις να μπει σε ένα πλαίσιο που θα σου παρέχει και οικονομική ασφάλεια κι ότι θα μπω σε ένα χώρο που οικονομικά μπορώ να στηρίξω τον εαυτό μου, πράγμα που δεν το σκέφτομαι και πολύ, γιατί δεν με αγχώνει ακόμα, δεν έχω μπει ακόμα σε αυτό το...εντάξει, είμαι ακόμη φοιτήτρια, κάνω μια δουλίτσα, αλλά έχω ακόμη την ενίσχυση από τους γονείς μου, θεωρώ ότι θέλω να πηγαίνω σε πλαίσια μέσα στα οποία θα αισθάνομαι εγώ καλά κι ότι αυτό που κάνω αποδίδει κάπου...δηλαδή να μπορώ να εξελίσομαι (Μαργαρίτα, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ).

Νομίζω οι γονείς μου...γιατί πάντα μου έλεγαν να κάνω αυτό που μου αρέσει... νομίζω ότι θα ήμουν δυστυχησμένη στα φοιτητικά μου χρόνια και ίσως να μην την τέλειωνα στην ώρα μου τη σχολή και δεν θα είχα εκπαιδευτικές προσδοκίες από αυτό...Ε, το μεταπτυχιακό (που θέλω να κάνω) το πληρώνουμε τώρα στα Πανεπιστήμια, οπότε τα έξοδα θέλω να μπορώ μόνη μου να τα καλύπτω και να τα πληρώνω, οπότε αυτό θα ήθελα να γίνεται παράλληλα. Σίγουρα οι γονείς μου θα

ήθελαν να με στηρίζουνε, αλλά εντάξει...Οι γονείς μου σίγουρα μου λένε ότι κάποιος άνθρωπος θα πρέπει να συνεχίζει να επιμορφώνεται, εεε, μου λένε να το κάνεις οπωσδήποτε, είναι απαραίτητο, σήμερα όλοι κάνουν μεταπτυχιακό τους...(Ελίνα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ).

Επιπροσθέτως, δύο φοιτήτριες καθορίζουν διαφορετικές πτυχές ως σημαντικές στη διαμόρφωση της μελλοντικής τους πορείας. Συγκεκριμένα, η Σοφία δηλώνει πως οι επαγγελματικές και εκπαιδευτικές επιλογές της θα πρέπει να εναρμονιστούν με τις επιλογές σε προσωπικό επίπεδο, μιας και η προσωπική της σχέση έχει πρωταρχικό ρόλο στη ζωή της. Η Ελένη από την πλευρά της επισημαίνει πως θα πρέπει η ίδια να προσδιορίσει τα ενδιαφέροντά της και εν συνεχεία να οργανώσει τα μελλοντικά της σχέδια.

6.2 Οι σπουδές και η επιρροή τους στις επιλογές και τις πορείες των φοιτητών/-τριών.

Από τις δέκα φοιτήτριες οι πέντε παρακολουθούν συστηματικά τα μαθήματα της σχολής τους καθώς θεωρούν σημαντική την ενεργή συμμετοχή τους στη ζωή του πανεπιστημίου, παραθέτοντας μια σειρά από επιχειρήματα, όπως ο διαφορετικός τρόπος πρόσκτησης της γνώσης και η επίτευξη ποιοτικότερης μάθησης.

Ναι, πήγαινα....γιατί ειδικά μέσα στην τάξη....είναι πολύ διαφορετικός ο τρόπος που θα πάρεις κάποιες γνώσεις από το να τις πάρεις από ένα βιβλίο και να τις διαβάσεις. Ε, είναι πιο αλληλεπιδραστικό, πιο άμεσο και εγώ μαθαίνω καλύτερα έτσι, να σου πω την αλήθεια (Ελένη, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ).

Οι υπόλοιπες φοιτήτριες αναφέρουν πως έχουν παρακολουθήσει τα μαθήματα της Σχολής τους ελάχιστα ή ότι παρακολουθούσαν τακτικά για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα κυρίως τα δύο πρώτα χρόνια των σπουδών τους. Οι βασικοί λόγοι που επικαλούνται για την αποχή τους από τα μαθήματα της Σχολής είναι κυρίως η έλλειψη χρόνου λόγω εργασίας, ο μη ελκυστικός τρόπος διδασκαλίας κυρίως των θεωρητικών μαθημάτων και η δυνατότητα ολοκλήρωσης των σπουδών χωρίς συστηματική φοίτηση.

....Τα δύο πρώτα χρόνια πήγαινα καθημερινά και σε όλα τα μαθήματα, εε, μετά κατάλαβα ότι στην ουσία οι σημειώσεις δεν έχουν τόση σημασία, αφού στην ουσία θα πρέπει να διαβάσεις όλο το βιβλίο, οπότε δεν μπορείς να πας αν δεν έχεις διαβάσει όλο το βιβλίο. Επίσης, ήταν κάποια μαθήματα που ήταν δύσκολο να τα παρακολουθήσεις είτε επειδή ήταν πολύ βαρετά είτε επειδή στην ουσία θεωρούσα ότι δεν σου δίνουν κάτι στο τέλος (Εύα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ)..

Ως προς τη διερεύνηση των ενδεχόμενων επιρροών του πανεπιστημίου στη σταδιοδρομία των φοιτητριών η πλειονότητα δηλώνει ότι έχει δεχτεί επιδράσεις. Συγκεκριμένα, αναφέρουν πως μέσω της επαφής τους με τους διδάσκοντες ή μέσω των μαθημάτων και κυρίως μέσω της πρακτικής άσκησης είχαν την ευκαιρία να γνωρίσουν το επάγγελμα και να βεβαιωθούν πως θέλουν να ακολουθήσουν τη συγκεκριμένη επαγγελματική πορεία. Χαρακτηριστική είναι η απάντηση της Ελένης, η οποία τονίζει πως το πανεπιστήμιο την έχει διαμορφώσει ως εκπαιδευτικό και της έδωσε το κίνητρο να ακολουθήσει το επάγγελμα της νηπιαγωγού, για να μπορέσει να εφαρμόσει ό,τι έμαθε στα πλαίσια των σπουδών της.

Ναι, με έχει επηρεάσει...με έχει διαμορφώσει βασικά ως εκπαιδευτικό και το θεωρώ πολύ βασικό για ένα Τμήμα Πανεπιστημίου.....με έχει επηρεάσει το να θέλω να δουλέψω ως νηπιαγωγός και να προσπαθήσω να εφαρμόσω αυτά που μου έχει διδάξει τέσσερα χρόνια... (Ελένη, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ).

Η Ελίνα προσθέτει πως έχει δεχτεί επιδράσεις και στην επιλογή των μεταπτυχιακών σπουδών που θέλει να ακολουθήσει, ενώ η Μαργαρίτα υποστηρίζει πως το ΤΕΑΠΗ λειτούργησε αποτρεπτικά όσον αφορά την αρχική της επιλογή να κάνει μεταπτυχιακές σπουδές πάνω στην Αναπτυξιακή Ψυχολογία.

...Ίσως να με έχει επηρεάσει στην επιλογή του μεταπτυχιακού. Δηλαδή, με άλλο ξεκίνησα....Διδακτική της λογοτεχνίας, αλλά το διάλεξα μάλλον τότε επειδή έκανα μάθημα με τη συγκεκριμένη καθηγήτρια, μετά έτσι που πέρασαν κι άλλοι καθηγητές στα επόμενα έτη, προτίμησα το δικό τους αντικείμενο....δηλαδή όταν κάναμε και τη φυσική, ταίριαζε πιο πολύ στα γούστα μου, ας το πούμε έτσι (Ελίνα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ).

...Υπήρχαν μαθήματα που με αποτρέψαν να κάνω αυτό που θέλω στην αρχή, όπως (το μεταπτυχιακό) της ψυχολογίας, γιατί για κάποιο λόγο το είχα πολύ θεωρητικό μέσα στο κεφάλι μου, αλλά τελικά είναι πιο θετικό για το λόγο ότι πρέπει να έχεις...όταν κάνεις κάποια έρευνα ή κάτι τέτοιο τα στατιστικά, γιατί έχει τέτοια κομμάτια πάνω (Μαργαρίτα, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ).

Αντιθέτως, μία μικρή μερίδα συνεντευξιζόμενων αναφέρει ότι το πανεπιστήμιο δεν έχει διαδραματίσει κανένα ρόλο στη διαμόρφωση των μελλοντικών της σχεδίων. Για παράδειγμα, η Μαρίνα δηλώνει πως, αν και ήταν συνεπής ως φοιτήτρια, η Σχολή της δεν έχει διαδραματίσει ιδιαίτερο ρόλο στη μελλοντική της πορεία, επιχειρηματολογώντας πως στη Σχολή πήρε μόνο γενικές και θεωρητικές γνώσεις, τις οποίες εν τέλει δεν θα μπορέσει να αξιοποιήσει στα πλαίσια της διδασκαλίας. Η Εβελίνα με τη σειρά της ισχυρίζεται πως το πανεπιστήμιο δεν έχει επηρεάσει ούτε τις απόψεις ούτε τις επιλογές της, επισημαίνοντας πως το πανεπιστήμιο είναι για την ίδια βάρος καθώς δεν βρίσκει κάποιο ενδιαφέρον στις σπουδές της με εξαίρεση τις πρακτικές και κάποια εργαστηριακά μαθήματα.

...Ήταν όλα πολύ θεωρία, πολύ ιστορικά πράγματα χωρίς βάση. Δηλαδή, μαθαίναμε ιστορία απλά για να τη μάθουμε. Τη μαθαίναμε πολύ επιφανειακά κι όχι τι οδήγησε σε αυτό και σε πού μπορεί να βοηθήσει αυτό, μέναμε εκεί. Γενικότερα, δεν δινόταν εμβάθυνση σε κάτι... σε ελάχιστα δινόταν... σε δύο με τρία μαθήματα. Τα μαθήματα που ήταν περισσότερο διαδραστικά, όπως ήταν Κοινωνική Παιδαγωγική...κάναμε επισκέψεις, πήγαμε στο χαμόγελο του παιδιού, πήγαμε στο Λαϊκό Πανεπιστήμιο, κάναμε εργαστήριο μέσα στην τάξη, συμμετείχαμε και εκεί έβλεπες πώς μπορείς να κάνεις πράγματα, μας δείχνανε τις μεθόδους... δεν ήταν Ιστορία του Θεάτρου, η οποία...ήταν μόνο γενικές γνώσεις...(Μαρίνα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ)

...Δεν έπαιξε καθοριστικό ρόλο το Πανεπιστήμιο, αυτό που ήθελα πριν μπω στο Πανεπιστήμιο το θέλω και τώρα, δεν έχει αλλάξει κάτι ως προς τις επιλογές μου και τις απόψεις μου, αυτό! Ίσα, ίσα που ήθελα να τελειώσω το Πανεπιστήμιο, γιατί κατά κάποιο τρόπο το θεωρούσα και βάρος...Εάν εξαιρέσουμε το τρίτο και το τέταρτο έτος τις πρακτικές και τα εργαστήρια που γίνονταν και κάποια μαθήματα ψυχολογίας, δεν με ενθουσίασε κάτι άλλο στο Πανεπιστήμιό μας (Εβελίνα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ).

Ακόμη, τέσσερις φοιτήτριες του ΠΤΔΕ υποστηρίζουν πως το πανεπιστήμιο δεν τους έχει υποδείξει εναλλακτικές επαγγελματικές διαδρομές. Συγκεκριμένα, η Εβελίνα αναφέρει πως δεν έχει αυτή τη δυνατότητα καθώς απέχει από την παρακολούθηση των μαθημάτων, ενώ η Ελίνα αναφέρει χαρακτηριστικά πως οι πρακτικές ασκήσεις υλοποιούνται μόνο σε δημόσια σχολεία, με αποτέλεσμα να μην δίνεται η δυνατότητα πρόσβασης σε οποιονδήποτε άλλο χώρο εργασίας, όπως είναι εκπαιδευτικοί οργανισμοί ή ερευνητικά ινστιτούτα, όπου μπορείς να ανακαλύψεις νέες επαγγελματικές προοπτικές. Η Εύα από την πλευρά της διατείνεται πως στο Παιδαγωγικό σπουδάζεις για να γίνεις αποκλειστικά δασκάλα και το περιεχόμενο των μαθημάτων αφορά αποκλειστικά την επιτέλεση του εκπαιδευτικού έργου. Τέλος, η Ματίνα υποστηρίζει πως δεν έχει σκεφτεί να ακολουθήσει διαφορετική σταδιοδρομία καθώς έχει επιλέξει μια συγκεκριμένη επαγγελματική πορεία.

...Δεν θα το έλεγα ...η μόνη επαφή που έχουν με τη σχολική πραγματικότητα είναι μέσω των πρακτικών στα δημόσια σχολεία, δηλαδή δεν έχουμε επαφή ούτε με ιδιωτικά σχολεία, ούτε με άλλους εκπαιδευτικούς οργανισμούς, ούτε με κάποια ινστιτούτα, ώστε να πει κάποιος ότι θα γίνει ερευνητής, οπότε όχι δεν θα το έλεγα ότι μας δώσανε και άλλες διεξόδους, αυτός που βγαίνει δάσκαλος θα γίνει δάσκαλος είτε σε ιδιωτικό, είτε σε δημόσιο σχολείο, είτε σε ιδιαίτερα (Ελίνα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ).

Αντιθέτως, έξι φοιτήτριες δηλώνουν πως τους δόθηκε αυτή η δυνατότητα κυρίως μέσω των πρακτικών ασκήσεων (όπως είναι η πρακτική άσκηση που αφορά τις κοινωνικές ανισότητες στο σχολείο), της θεματικής εβδομάδας και των μαθημάτων (λ.χ. “Κοινωνική Παιδαγωγική ” και “Παιδί και ΜΜΕ”)

Ναι,... όπως και να μπει ως παιδαγωγός στις φυλακές ή στο αστυνομικό τμήμα ή να δουλέψεις σαν κοινωνικός λειτουργός σε οργανώσεις, όπως είναι το Χαμόγελο του Παιδιού, όπου ζητάνε παιδαγωγούς....Αυτά βγήκαν μέσα από τα μαθήματα, όπως η Κοινωνική Παιδαγωγική.... (Μαρίνα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ).

Ναι, τώρα στο τέταρτο έτος που ασχολήθηκα με μια πρακτική που αφορούσε τις κοινωνικές ανισότητες στο σχολείο σε σχέση με την οικογένεια, είχα σκεφτεί πολύ σοβαρά να ασχοληθώ και με το ερευνητικό πεδίο, δηλαδή είχα κάνει σχέδια να κάνω κάποιο μεταπτυχιακό πάνω στην κοινωνιολογία και μετά με τη συγκεκριμένη

καθηγήτρια, η οποία μας έκανε την πρακτική, να ασχοληθώ με την έρευνα με τις μειονότητες στη Θράκη, γιατί η συγκεκριμένη είναι μέσα σε αυτό το project και το είχαμε συζητήσει, αλλά κάπου κι αυτό το άφησα πίσω....περισσότερο για το λόγο που σου είπα πριν, που θέλω μια πιο σταθερή ζωή και αυτό θα με έβγαζε τελείως εκτός προγράμματος (Σοφία, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ).

Αναφορικά με την εκπλήρωση των εκπαιδευτικών και επαγγελματικών στόχων τέσσερις στις δέκα ερωτηθείσες θεωρούν πως θα τις ωφελήσει περισσότερο η απόκτηση δεξιοτήτων που υπερβαίνουν τον τομέα της εκπαίδευσης (λ.χ. χειρισμός ηλεκτρονικού υπολογιστή, γνώση ξένων γλωσσών, επικοινωνιακές δεξιότητες, δεξιότητες παροχής πρώτων βοηθειών) και όχι η εμβάθυνση των γνώσεων πάνω στο αντικείμενο σπουδών τους, έχοντας ως απώτερο στόχο είτε τη διεύρυνση των επαγγελματικών τους επιλογών είτε την αξιοποίηση των δεξιοτήτων τους σε επαγγελματικό επίπεδο.

...Δεν είμαι σίγουρη τελικά αν θα μπορέσω να μπω στο συγκεκριμένο κλάδο εργασίας ή θα μείνω για πάντα, οπότε θα πρέπει με κάποιο τρόπο να έχω εξασφαλίσει κάποιες άλλες διεξόδους ασφαλείας...(Ελίνα, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ)

...Οι επιπλέον δεξιότητες είναι κάτι που θα βοηθήσει πάρα πολύ και οι υπολογιστές, γιατί μπαίνουν πλέον ενεργά μέσα στον σχολικό χώρο και τα αγγλικά έχουνε...γιατί μπορεί να πάω και στο εξωτερικό άμα θέλω ή έχουμε πολλά ξένα παιδιά πλέον μέσα στα νηπιαγωγεία.....(Μαργαρίτα, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ).

Τέσσερις φοιτήτριες διατείνονται πως είναι εξίσου σημαντική τόσο η εμβάθυνση των γνώσεων όσο και η απόκτηση δεξιοτήτων-ικανοτήτων από περιοχές ευρύτερες του εκπαιδευτικού τομέα. Θεωρούν πως ναι μεν θα πρέπει να εμβαθύνουν τις γνώσεις τους, αλλά θα πρέπει ταυτόχρονα να αποκτήσουν και δεξιότητες, για να τις αξιοποιήσουν στα πλαίσια μιας σχολικής τάξης ή ακόμη και σε επαγγελματικό ή προσωπικό επίπεδο, ενώ μόλις δύο φοιτήτριες υποστηρίζουν πως η εμβάθυνση των γνώσεων θα συμβάλλει περισσότερο στην επαγγελματική τους εξέλιξη.

Τα θεωρώ και τα δύο αλληλένδετα βασικά κι ό,τι γνώσεις μπορείς να συνδυάσεις με κάτι άλλο είναι πολύ...θα είναι πολύ ευεργετικό για το μέλλον σου, δηλαδή δεν μπορεί

να είσαι προσηλωμένος σε ένα μόνο πράγμα... Ίσως, να έχεις περισσότερες επιλογές από άποψη εργασίας, περισσότερα συν στις γνώσεις, οπότε περισσότερες επιλογές στην εργασία, αλλά και για προσωπική ανάπτυξη το λέω περισσότερο (Ελένη, φοιτήτρια ΠΤΔΕ).

...Καλό είναι να το εμβαθύνεις στο αντικείμενο που θες, αλλά προς ένα τομέα, δηλαδή κάποιος που θέλει να εμβαθύνει στη Ειδική Αγωγή να εμβαθύνει στην Ειδική Αγωγή, εγώ που θέλω με τα ΜΜΕ, ας πούμε, να εμβαθύνω εκεί... (Μαρία, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ).

Επιπροσθέτως, από τα ερευνητικά ευρήματα διαπιστώνεται πως οι φοιτήτριες σχεδόν στο σύνολό τους έχουν προσπαθήσει να ενισχύσουν τα προσόντα τους με την απόκτηση πιστοποιητικών παρακολούθησης σεμιναρίων, ημερίδων, γνώσης ξένων γλωσσών και ηλεκτρονικού υπολογιστή. Οι συνεντευζιαζόμενες επικαλούνται ποικίλους λόγους για αυτή την απόφασή τους. Συγκεκριμένα τρεις φοιτήτριες διατείνονται πως με αυτό τον τρόπο θα εμπλουτίσουν το βιογραφικό τους. Η Μαρία αναφέρει χαρακτηριστικά πως το κάνει καθαρά για το χαρτί και η Ματίνα δηλώνει πως με αυτό τον τρόπο θα αυξήσει την προστιθέμενη αξία του πτυχίου της.

...Ο λόγος που το έκανα ήταν γιατί σίγουρα θα μου έδινε ένα επιπλέον πλεονέκτημα στο πτυχίο μου και γι' αυτό τα παρακολουθούσα (Ματίνα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ).

Τέσσερις φοιτήτριες επικαλούνται διαφορετικούς λόγους για αυτή την κίνησή τους. Συγκεκριμένα, η Μαρίνα και η Σοφία αναφέρουν πως η απόφασή τους να παρακολουθήσουν σεμινάρια πηγάζει από το προσωπικό τους ενδιαφέρον, ενώ η Μαργαρίτα δηλώνει πως οφείλεται στην ανάγκη της να εξελιχθεί ως εν δυνάμει εκπαιδευτικός. Η Σοφία αναφέρει από την πλευρά της πως θέλει να εμπλουτίσει τις γνώσεις της.

Όσον αφορά τα σεμινάρια θεώρησα ότι είναι καλό να εμβαθύνω σε κάποια ζητήματα πέρα από το Πανεπιστήμιο, διότι δεν τα αναλύουμε και όλα (Σοφία, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ).

Επιπροσθέτως, οι εννέα στις δέκα φοιτήτριες δηλώνουν πως εργάζονται κυρίως στον τομέα της φροντίδας μικρών παιδιών (baby-sitters), σε παιδότοπους,

κατασκηνώσεις ή κάνουν ιδιαίτερα μαθήματα. Εντούτοις, στην πλειονότητά τους αναφέρουν πως η συγκεκριμένη απόφαση οφείλεται κυρίως στην κάλυψη των οικονομικών τους αναγκών, ενώ δύο φοιτήτριες επικαλούνται διαφορετικούς λόγους. Συγκεκριμένα, η Μαργαρίτα ήθελε να εξελιχθεί επαγγελματικά και να αρχίσει να αλληλεπιδρά με παιδιά, ενώ η Ελίνα επιθυμούσε να προσφέρει εθελοντικά τις υπηρεσίες της για λόγους ανθρωπιστικούς. Ωστόσο, σε άλλο σημείο της συνέντευξης αναφέρει ότι κατά την έναρξη των σπουδών, έχοντας συνειδητοποιήσει τις δυσκολίες στην εύρεση εργασίας, αντιλήφθηκε πως θα πρέπει να δράσει, προκειμένου να ανταποκριθεί στα σημερινά δεδομένα και ανάγκες της εκπαίδευσης και να διευρύνει τις επαγγελματικές της επιλογές. Ως εκ τούτου, αποφάσισε να απευθυνθεί σε εθελοντικές οργανώσεις, οι οποίες δραστηριοποιούνταν στο χώρο της εκπαίδευσης.

...Ηξερα ότι τα πράγματα είναι δύσκολα και ότι θα πρέπει να απευθυνθώ κάπου αλλού, να είμαι πιο μαχητική στην εύρεση εργασίας, να ξεκινήσω με κάτι εθελοντικά, όπως και ξεκίνησα, και να το δω από άλλη σκοπιά και να ανταποκριθώ στα σημερινά δεδομένα και τι ανάγκες έχει τώρα η εκπαίδευση.... (να απευθυνθείς) σε εθελοντικές οργανώσεις που ασχολούνται με την εκπαίδευση, όπως (είναι) κι αυτή που εργάζομαι τώρα εθελοντικά, έχει γίνει τώρα ΜΚΟ, είχε ξεκινήσει από πολύ μικρή οργάνωση και βοηθάει μαθητές και κυρίως...(Ελίνα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ).

6.3 Μετάβαση των φοιτητών/-τριών από το πανεπιστήμιο στην αγορά εργασίας.

Τα ερευνητικά δεδομένα καταδεικνύουν πως η πλειονότητα των φοιτητριών επιθυμεί να εργαστεί σε τομείς που να έχουν όσο γίνεται μεγαλύτερη συνάφεια με το αντικείμενο σπουδών τους (λ.χ. εργασία σε ιδιωτικά σχολεία, σε κέντρα μελέτης, παράδοση ιδιαίτερων μαθημάτων, φύλαξη παιδιών, δημιουργική απασχόληση). Εντούτοις, δύο φοιτήτριες επισημαίνουν πως θα θέσουν ένα χρονικό όριο καθώς μετά το πέρας αυτού του χρονικού ορίου θα στραφούν στην εύρεση εργασίας σε τομέα ανεξάρτητο της εκπαίδευσης, χωρίς ωστόσο να προσδιορίζουν σε ποιο τομέα θα προσανατολιστούν.

Θα έδινα προτεραιότητα και θα το προσπαθούσα με κάθε τρόπο να είναι σχετικό με το αντικείμενο που σπουδάζω. Ωστόσο, εάν δω ότι δεν θέλω να αφήσω και τα χρόνια να περνάνε χωρίς να δουλεύω, θα κοιτάζω να βρω κάτι άλλο, δεν έχω σκεφτεί, αλλά (θα το κάνω) αργότερα (Ελίνα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ).

Η Σοφία και η Ελένη διαφοροποιούνται από τις συμφοιτήτριές τους καθώς η Ελένη έχει ήδη δηλώσει πως αμέσως μετά την αποφοίτηση της δεν επιθυμεί να εργαστεί ως νηπιαγωγός και να αναλάβει την ευθύνη μιας τάξης, ωστόσο θα την ενδιέφερε να εργαστεί με παιδιά. Η Σοφία με τη σειρά της δηλώνει πως βρίσκεται σε δίλημμα όσον αφορά την επαγγελματική της πορεία, αλλά είναι διατεθειμένη να εκμεταλλευτεί οποιαδήποτε ευκαιρία της δοθεί.

Πραγματικά δεν ξέρω, δεν είμαι σίγουρη, είμαι σε πολύ μεγάλο δίλημμα Όχι, καθόλου! Ούτως ή άλλως θεωρώ ότι είμαι ακόμη μικρή, για να ξέρω τι ακριβώς μου αρέσει, τώρα αν έρθει μια ευκαιρία δεν θα την αφήσω (Σοφία, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ).

Οι έξι στις δέκα φοιτήτριες υποστηρίζουν πως θα είναι πολύ δύσκολη η εύρεση εργασίας σε τομέα συναφή με το αντικείμενο σπουδών τους, ωστόσο επισημαίνεται από τρεις συνεντευξιαζόμενες ότι δεν θα είναι εξίσου δύσκολο να βρουν εργασία σε τομείς ευρύτερους ή ακόμη και ανεξάρτητους του τομέα της εκπαίδευσης. Η Ελίνα από την πλευρά της υπογραμμίζει τις δύσκολες συνθήκες εργασίας στις οποίες υποβάλλονται οι εργαζόμενοι, θίγοντας θέματα που άπτονται στα εργασιακά δικαιώματα.

Όχι, πιστεύω ότι θα είναι δύσκολο και ήδη κάποιες πόρτες είναι κλειστές. Για παράδειγμα, κάποιος που έλεγαν ότι θα μπω σε ένα δημόσιο σχολείο, αυτό είναι σχεδόν απίθανο τώρα. Ε, ακόμη και στον ιδιωτικό τομέα είναι δύσκολα τα πράγματα ωστόσο είναι πιο εύκολο, ίσως, όταν κοιτάς μια μεγαλύτερη γκάμα εργασιών...Ωστόσο το θέμα είναι ότι είναι δύσκολες οι συνθήκες εργασίας σήμερα, δηλαδή θα πηγαίνεις κάπου θα δουλεύεις πολλές ώρες, ανασφάλιστος, δηλαδή σίγουρα θα βρεις κάτι να κάνεις, αλλά σίγουρα θα είναι ...δεν ξέρω εάν μπορείς να βιοποριστείς μόνος σου... (Εβελίνα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ).

Αντιθέτως, τέσσερις φοιτήτριες πιστεύουν πως είναι εφικτό να εργαστούν ως εκπαιδευτικοί παραθέτοντας η κάθε μία τα δικά της επιχειρήματα. Η Μαργαρίτα θεωρεί πως θα έχει τη δυνατότητα να εργαστεί ως νηπιαγωγός καθώς θα επιδιώξει να εμπλουτίσει τα προσόντα της με την παρακολούθηση σεμιναρίων και την απόκτηση επιπρόσθετων πιστοποιητικών, θεωρώντας πως κατά αυτόν τον τρόπο θα ενισχύσει τη

θέση της. Συνάμα, σκέφτεται να διευρύνει το πεδίο αναζήτησης εργασίας και στο εξωτερικό, οπότε καταλήγει στο συμπέρασμα πως θα έχει επιλογές. Η Μαρία και η Μαρίνα θεωρούν πως έστω και σε βάθος χρόνου θα υπάρξουν ευκαιρίες αρκεί να δοθούν την κατάλληλη χρονική στιγμή. Τέλος, η Ματίνα πιστεύει πως δεν θα δυσκολευτεί ιδιαίτερα να βρει εργασία καθώς έχει ήδη κερδίσει μία θέση εργασίας, επικρατώντας ανάμεσα σε άλλες συνυποψήφίες της.

Πιστεύω πως ναι (θα είναι εφικτό)...αυτό το έχω συμπεράνει και από τα άλλα και από τα ιδιαίτερα που κάνω, διότι με διάλεξαν ανάμεσα σε άλλες κοπέλες, οι οποίες μου είχαν πει οι γονείς ότι είχαν καλύτερο βιογραφικό από εμένα, είχαν εμπειρία, αλλά θεωρούν το σημαντικότερο είναι ή επικοινωνία με τα παιδιά, οπότε μου είπαν ότι τους άρεσε πιο πολύ αυτό (Ματίνα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ).

Οι ενδεχόμενες δυσκολίες στην εύρεση εργασίας, έτσι όπως προσδιορίζονται από την πλειονότητα των φοιτητριών, διαχωρίζονται κυρίως βάσει του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. Σε σχέση με το δημόσιο τομέα η μεγαλύτερη δυσκολία έγκειται στον περιορισμένο αριθμό θέσεων εργασίας στα δημόσια σχολεία και η έλλειψη μορίων για πρόσληψή τους μέσω ΑΣΕΠ. Όσον αφορά τον ιδιωτικό τομέα παρατίθενται μία σειρά από δυσκολίες, όπως η περιορισμένη προσφορά θέσεων εργασίας σε αντιδιαστολή με την μεγάλη ζήτηση, η οικονομική κρίση, η εύρεση των κατάλληλων ανθρώπων που θα τις προωθήσουν στην κατάλληλη θέση, ο έντονος ανταγωνισμός μεταξύ των υποψηφίων που διεκδικούν την ίδια θέση εργασίας, επικρατώντας εκείνος ο υποψήφιος με τα περισσότερα προσόντα. Αντιθέτως, η Αγγελική πιστεύει πως οι απόφοιτοι πανεπιστημίου είναι σε μειονεκτικότερη θέση από τα άτομα με λιγότερα προσόντα, όπως είναι οι απόφοιτοι ΙΕΚ καθώς προτιμώνται στον ιδιωτικό τομέα λόγω των λιγότερων εργασιακών δικαιωμάτων. Η Μαργαρίτα από την πλευρά της εντοπίζει τη δυσκολία στην εύρεση σχολείου που θα της παρέχει ένα τέτοιο πλαίσιο εργασίας που να συνάδει με τη δική της φιλοσοφία, ενώ η Σοφία επιθυμεί να βρει εργασία με ικανοποιητικές χρηματικές απολαβές, ωστόσο αντιλαμβάνεται πως κάτι τέτοιο δεν θα είναι εύκολο.

Ότι είναι πολύ λίγες οι θέσεις και υπάρχει πολύ ζήτηση, κυρίως αυτό, μετά πρέπει λογικά να στραφείς στον ιδιωτικό τομέα, όπου εκεί υπάρχει...θεωρώ ότι παίρνουνε

περισσότερους...προτιμούνε αυτούς που είναι από τα ΙΕΚ ή από τα ΤΕΙ λόγω λιγότερων δικαιωμάτων, οπότε και εκεί υπάρχει ένα μειονέκτημα (Αγγελική, φοιτήτρια ΠΤΔΕ)

...Το πρόβλημα που νομίζω ότι θα έχω να βρω τον κατάλληλο χώρο για να μπορέσω να δουλέψω, γιατί πάντα σε ένα ιδιωτικό ή δημόσιο θα πρέπει αυτά που έχω εγώ σαν άνθρωπος και θέλω να κάνω να συμβαδίζουν με το πρόγραμμα του κάθε σχολείου, με την πολιτική του κάθε σχολείου.... οπότε θεωρώ το μεγαλύτερο πρόβλημα είναι να βρεις τον κατάλληλο χώρο για να δουλέψεις (Μαργαρίτα, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ).

Η κίνηση στην οποία πρόκειται να προβούν οι επτά στις δέκα φοιτήτριες, ώστε να αυξήσουν τις πιθανότητες να κερδίσουν μία θέση εργασίας, είναι η ενίσχυση των προσόντων τους, όπως η παρακολούθηση σεμιναρίων, η απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών ή ενός δεύτερου πτυχίου καθώς και η απόκτηση πιστοποιητικών γνώσης ξένων γλωσσών και χειρισμού ηλεκτρονικού υπολογιστή. Για παράδειγμα, η Μαργαρίτα θεωρεί πως με τη συμμετοχή της στο σεμινάριο θεατρικού παιχνιδιού και με μεταπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό θα μπορέσει να βρει εργασία, γιατί κατά τη δική της κρίση οι σπουδές στο εξωτερικό αποτελούν σημαντικό πλεονέκτημα για την επαγγελματική της αποκατάσταση.

...Άκουσα και μας είπανε και από το σεμινάριο ότι είναι ένα πάρα πολύ καλό χαρτί, άρα θεωρώ ότι με αυτό το χαρτί που έχω του σεμιναρίου, κάνοντας και ένα μεταπτυχιακό στο εξωτερικό πάνω στον τομέα που θα επιλέξω είμαι ανάμεσα στους δύο, μπορεί να επιλέξω και κάτι άλλο στην πορεία, ...λόγω της φοίτησής μου σε ένα ξένο πανεπιστήμιο νομίζω ότι θα είναι ένα από τα κομμάτια που μπορεί να με βοηθήσουν να βρω πιο εύκολα δουλειά (Μαργαρίτα, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ).

Επιπροσθέτως, οι τρεις στις δέκα φοιτήτριες εκτός από την ενίσχυση των προσόντων τους θα επεκτείνουν το πεδίο εύρεσης εργασίας και στο εξωτερικό σε περίπτωση που αντιμετωπίσουν ανυπέρβλητες δυσκολίες στην επαγγελματική τους αποκατάσταση στην Ελλάδα, ενώ τρεις φοιτήτριες θα αρκестούν στην αποστολή βιογραφικών ή στην αναζήτηση εργασίας μέσω internet. Η Αγγελική προσθέτει πως εκτός από την αποστολή βιογραφικών θα επιδιώξει να συμμετάσχει σε προγράμματα του ΟΑΕΔ και συνάμα θα απευθυνθεί στο κοντινό της περιβάλλον για περαιτέρω βοήθεια.

Αρχικά θέλω να πάω να κάνω μια κουβέντα με την παλιά μου νηπιαγωγό για να τη ρωτήσω...να μου πει γενικά γνώμες, συμβουλές...και μετά από γνωστούς...αλλά με τα βιογραφικά ουσιαστικά να στέλνω. Το internet... θέλει πιο πολύ ψάξιμο, ίσως, και στον ΟΑΕΔ κάποια προγράμματα...(Αγγελική, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ).

Οι απόψεις των φοιτητριών που συμμετείχαν στην έρευνα δίστανται ως προς τη βοήθεια που ενδεχομένως θα τους παρέχουν οι ακαδημαϊκές γνώσεις στην επαγγελματική και εκπαιδευτική τους πορεία καθώς οι πέντε θεωρούν πως θα τις βοηθήσουν, εν αντιθέσει με τις υπόλοιπες που διατείνονται πως δεν θα έχουν κάποιο όφελος. Τα επιχειρήματα που παρατίθενται αναφορικά με το θετικό αντίκτυπο των ακαδημαϊκών γνώσεων στη σταδιοδρομία τους στοιχειοθετούνται στην αξιοποίηση αυτών των γνώσεων στα πλαίσια της διδασκαλίας. Η Ελίνα προσθέτει πως θα ήθελε να συνεχίσει τις σπουδές στις σε διδακτορικό επίπεδο καθώς θεωρεί πως με αυτό τον τρόπο θα ενισχύσει τη θέση της στην αγορά εργασίας και ταυτόχρονα θα συμβάλει στην προσωπική της ανάπτυξη. Ωστόσο, από τις απαντήσεις δύο φοιτητριών διαφαίνεται πως επί της ουσίας δεν αναφέρονται στις ακαδημαϊκές γνώσεις, αλλά στην ωφελιμότητα των δεξιοτήτων που έχουν αναπτύξει μέσω των μαθημάτων.

Θεωρώ από τη σχολή έχω μάθει πολλά πράγματα και βλέπω ότι χρησιμοποιώ πολλά στην πράξη....κατάφερα να κάνω κάποια πράγματα στην επικοινωνία μου με τα παιδιά, ήτανε δεξιότητες που απέκτησα από εκεί, από μαθήματα, το πώς θα κάνω ερωτήσεις, το πώς θα προσεγγίσω τα παιδιά, ακόμα και πώς θα κοιτάξεις.. και μόνο που έχω αρχίσει να εφαρμόζω κάποια πράγματα θεωρώ ότι ναι, με έχουνε βοηθήσει (Μαργαρίτα, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ)

Ναι, σίγουρα όλες αυτές οι γνώσεις (βοηθάνε)...εννοείται! Καταρχάς, θεωρώ ότι όσα πιο πολλά μαθαίνεις τόσο το καλύτερο...τώρα ειδικά από αυτά που μας έχουν μάθει κάποιοι καθηγητές, όπως είπα και πριν είναι καλύτεροι από τους άλλους, σε εισαγωγικά καλύτεροι, γιατί έχουν καλύτερη επικοινωνία, μας συμβουλεύουν σε πιο καθημερινά, εμ, πρακτικά πράγματα και όχι τόσο επιστημονικά...δηλαδή πιο πρακτικά, ο τρόπος που συμπεριφέρεσαι στην τάξη, ο χειρισμός με τα παιδιά, η επικοινωνία όλα αυτά, αυτά θεωρώ ότι είναι και τα σημαντικότερα στον τομέα μου, οπότε αυτά περισσότερο με έχουν βοηθήσει (Ματίνα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ).

Οι τέσσερις από τις πέντε φοιτήτριες που υποστηρίζουν ότι οι ακαδημαϊκές γνώσεις και οι δεξιότητες που έχουν αποκτήσει μέσω των σπουδών τους θα ωφελήσουν τη σταδιοδρομία τους φοιτούν στο ΤΕΑΠΗ, οι οποίες μάλιστα επισημαίνουν το σημαντικό ρόλο που θα διαδραματίσει στην επαγγελματική και εκπαιδευτική τους πορεία η καλή φήμη του Τμήματός τους. Εντούτοις, η Αγγελική εκφράζει την ανησυχία της για το ενδεχόμενο οι γνώσεις της να μην αποτελέσουν εν τέλει καθοριστικό παράγοντα στην εύρεση εργασίας εξαιτίας των περισσότερων εργασιακών δικαιωμάτων που θα έχει ως απόφοιτη πανεπιστημίου.

Ναι, πιστεύω θα με βοηθήσουν πολύ, γιατί και το ΤΕΑΠΗ είναι πολύ καλό σαν Τμήμα και σίγουρα όποιος βγαίνει από εκεί έχει...ε, υπάρχει ένα πλεονέκτημα από την άποψη ότι έχεις καλύτερες και περισσότερες γνώσεις και το θέμα είναι απλά αυτό που είπαμε πριν λόγω της κρίσης... επειδή έχεις περισσότερα δικαιώματα δεν είναι πάντα καλό...Γενικά με βοηθάνε και έχω αλλάξει και τον τρόπο που βλέπω τα πράγματα και τις παιδαγωγικές μεθόδους και θεωρώ ότι όταν μπω σε κάποιο νηπιαγωγείο ότι θα μπορώ να κάνω...να βγάλω εις πέρας αυτά που έχουμε μάθει (Αγγελική, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ).

Μια σειρά από επιχειρήματα παρατίθενται και από τις συνεντευξιαζόμενες, που έχουν αντίθετη άποψη πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα. Για παράδειγμα, αναφέρουν πως οι γνώσεις τους είναι πολύ θεωρητικές και γενικές, με αποτέλεσμα να νιώθουν ανεπαρκείς σε επίπεδο διδακτικής ετοιμότητας ή ότι οι απόφοιτοι των Παιδαγωγικών Τμημάτων διαθέτουν τις ίδιες γνώσεις, οπότε για να καταστεί κάποιος ανταγωνιστικός στην αγορά εργασίας επιβάλλεται να αποκτήσει εξειδικευμένες γνώσεις μέσω των μεταπτυχιακών ή διδακτορικών σπουδών. Ένα επιπλέον επιχειρήμα είναι πως η επιβίωση στην αγορά εργασίας δεν εξαρτάται τόσο από τις ακαδημαϊκές γνώσεις όσο από άλλες παραμέτρους. Για παράδειγμα, η Σοφία θεωρεί πως οι γνώσεις και το πτυχίο της δεν θα της παρέχουν ουσιαστική βοήθεια καθώς στον ιδιωτικό τομέα προτιμώνται απόφοιτοι ΙΕΚ εξαιτίας των λιγότερων εργασιακών δικαιωμάτων, όπως έχει ήδη αναφέρει η Αγγελική.

Ακόμη, η πλειονότητα των φοιτητριών δηλώνει πως θα ενδιαφερόταν να συμμετάσχει σε ένα πρόγραμμα Voucher για την απόκτηση επαγγελματικής

εμπειρίας, με απώτερο στόχο την ενίσχυση του βιογραφικού. Για παράδειγμα, η Αγγελική υπογραμμίζει πως θα εκδηλώσει το ανάλογο ενδιαφέρον για το συγκεκριμένο πρόγραμμα, έστω και αν χρειαστεί να θυσιάσει τα “πιστεύω” της και να εργαστεί σε ένα πλαίσιο που αντιβαίνει τα όσα έχει μάθει στο πανεπιστήμιο, ενώ η Σοφία αναφέρει πως θα προβεί σε τέτοιου είδους ενέργειες σε περίπτωση που δεν έχει άλλη επιλογή. Η Ελίνα από την πλευρά της, έστω και αν θα επιδιώξει να συμμετάσχει σε ένα πρόγραμμα Voucher, θεωρεί πως τέτοιου είδους πρακτικές δεν αποφέρουν μακροπρόθεσμα οφέλη και συνάμα προωθείται ένα είδος εργασίας, που παραβιάζει τα εργασιακά δικαιώματα.

Ναι, θα ήθελα...παρόλο που δεν τα έχω πολύ σε εκτίμηση...Γενικά προωθείται όλος αυτός ο τρόπος εργασίας, δηλαδή ημιαπασχόλησης...χωρίς κάποιο μέλλον... Ωστόσο έστω και προσωρινά για εμπειρία και παράλληλα πληρωμή θα το σκεφτόμουν...Απλώς για να συμπληρώσω το βιογραφικό με εμπειρία (Ελίνα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ).

Επιπλέον, δύο φοιτήτριες επισημαίνουν πως θα χρειαστεί να διερευνήσουν εκτενέστερα μία τέτοια προοπτική, προκειμένου να αποφασίσουν τη συμμετοχή τους. Η Μαργαρίτα αναφέρει χαρακτηριστικά πως θα υποβάλει αίτηση για το συγκεκριμένο πρόγραμμα σε περίπτωση που ανταποκρίνεται στις δικές της προσδοκίες. Η Μαρίνα φαίνεται να είναι η μοναδική φοιτήτρια που δεν ενδιαφέρεται για τέτοιου είδους προγράμματα καθώς θεωρεί πως τα κριτήρια επιλογής των συμμετεχόντων στο πρόγραμμα Voucher δεν είναι αντικειμενικά και παράλληλα πιστεύει πως υπάρχουν ευκαιρίες για εργασία, οπότε δεν θα χρειαστεί να προβεί σε τέτοιου είδους ενέργειες.

...Τα Voucher δεν λειτουργούν ιδιαίτερα...μπαίνει πάλι στη μέση το μέσο και αφετέρου δεν χρειάζεται, θεωρώ. Δηλαδή, μέχρι τώρα δεν έχω χρησιμοποιήσει τέτοια προγράμματα και εφόσον βρίσκω δουλειά δεν θα μπω στη διαδικασία να βγάλω κάρτα ανεργίας. Δεν πιστεύω πως υπάρχει ανεργία, υπάρχουν επιλογές (Μαρίνα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ).

Παρατηρείται πως η πλειονότητα των φοιτητριών αντιμετωπίζει θετικά τα κοινωνικά προγράμματα που αποβλέπουν στην αντιμετώπιση της ανεργίας των νέων, όπως είναι το Voucher, έστω και αν δεν γνωρίζουν επακριβώς τον τρόπο που

λειτουργούν. Οι περισσότερες υποστηρίζουν πως είναι μία ευκαιρία για τους νεοεισερχόμενους στην αγορά εργασίας να αποκτήσουν προϋπηρεσία και να μη χάνουν επαφή με το αντικείμενο σπουδών τους. Ωστόσο, η Εύα και η Σοφία παρότι τάσσονται υπέρ αυτών των προγραμμάτων θεωρούν πως δεν εξασφαλίζουν σταθερή εργασία.

Εννοείται ότι όλα αυτά τα προγράμματα βοηθούν πάρα πολύ τους νέους... Καλά τους βοηθούν όχι ως προς το να βρουν κάτι σταθερό, περισσότερο ως προς το να αποκτήσουν μία εμπειρία...(Σοφία, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ).

Όσον αφορά την αναζήτηση εργασίας στο εξωτερικό τρεις συνεντευξιαζόμενες και συγκεκριμένα η Μαργαρίτα, η Εύα και η Ελίνα δεν αποκλείουν το ενδεχόμενο να διευρύνουν το πεδίο αναζήτησης και εκτός Ελλάδας. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Μαργαρίτας, η οποία είναι πολύ θετική στην προοπτική να σπουδάσει και να εργαστεί στο εξωτερικό, επισημαίνοντας πως οι γονείς της είναι υποστηρικτικοί σε τέτοιου είδους αποφάσεις.

.....Από το μεταπτυχιακό και μόνο, θα πάω να δω εκεί πώς είναι η ζωή, πώς είναι τα πράγματα εκεί και αν μπορώ εγώ να προσαρμοστώ σε εκείνο το περιβάλλον, γιατί μπορεί να μην μπορώ καθόλου σαν άνθρωπος, οπότε νομίζω ότι θα εξαρτηθεί από εκεί. Εντάξει, στην Ελλάδα δεν έχω...εντάξει, έχω πράγματα που με κρατάνε, η οικογένειά μου κι αυτά, απλά ξέρω ότι είναι πολύ υποστηρικτικοί σε τέτοια θέματα και λόγω της δουλειάς του πατέρα μου, γιατί κι αυτοί φεύγουνε στο εξωτερικό και έχω πολύ κόσμο στο εξωτερικό, οπότε από αυτό δεν έχω κάτι να με κρατάει, είναι καθαρά επαγγελματικά κι ό,τι μου βγει επαγγελματικά, το καλύτερο για μένα (Μαργαρίτα, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ).

Η Ελίνα και αυτή με τη σειρά της εξαιτίας της θετικής εμπειρίας που είχε από το Erasmus ενδέχεται να δρομολογήσει την επαγγελματική της πορεία στο εξωτερικό, αξιοποιώντας το πρόγραμμα Erasmus+, ενώ η Εύα αφήνει μεν ανοιχτό το ενδεχόμενο να συνεχίσει τη σταδιοδρομία της στο εξωτερικό, αλλά αντιμετωπίζει μια τέτοια προοπτική ως μακρινή.

Επειδή είχα κάνει ήδη Erasmus σε ένα έτος.... Ήταν πολύ ωραία (αυτή η εμπειρία), πολύ εποικοδομητική θα έλεγα ...και επειδή έχουν βγει καινούρια προγράμματα και για μετά το πτυχίο, placement που δεν υπήρχαν πιο πριν, ίσως να έφευγα προσωρινά με κάτι τέτοιο... δεν μπορώ να πω ότι το έχω ψάξει για τα καλά, αλλά σκέφτομαι κάποιον τέτοιο τρόπο να δικτυωθώ κάπου αλλού, γιατί το να πάω γενικά σε μια χώρα και να ξεκινήσω να ψάχνω γενικά δουλειά, είναι και αυτό δύσκολο (Ελίνα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ).

Γενικά είναι κάτι μακρινό για μένα, γιατί σου είπα πόσα πολλά θέλω να κάνω πριν αυτό, εε, τώρα πώς θα το οργανώσω; Δεν έχω ιδέα, μάλλον μέσω internet και μέσω της Σχολής, ρωτώντας καθηγητές, φοιτητές κτλ. (Εύα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ).

Ωστόσο, οι περισσότερες φοιτήτριες δηλώνουν πως δεν θα προβούν σε μια τέτοια κίνηση ή ότι η εύρεση εργασίας στο εξωτερικό θα είναι η τελευταία επιλογή τους, παραθέτοντας ως βασικά επιχειρήματα το γεγονός ότι είναι εξοικειωμένες με την ελληνική πραγματικότητα και δεν μπορούν να ζήσουν χωρίς τους δικούς τους ανθρώπους σε μια ξένη χώρα και ότι θέλουν να δώσουν τον προσωπικό τους αγώνα στην Ελλάδα. Η Σοφία προσθέτει πως η προσωπική της σχέση διαδραματίζει τον καθοριστικότερο ρόλο στην απόφασή της να συνεχίσει την επαγγελματική της πορεία στο εξωτερικό.

Όσον αφορά το Erasmus+ οι φοιτήτριες σχεδόν στο σύνολό τους έχουν θετική άποψη, παραθέτοντας μια σειρά από πλεονεκτήματα, όπως είναι η απόκτηση προϋπηρεσίας σε εργασιακούς φορείς τους εξωτερικού, η διεύρυνση πνευματικών οριζόντων και η δυνατότητα πρόσληψης στους φορείς μετά το πέρας της πρακτικής άσκησης. Εντούτοις, οι συνεντευξιαζόμενες στην πλειονότητά τους δεν έχουν υποβάλει και δεν σκέφτονται να υποβάλουν αίτηση στο συγκεκριμένο πρόγραμμα είτε γιατί δεν υπάρχει η οικονομική δυνατότητα για να προβούν στη συγκεκριμένη κίνηση είτε γιατί τους τρομάζει η ιδέα να διαμείνουν μόνες τους σε χώρα του εξωτερικού. Η Εύα είναι η μοναδική φοιτήτρια που έχει κάνει αίτηση, αν και θεωρεί ότι δεν θα καταφέρει να γίνει αποδεκτή στο πρόγραμμα καθώς δεν έχει συγκεντρώσει την απαιτούμενη βαθμολογία, ενώ η Ελίνα και η Μαργαρίτα σκέφτονται το ενδεχόμενο να αιτηθούν αργότερα.

6.4 Διερεύνηση των απόψεων των φοιτητών/-τριών για την απασχολησιμότητα και τη ΔΒΜ

Από τα ερευνητικά δεδομένα διαφαίνεται πως δεν υπάρχει συνταύτιση απόψεων όσον αφορά τη σύνδεση των σπουδών και του πτυχίου με την αγορά εργασίας. Οι επτά στις δέκα φοιτήτριες διατείνονται πως το πανεπιστήμιο δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες της αγοράς εργασίας, αναπτύσσοντας μια σειρά από επιχειρήματα, όπως είναι η αναντιστοιχία των απαιτήσεων των εργοδοτών με τις γνώσεις και τα εργαλεία που παρέχει το πανεπιστήμιο, η έλλειψη σύνδεσης των σπουδών με τις ανάγκες της σύγχρονης εκπαίδευσης καθώς και η αναντιστοιχία των προσφερόμενων θέσεων εργασίας με τον αριθμό των εισακτέων στις πανεπιστημιακές σχολές,

...Δυστυχώς στους ιδιωτικούς ζητούν συνταγές, όχι γνώσεις, εργαλεία και είναι κάτι που το Πανεπιστήμιο δεν δίνει, το Πανεπιστήμιο σου δίνει γνώσεις και εργαλεία για να εργαστείς. Επομένως, όταν πας εσύ στον εργοδότη στο ιδιωτικό και σου πει να του δείξεις τι μπορείς να κάνεις, εσύ εκείνη την ώρα είσαι λίγο μετέωρος, αυτοί θέλουν να δουν συγκεκριμένα πράγματα...πράγματα που δεν δίνει το Πανεπιστήμιο και πράγματα τα οποία φυσικά ανάγονται στις παραδοσιακές μορφές εκπαίδευσης και δεν είναι κατάλληλα για το εκπαιδευτικό σύστημα, αλλά τον εργοδότη δεν τον νοιάζει (Σοφία, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ).

Όχι, κι επειδή έχω κάνει αντίστοιχη συζήτηση με καθηγητές ότι γιατί δεν μειώνονται οι θέσεις στο Πανεπιστήμιο, εφόσον δεν υπάρχουν πλέον θέσεις στην αγορά εργασίας για δασκάλους και πέφτουν συνεχώς οι βάσεις, γιατί να μην τις μειώσεις και να μείνουν οι βάσεις εκεί που είναι; Γιατί πρέπει να είσαι ψηλά σε αυτές τις σχολές.. και η απάντηση των καθηγητών ήταν ότι οποιοσδήποτε μπορεί να μπει και θέλει να αποκτήσει αυτές τις γνώσεις ακαδημαϊκά, δεν μπορούμε να τον αποκλείσουμε σε περίπτωση που δεν θέλει να γίνει δάσκαλος, οπότε δεν έχει βρεθεί μια χρυσή τομή πάνω σε αυτό...Υπάρχει η τεχνολογία στην εκπαίδευση, υπάρχουν προγράμματα σε υπολογιστές, όμως γίνεται και αυτό πολύ επιφανειακά... γιατί τώρα το Πανεπιστήμιο στην σύγχρονη εκπαίδευση θα έπρεπε να σταθεί πολύ σε αυτό, στις τεχνολογίες, θα έπρεπε να σταθεί σε νέες μεθόδους διδασκαλίας (Μαρίνα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ).

Ακόμη επισημαίνεται η έλλειψη πρόσβασης σε ιδιωτικούς φορείς εκπαίδευσης ή άλλους εργασιακούς χώρους μέσω των πρακτικών ασκήσεων για την επίτευξη διόδων επικοινωνίας με τους αντίστοιχους φορείς.

Παρέχει θα έλεγα γνώσεις, τώρα εφόδια για να βρεις εργασία δεν θα το έλεγα τόσο... Δηλαδή, δεν σου εξασφαλίζει το μέλλον, δεν σου βρίσκει ούτε πρακτικές που σε βοηθάνε μετά να μπορείς να μείνεις στα νηπιαγωγεία που έχεις εργαστεί ή στους παιδικούς..Για παράδειγμα, ξέρω ότι στα ΤΕΙ μετά σε κάποιες πρακτικές ότι αφού τελειώσουνε και έχουνε τελειώσει το πτυχίο τους μπορούν να δουλέψουνε, να συνεχίσουν τη δουλειά τους στον παιδικό που κάνανε την πρακτική τους, ενώ εμείς δεν έχουμε μια τέτοια δυνατότητα (Αγγελική, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ).

Τρεις φοιτήτριες εκφέρουν αντίθετη άποψη για το συγκεκριμένο ζήτημα, αντιπαραθέτοντας η κάθε μία τα δικά της επιχειρήματα. Για παράδειγμα, υποστηρίζουν πως η κατοχή και μόνο ενός πτυχίου ενδυναμώνει τη θέση τους στην αγορά εργασίας ή ότι έχουν αναπτύξει τις κατάλληλες δεξιότητες καθώς έχουν διδαχθεί παιδαγωγικές καινοτομίες και ποικίλα γνωστικά αντικείμενα. Ακόμη, υποστηρίζουν πως μέσω των πρακτικών συμβουλών ορισμένων καθηγητών είναι σε θέση να διεκδικήσουν και να κερδίσουν μία θέση εργασίας.

Ναι...συζητάνε για την αγορά εργασίας πάρα πολύ, μας λένε τι πρέπει να έχεις σε εισαγωγικά, ώστε να διεκδικήσεις μία θέση εργασίας, πώς πρέπει να συμπεριφερθείς...θυμάμαι συγκεκριμένα ένας καθηγητής μας έλεγε τον τρόπο που μπορείς να προσεγγίσεις κάποιον, για παράδειγμα το διευθυντή που θα σε προσλάβει σε ένα ιδιωτικό, δηλαδή... ο τρόπος που θα του μιλήσεις, θα πρέπει να είσαι και λίγο γλυκιά...γιατί έχεις να κάνεις με παιδιά και όχι με μεγάλους και ότι πρέπει να είσαι λίγο πρόσχαρος σαν χαρακτήρας....δηλαδή, πιο πολύ βλέπει εξωτερική εμφάνιση...(Ματίνα, φοιτήτρια, ΠΤΔΕ)

...Είναι λίγο οι καινοτομίες που σου διδάσκουν στα παιδαγωγικά, στα μουσικοκινητικά, λίγο θέατρα και τέτοια και λίγο άμα...ασχοληθείς και κάνεις κάποια σεμινάρια επιπλέον από αυτά που σου κάνουνε, εε, έχεις κάποιες ευκαιρίες (Μαρία, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ).

Ως προς το είδος απασχόλησης και τους επαγγελματικούς κλάδους που φαίνεται να απορροφούν σήμερα αποφοίτους των Παιδαγωγικών Τμημάτων η πλειονότητα των συνεντευξιαζόμενων θεωρούν πως είναι η φύλαξη και τα ιδιαίτερα μαθήματα. Μία μικρή μερίδα φοιτητριών αναφέρουν επιπρόσθετα την εργασία σε παιδότοπους, τη δημιουργική απασχόληση και την παροχή παράλληλης στήριξης σε μαθητές με ιδιωτική πρωτοβουλία.

Αναφορικά με το ζήτημα της ιδιωτικής εκπαίδευσης ως αγοράς ανοιχτής για όλους τους αποφοίτους των Παιδαγωγικών Τμημάτων υποστηρίζεται από όλες τις συνεντευξιαζόμενες πως τίθενται κάποιοι περιορισμοί στην πρόσβαση της συγκεκριμένης αγοράς εργασίας. Η πλειονότητα των φοιτητριών διατείνεται πως οι θέσεις εργασίας στον ιδιωτικό τομέα είναι περιορισμένες και ως εκ τούτου δίνεται προβάδισμα σε όσους έχουν τα περισσότερα προσόντα και το καλύτερο βιογραφικό (λ.χ. προϋπηρεσία, κατοχή μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών, βεβαιώσεις παρακολούθησης σεμιναρίων). Τρεις φοιτήτριες αναφέρουν πως οι αυξημένες απαιτήσεις των εργοδοτών προϋποθέτουν εργαζόμενους που διαθέτουν τις ανάλογες ικανότητες και τα απαραίτητα χαρακτηριστικά, όπως καλοσύνη, υπομονή και ενδιαφέρον για τη δουλειά τους, ενώ δύο φοιτήτριες πιστεύουν πως δίνεται προβάδισμα σε όσους μπορούν να αξιοποιήσουν τις προσωπικές τους γνώριμίες.

Η βασική διαφορά που εντοπίζεται σχεδόν από το σύνολο των φοιτητριών ανάμεσα στην απασχόληση στην ιδιωτική και δημόσια εκπαίδευση αφορά την άσκηση ελέγχου στην επιτέλεση του εκπαιδευτικού έργου. Συγκεκριμένα, επισημαίνουν πως στην ιδιωτική εκπαίδευση υπάρχει περιορισμός της ελευθερίας του εκπαιδευτικού ως προς το τι και το πώς θα διδάξει, ενώ στη δημόσια εκπαίδευση μέσω των αναλυτικών προγραμμάτων προσδιορίζεται το τι θα διδαχθεί, αλλά όχι το πώς. Δύο φοιτήτριες προσθέτουν πως ο περιορισμός της ελευθερίας του εκπαιδευτικού στα ιδιωτικά σχολεία δεν τίθεται μόνο από τους εργοδότες αλλά και από τους γονείς, επιφέροντας και τις ανάλογες αρνητικές επιπτώσεις στη διαμόρφωση των σχέσεων μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητή.

Η βασικότερη είναι αυτή, η ελευθερία του δασκάλου, δηλαδή στο δημόσιο είσαι πιο ελεύθερος, όπως και να έχει ό,τι και να σου πουν και όσο και να σου πουν ότι πρέπει να βγάλεις τόση ύλη, είσαι ελεύθερος στο πώς να το κάνεις... αλλά νομίζω γενικά ότι και

οι σχέσεις των δασκάλων με τα παιδιά είναι πολύ καλύτερες και πολύ πιο αγνές και ειλικρινείς, στο ιδιωτικό είσαι υπάλληλος, είσαι υπάλληλος των γονιών τους, γιατί σε πληρώνουν (Ματίνα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ).

Μία επιπλέον διαφορά που εντοπίζεται από την πλειονότητα των φοιτητριών αφορά τις υλικοτεχνικές υποδομές υποστήριξης του εκπαιδευτικού έργου, οι οποίες επισημαίνεται πως είναι καλύτερες στην ιδιωτική εκπαίδευση. Η Ελίνα κάνει λόγο για διαφορές στις γενικότερες εργασιακές συνθήκες, υποστηρίζοντας πως στο δημόσιο σχολείο ο εκπαιδευτικός έρχεται αντιμέτωπος με μία σειρά από δυσκολίες, όπως ο μεγάλος αριθμός παιδιών και η έλλειψη προσωπικού (λ.χ. ψυχολόγοι και ειδικοί παιδαγωγοί για παράλληλη στήριξη μέσα στην τάξη). Η Ελίνα και η Εβελίνα με τη σειρά τους επισημαίνουν την παραβίαση απαράγραπτων εργασιακών δικαιωμάτων στον ιδιωτικό τομέα, όπως είναι η εμπρόθεσμη καταβολή μισθού, η καταβολή δεδουλευμένων και προβλεπόμενων αμοιβών, ενώ η Μαρίνα και η Σοφία θεωρούν πως στα ιδιωτικά σχολεία ή σε ορισμένα από αυτά οι αμοιβές είναι υψηλότερες.

Ως προς τις πρακτικές που θα πρέπει να υιοθετήσει ένας απόφοιτος για να διεκδικήσει μία θέση εργασίας, οι οχτώ στις δέκα φοιτήτριες υπογραμμίζουν την ενίσχυση προσόντων, όπως είναι η απόκτηση δεύτερου πτυχίου ή μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών, η συνεχής επιμόρφωση, η εξοικείωση με τις νέες τεχνολογίες και η απόκτηση προϋπηρεσίας κατά τη διάρκεια των σπουδών έστω και σε εθελοντικό επίπεδο. Η Ελένη και η Αγγελική διαφοροποιούνται στο συγκεκριμένο ζήτημα καθώς η Ελένη θεωρεί πως το σημαντικότερο είναι να έχεις αυτοπεποίθηση, ενώ η Αγγελική πιστεύει πως μέσω των κεκτημένων γνώσεων θα μπορέσεις να κερδίσεις μία θέση εργασίας.

Γενικά δεν θεωρώ μόνο για την ιδιωτική εκπαίδευση να βρεις δουλειά, αλλά γενικότερα ο δάσκαλος θα πρέπει συνέχεια να προσπαθεί να γίνεται καλύτερος, να προσπαθεί να επιμορφώνεται συνεχώς, να πηγαίνει σεμινάρια, να μαθαίνει ό,τι είναι πιο τελευταίο στην τεχνολογία και στην παιδαγωγική κάθε στιγμή...και γενικότερα να μορφώνεται σε όλη του τη ζωή, να παίρνει περισσότερες γνώσεις και να γίνεται πιο καλός στη δουλειά του (Εύα, φοιτήτρια ΠΤΔΕ).

Ωστόσο, παρατηρείται πως όλες οι συνεντευξιαζόμενες θεωρούν πως η συνεχής βελτίωση των πτυχιούχων (και κατ' επέκταση των εκπαιδευτικών) μέσα από την επιμόρφωση και την απόκτηση επιπρόσθετων επαγγελματικών προσόντων συνιστά καθοριστικό παράγοντα για την εύρεση εργασίας. Και τούτο γιατί υπάρχει επιτακτική ανάγκη για προσαρμογή στα νέα εργασιακά δεδομένα και τις απαιτήσεις της σύγχρονης εκπαίδευσης (λ.χ. ένταξη νέων τεχνολογιών στην εκπαιδευτική διαδικασία), καθιστώντας ανταγωνιστικότερο τον μελλοντικό εκπαιδευτικό .

Αποτελούν και καθοριστικό παράγοντα για την εύρεση εργασίας, αλλά και για τον ίδιο τον εαυτό του. Δηλαδή, για να μπορείς...επειδή η εκπαίδευση αλλάζει συνέχεια πρέπει και εσύ να επιμορφώνεσαι, να παρακολουθείς σεμινάρια...Για παράδειγμα πριν τέσσερα χρόνια και στο Τμήμα μας δεν υπήρχανε τα μαθήματα για τους υπολογιστές, για τα ΤΠΕ δεν υπήρχανε, ενώ πλέον βλέπουμε ότι υπάρχουνε και ότι θα παίζουνε ρόλο τα επόμενα χρόνια, όπως ήταν και με την Ειδική Αγωγή πριν λίγα χρόνια. Θεωρώ ότι για να είσαι και σωστός στο επάγγελμά σου και για να ακολουθείς και ...και για να μπορείς να δουλέψεις και για μετά από δέκα χρόνια θα πρέπει διαρκώς να επιμορφώνεσαι (Αγγελική, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ).

...Ειδικά τα Παιδαγωγικά πιστεύω ότι της συνεχής εκπαίδευση, να το ψάχνεις συνέχεια, γιατί αλλάζουν οι εποχές, δεν είναι όπως ήμασταν εμείς...μπαίνει και η τεχνολογία στη μέση, μπορείς να τα συνδυάσεις όλα μαζί, οπότε πρέπει να εξελίσσεσαι και εσύ σαν άτομο, ώστε να εξελίξεις και τα παιδιά (Μαρία, φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ).

Επιπρόσθετοι παράγοντες που παρατίθενται από τις συνεντευξιαζόμενες ως καθοριστικοί για την εύρεση εργασίας είναι η προϋπηρεσία, το κοινωνικό δίκτυο, η εμφάνιση και η ηλικία. Η Εύα αναφέρει χαρακτηριστικά πως οι εργοδότες προτιμούν τους νέους ανθρώπους με εμπειρία καθώς ο νέος εργαζόμενος έχει περισσότερη διάθεση να προσφέρει και περισσότερες ευκαιρίες να μορφωθεί.

7. Συζήτηση

Η παρούσα μελέτη αναδεικνύει τον προβληματισμό φοιτητριών αναφορικά με την εξέλιξη της σταδιοδρομίας τους στα πλαίσια της εντατικοποίησης του ανταγωνισμού και των σύγχρονων εργασιακών συνθηκών. Από τα ερευνητικά δεδομένα γίνεται

αντιληπτό πως οι συνεντευξιαζόμενες στην πλειονότητά τους αντιλαμβάνονται πως το πτυχίο δεν αρκεί για να καταστούν ανταγωνιστικές, με αποτέλεσμα να μεθοδεύουν τις κινήσεις τους με τέτοιο τρόπο ώστε να αυξήσουν την προστιθέμενη αξία του πτυχίου τους, ωθώντας τους εαυτούς τους σε ένα διαρκές “κυνήγι” πιστοποίησης γνώσεων και δεξιοτήτων. Κάτι τέτοιο αναδεικνύεται και από τις εργασίες των Bathmaker et al. (2013) και Tomlinson (2008) στα πλαίσια των οποίων οι συμμετέχοντες επισημαίνουν την ανάγκη να ενισχύσουν την αξία του πτυχίου τους. Στην έρευνα του Tomlinson (2008) επισημαίνεται από τους φοιτητές η πολυπλοκότητα της μετάβασής τους στην αγορά εργασίας καθώς καλούνται να ανταγωνιστούν απόφοιτους με παρόμοιο προφίλ και φιλοδοξίες και ταυτόχρονα πρέπει να είναι σε θέση να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις εργοδοτών, οι οποίοι φαίνεται να δίνουν όλο και λιγότερο έμφαση στις ακαδημαϊκές γνώσεις (Brown & Hesketh, 2004, οπ. αναφ. στο Tomlinson, 2008).

Παρεμφερείς είναι και οι απόψεις ορισμένων φοιτητριών της παρούσας μελέτης καθώς διευκρινίζουν πως η επιβίωσή τους στην αγορά εργασίας δεν εξαρτάται μόνο από την ενίσχυση του βιογραφικού, αλλά συναρτάται και από άλλες παραμέτρους, όπως είναι η αξιοποίηση του κοινωνικού δικτύου, η ηλικία, η εμφάνιση, οι επιθυμητές δεξιότητες, τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας (λ.χ. καλοσύνη, υπομονή, ενδιαφέρον για τη δουλειά) καθώς και οι ιδιαιτερότητες των συνθηκών της αγοράς εργασίας. Για παράδειγμα, η Αγγελική και η Σοφία θεωρούν πως οι γνώσεις και το πτυχίο τους δεν θα τους παρέχουν ουσιαστική βοήθεια στην εύρεση εργασίας καθώς στον ιδιωτικό τομέα προτιμώνται απόφοιτοι ΙΕΚ και ΤΕΙ εξαιτίας των λιγότερων εργασιακών δικαιωμάτων που έχουν οι απόφοιτοι αυτοί.

Διαφαίνεται πως οι εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές της πλειονότητας, όπως είναι η συνεχής επιμόρφωση, η απόκτηση επιπρόσθετων προσόντων και η πρόθεσή τους να συμμετάσχουν στο πρόγραμμα Voucher, εναρμονίζονται με τη ρητορική των πολιτικών και πρακτικών της δια βίου μάθησης και απασχολησιμότητας (Parreira do Amaral et al., 2013). Υπό το πρίσμα της ανεργίας, της οικονομικής ύφεσης και των νέων καθεστώτων ορθολογισμού για την εκπαίδευση και απασχόληση διαφαίνεται η προσπάθεια των φοιτητριών να δώσουν το δικό τους

αγώνα επιβίωσης στην αγορά εργασίας. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Αγγελικής, η οποία επισημαίνει πως το πρόγραμμα voucher θα είναι για την ίδια μεγάλη ευκαιρία, προκειμένου να αποκτήσει προϋπηρεσία, έστω και αν το συγκεκριμένο πρόγραμμα ενδεχομένως να αντιβαίνει τα “πιστεύω” της και τα όσα έχει μάθει στο πανεπιστήμιο. Επιπροσθέτως, τρεις φοιτήτριες παρότι διατυπώνουν την πρόθεση τους να συμμετάσχουν στο συγκεκριμένο πρόγραμμα αντιλαμβάνονται πως αυτού του είδους τα προγράμματα αποτελούν πρόσκαιρη λύση είτε γιατί δεν εξασφαλίζουν σταθερή εργασία είτε γιατί προωθούν νέες μορφές απασχόλησης (λ.χ ημιαπασχόληση) που παραβιάζουν τα εργασιακά δικαιώματα.

Γίνεται εύλογα κατανοητό πως οι υπό μελέτη φοιτήτριες σχεδόν στην ολότητά τους αντιλαμβάνονται τόσο τις δύσκολες συνθήκες εργασίας στις οποίες καλούνται να εργαστούν όσο και το ρόλο που διαδραματίζουν οι σύγχρονες μορφές απασχόλησης. Εντούτοις επιλέγουν να αξιοποιήσουν τις εκάστοτε ευκαιρίες για απόκτηση προϋπηρεσίας καθώς οι συνθήκες μέσα στις οποίες καλούνται να δρομολογήσουν την επαγγελματική και εκπαιδευτική τους πορεία έχουν αλλάξει σημαντικά (Ball, 2009, όπ. αναφ. στο Ματούση, Σαρακινιώτη & Τσατσαρώνη, 2014).

Στα πλαίσια της προσπάθειάς τους να μεταβούν ομαλά στην αγορά εργασίας και να καταστούν ανταγωνιστικές θέτουν ως επιτακτική ανάγκη τη σύνδεση του πτυχίου με την αγορά εργασίας, ενώ οι περισσότερες φοιτήτριες θεωρούν πως δεν υπάρχει καμία σύνδεση μεταξύ τους. Ως εκ τούτου, τονίζουν την ανάγκη σύνδεσης της θεωρίας με την πράξη η οποία «ανατροφοδοτείται από το “λόγο των ικανοτήτων” και τα δεδομένα που αυτός δημιουργεί για το επάγγελμα του εκπαιδευτικού στη σύγχρονη αγορά εργασίας» (Σαρακινιώτη, 2012). Ως εκ τούτου, διακρίνεται από την πλευρά των φοιτητριών μια εργαλειακή αντιμετώπιση της γνώσης, η οποία υπηρετεί τις ανάγκες της αγοράς εργασίας και κατ’ επέκταση και τη δική τους ανάγκη να καταστούν απασχολήσιμες. Κάτι τέτοιο διαφαίνεται και από τα ερευνητικά στοιχεία του project “Governance of educational trajectories in Europe” (GOETE), όπως αναφέρθηκε στο κεφάλαιο της βιβλιογραφικής επισκόπησης, στα πλαίσια του οποίου όλοι οι φορείς της εκπαίδευσης, από τους εκπαιδευτικούς, τους εκπαιδευτές των εκπαιδευτικών, τους διευθυντές σχολείων, τους συμβούλους, τους φορείς χάραξης πολιτικής, τους εργοδότες μέχρι τους μαθητές και τους γονείς, αντιμετωπίζουν την εκπαίδευση σαν ένα εργαλείο διασφάλισης της απασχολησιμότητας, η οποία με τη

σειρά της θεωρείται ότι παρέχει στα άτομα ευκαιρίες ζωής. Κάτι τέτοιο σχετίζεται με τον αυξανόμενο ρόλο της ρητορικής της Κοινωνίας της Γνώσης, της Δια Βίου Μάθησης και της Απασχολησιμότητας (Parreira do Amaral et al., 2013).

Υπό το πρίσμα των υφιστάμενων συνθηκών στην αγορά εργασίας οι συνεντευξιαζόμενες στην πλειονότητά τους αντιλαμβάνονται πως προκειμένου να καταστούν ικανές να ανταποκριθούν στα σύγχρονες εκπαιδευτικές ανάγκες πρέπει να δώσουν έμφαση στην ανάπτυξη δεξιοτήτων του ευρύτερου εκπαιδευτικού τομέα ή/και στην εμβάθυνση των ακαδημαϊκών τους γνώσεων, (λ.χ. γίνεται συχνά λόγος για ένταξη των Νέων Τεχνολογιών στην εκπαιδευτική διαδικασία και ανταπόκριση στις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες των μαθητών). Χαρακτηριστική είναι η απάντηση της Αγγελικής, η οποία θεωρεί πως ο εκπαιδευτικός οφείλει να επιμορφώνεται συνεχώς καθώς η εκπαίδευση εξελίσσεται, αναφέροντας πως ακόμη και το ΤΕΑΠΗ έχει ενσωματώσει στο πρόγραμμα σπουδών καινούρια γνωστικά αντικείμενα, όπως είναι οι Νέες Τεχνολογίες στην εκπαίδευση, προκειμένου να εναρμονιστεί με τα νέα εκπαιδευτικά δεδομένα. Ως εκ τούτου, διαφαίνεται πως τα γνωστικά αντικείμενα, που επιλέγονται να διδάσκονται στα πλαίσια των σπουδών, εκπέμπουν μηνύματα αναφορικά με γνώσεις και δεξιότητες που οφείλει ο σύγχρονος εκπαιδευτικός να κατέχει, διαμορφώνοντας με αυτό τον τρόπο τις θέσεις των φοιτητών πάνω σε εκπαιδευτικά ζητήματα, αλλά και σε πτυχές του επαγγέλματός τους.

Ο προβληματισμός που αναπτύσσεται από την πλευρά των περισσότερων φοιτητριών ως προς την επάρκειά τους να υπηρετήσουν τις ανάγκες της σύγχρονης εκπαίδευσης συνάδει με τα ερευνητικά στοιχεία του project “GOETE” στα πλαίσια του οποίου τίθεται το ζήτημα κατά πόσο οι εκπαιδευτικοί διαθέτουν τις κατάλληλες δεξιότητες, προκειμένου να υποστηρίξουν τους μαθητές με διαφορετικές ανάγκες και διαφορετικό κοινωνικό και εκπαιδευτικό υπόβαθρο. Η προβληματική επεκτείνεται και στις αλλαγές που θα πρέπει να γίνουν στην αρχική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών (Parreira do Amaral et al., 2013).

Ο τρόπος που τίθεται το ζήτημα της επάρκειας των γνώσεων και δεξιοτήτων των μελλοντικών εκπαιδευτικών, ώστε να ανταπεξέλθουν στις διαφορετικές εκπαιδευτικές ανάγκες των μαθητών, φαίνεται να δίνει προτεραιότητα σε διαδικασίες και κριτήρια που δεν είναι εξειδικευμένα για τον επαγγελματικό κλάδο των

εκπαιδευτικών και το πεδίο σπουδών τους. Στην προκειμένη περίπτωση ο Bernstein υιοθετεί τον όρο “γενικισμό” και κάνει λόγο για υπονόμευση της εξουσίας τους και κατ’ επέκταση και της αυτονομίας τους (Moore, 2006).

Ως εκ τούτου, φαίνεται οι συμμετέχουσες στην παρούσα μελέτη να έχουν εσωτερικεύσει το λόγο των κυρίαρχων πολιτικών για την εκπαίδευση, εντάσσοντας πλήρως το επάγγελμα του εκπαιδευτικού στα πλαίσια της ΔΒΜ. Κατ’ακολουθίαν, φαίνεται να έχουν ενστερνιστεί τον κυρίαρχο λόγο της ΔΒΜ που συνιστά κατά το Foucault μία νέα τεχνολογία της εξουσίας και μέρος του μηχανισμού ελέγχου, αποβλέποντας στην πειθάρχηση των υποκειμένων (Olssen, 2008). Από τα ερευνητικά ευρήματα διαφαίνεται πως οι φοιτήτριες έχουν πράγματι πειθαρχήσει στις απαιτήσεις των νέων καθεστώτων ορθολογισμού, μιας και κάνουν λόγο για καινοτομία, προσαρμοστικότητα στη νέα εκπαιδευτική πραγματικότητα και ανταγωνιστικότητα. Κατ’ουσίαν, έχουν υιοθετήσει πρακτικές που συνιστούν τις “τεχνολογίες του εαυτού” μέσω των οποίων διαμορφώνεται η ταυτότητα του υποκειμένου και οδηγούν το άτομο να οικειοποιηθεί αξίες, επιθυμίες και να πράττει με βάση τους ευρύτερους στόχους της αγοράς εργασίας (Edwards, 2008).

Επιπροσθέτως, η ταυτότητα που έχουν συγκροτήσει οι φοιτήτριες απέχει αρκετά από αυτό που ονόμαζε ο Bernstein “εσωτερικότητα” και “εσωτερική αφοσίωση”, η οποία ενδέχεται να απειλείται από την αγοραιοποίηση, την εξωτερική ρύθμιση και την κουλτούρα ελέγχου και λογοδοσίας (Beck & Young, 2005). Οι φοιτήτριες της έρευνάς μας αντιλαμβάνονται την άσκηση ελέγχου και τη λογοδοσία στα πλαίσια της ιδιωτικής εκπαίδευσης καθώς υποστηρίζουν ότι ασκείται έλεγχος στην επιτέλεση του εκπαιδευτικού έργου κυρίως από τους εργοδότες, αλλά και από τους γονείς των μαθητών.

Υπό το πρίσμα των υφιστάμενων δυσκολιών στην αγορά εργασίας οι φοιτήτριες φαίνεται να αντιλαμβάνονται την αλλαγή του ρόλου του πανεπιστημίου σε σχέση με την ομαλή μετάβασή τους στην αγορά εργασίας, όπως άλλωστε διακρίνεται και στη μελέτη του Tomlinson (2008). Έτσι, προτάσσεται η ανάγκη σύνδεσης των θέσεων εργασίας με τον αριθμό των εισακτέων στο πανεπιστήμιο, η εξοικείωση με μεθόδους διδασκαλίας και η ανάπτυξη διόδων επικοινωνίας με την αγορά εργασίας μέσω των πρακτικών ασκήσεων.

Παρά ταύτα, οι συμμετέχουσες στην πλειονότητά τους φαίνεται να μην αξιοποιούν τη δυνατότητα που τους παρέχει το Erasmus+ να υλοποιήσουν την πρακτική τους άσκηση σε φορείς του εξωτερικού, έστω και αν παραθέτουν μια σειρά από πλεονεκτήματα, όπως είναι η απόκτηση προϋπηρεσίας και η δυνατότητα πρόσληψης στους φορείς μετά το πέρας της πρακτικής άσκησης. Καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολο για τις ίδιες να μετοικήσουν σε χώρα του εξωτερικού χωρίς τους δικούς τους ανθρώπους αλλά και να ανταπεξέλθουν οικονομικά σε μία τέτοια πρόκληση. Επιπροσθέτως, φαίνεται πως για παρεμφερείς λόγους δεν αποβλέπουν στη διεύρυνση του πεδίου αναζήτησης εργασίας στο εξωτερικό. Λαμβάνοντας, ωστόσο, υπόψη το γεγονός ότι οι υπό μελέτη φοιτήτριες, που δεν έχουν προβεί σε τέτοιου είδους κινήσεις, προέρχονται σχεδόν στο σύνολό τους από λιγότερα προνομιούχα περιβάλλοντα εναρμονίζεται με ευρήματα της μελέτης των Cairns et al. (2013), στα πλαίσια της οποίας διαφάνηκε πως φοιτητές από μη προνομιούχα στρώματα δίσταζαν να συνεχίσουν τις σπουδές τους στο εξωτερικό, έστω και αν ήταν θετικοί απέναντι σε μια τέτοια προοπτική καθώς δεν ήταν εξοικειωμένοι με τέτοιου είδους πρακτικές και δεν διέθεταν όλα εκείνα τα πλεονεκτήματα που ενίσχυαν την κινητικότητα. Έτσι, αναπτύσσεται ο προβληματισμός αναφορικά με συνθήκες άνισης πρόσβασης των υποκειμένων στο πεδίο της κινητικότητας που δημιουργεί νέες μορφές κοινωνικού αποκλεισμού, όπως αναπτύχθηκε και στο θεωρητικό κεφάλαιο με αναφορά στη θεωρία του Bourdieu .

Όσον αφορά την επίδραση των σπουδών στη διαμόρφωση των μελλοντικών τους σχεδίων, σχεδόν όλες οι φοιτήτριες αναφέρουν πως το πανεπιστήμιο αποτέλεσε ένα επιπρόσθετο κίνητρο να ακολουθήσουν εν τέλει την επαγγελματική πορεία που αρχικά είχαν επιλέξει. Ως εκ τούτου, υποδεικνύεται ότι το ΠΤΔΕ και το ΤΕΑΠΗ ενδεχομένως να δίνουν περισσότερη έμφαση στη διαμόρφωση των επαγγελματικών ταυτοτήτων και όχι τόσο των ακαδημαϊκών, όπως διαφαίνεται και στην έρευνα της Σαρακινιώτη (2012). Σε αυτή τη διαπίστωση συνηγορεί ο υποχρεωτικός χαρακτήρας της πρακτικής άσκησης, ο οποίος της προσδίδει κύρος, σε συνάρτηση με τον προαιρετικό χαρακτήρα της διπλωματικής εργασίας, που περιθωριοποιεί την έρευνα στο πρόγραμμα σπουδών (Sarakinoti & Tsatsaroni, 2015). Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Εύας, η οποία αναφέρει πως στο Παιδαγωγικό ‘σπουδάξεις για να γίνεις αποκλειστικά δασκάλα’ και ότι το περιεχόμενο των μαθημάτων αφορά

αποκλειστικά την επιτέλεση του εκπαιδευτικού έργου. Το στοιχείο αυτό ενδεχομένως να συντελεί στην αποδυνάμωση της ακαδημαϊκής ταυτότητας των φοιτητριών με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τη μετέπειτα επαγγελματική και εκπαιδευτική τους πορεία. Η προώθηση των επαγγελματικών αξιών έναντι των αξιών της επιστήμης παρατηρήθηκε και στα ελληνικά Τμήματα Βιβλιοθηκονομίας και Συστημάτων Πληροφόρησης, με αποτέλεσμα τη συγκρότηση ισχυρών επαγγελματικών ταυτοτήτων, οι οποίες με τη σειρά τους διαμορφώθηκαν σε συνάρτηση με το κοινωνικό προφίλ των φοιτητών (Moniarou-Papaconstantinou & Tsatsaroni, 2012).

Στην παρούσα μελέτη υπάρχουν ενδείξεις, που συνηγορούν με ερευνητικά δεδομένα της μελέτης της Moniarou-Papaconstantinou & Tsatsaroni (2012), στα πλαίσια της οποίας φαίνεται πως τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των φοιτητών και οι εμπειρίες τους αντανακλώνται στις επιλογές και στον τρόπο που δρομολογούν τη σταδιοδρομία τους και στο εύρος που επιδρά το θεσμικό *habitus* στη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής τους πορείας. Συγκεκριμένα οι φοιτήτριες που φαίνεται να μην διαθέτουν οικονομικό και πολιτισμικό κεφάλαιο (ας σημειωθεί πως στη συγκεκριμένη ομάδα ανήκουν επτά φοιτήτριες) ή διαθέτουν μόνο πολιτισμικό κεφάλαιο (στη συγκεκριμένη ομάδα ανήκουν δύο φοιτήτριες, η Μαρία και η Ελίνα) εμφανίζουν ασταθή και αδύναμη παιδαγωγική ταυτότητα. Φαίνεται να μην μπορούν να ελέγξουν τις αποφάσεις που αφορούν τη σταδιοδρομία τους, είτε γιατί η οικογενειακή εισοδηματική τους κατάσταση αποτελεί βασικό γνώμονα για τη διαμόρφωση της επαγγελματικής και εκπαιδευτικής τους πορείας, είτε γιατί δεν μπορούν να ελέγξουν την επιρροή που ασκούν στις επιλογές τους απρόβλεπτα γεγονότα της ζωής.

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Σοφίας, η οποία φαίνεται να βρίσκεται σε συνεχή αναζήτηση της ταυτότητάς της, μιας και στο τέταρτο έτος των σπουδών της δεν έχει ακόμη κατασταλάξει για το πώς θέλει να δρομολογήσει τη σταδιοδρομία της. Είναι αρκετά επιρρεπής σε απρόβλεπτα γεγονότα της ζωής, όπως είναι η προσωπική της σχέση στο παρόν, την οποία προτάσσει έναντι οποιασδήποτε επαγγελματικής και εκπαιδευτικής προοπτικής, επαναπροσδιορίζοντας τις επαγγελματικές της προσδοκίες και ως εκ τούτου φαίνεται να έχει συγκροτήσει μια παιδαγωγική ταυτότητα αρκετά εύθραυστη.

Αντιθέτως, η Μαργαρίτα η οποία φαίνεται να είναι η μόνη που διαθέτει το κοινωνικο-οικονομικό και πολιτισμικό κεφάλαιο λαμβάνει τις αποφάσεις σύμφωνα με τις επαγγελματικές προοπτικές και τα ενδιαφέροντά της και αξιοποιεί την εμπλοκή της στα κοινωνικά δίκτυα, διευρύνοντας του επαγγελματικούς της ορίζοντες. Μάλιστα η συμμετοχή της στο θεατρικό εργαστήρι έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των μελλοντικών της σχεδίων. Επιπροσθέτως, είναι η μόνη που προτάσσει τις μεταπτυχιακές σπουδές έναντι της ευρέσεως εργασίας καθώς ενδέχεται ο οικονομικός παράγοντας να μην οριοθετεί τις προσδοκίες της. Συνάμα, θέτει σε ρεαλιστική βάση τα μελλοντικά της σχέδια για μεταπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό, εκτιμώντας πως η φοίτησή της σε πανεπιστήμιο του εξωτερικού αποτελεί πλεονέκτημα στην αγορά εργασίας. Διαφαίνεται πως οι εκπαιδευτικές εμπειρίες της και το κοινωνικό προφίλ της, αλλά και το έθος της οικογένειάς της την διευκολύνουν να είναι ευέλικτη και να ορίζει τις αποφάσεις της.

Ως εκ τούτου γίνεται αντιληπτό, όπως αναδεικνύεται και από τη μελέτη των Bloomer και Hodgkinson (2000a, 2000b), πως οι εμπειρίες της ζωής των νέων, η μάθηση που λαμβάνουν εκτός πλαισίου της τυπικής εκπαίδευσης καθώς και τα απρόβλεπτα γεγονότα της ζωής μετατρέπουν τις καριέρες μάθησης σε απρόβλεπτες και ακανόνιστες σταδιοδρομίες.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η περίπτωση της Ελίνας, η οποία ενώ τρέφει υψηλές προσδοκίες, όπως τη συνέχιση των σπουδών της ακόμη και σε διδακτορικό επίπεδο, προσδιορίζει τον οικονομικό παράγοντα ως τον καθοριστικότερο για την υλοποίηση των στόχων της. Έτσι, από τη μία θέτει υψηλούς στόχους και από την άλλη διατυπώνει την πρόθεσή της να εργαστεί σε τομέα ανεξάρτητο από αυτόν της εκπαίδευσης σε περίπτωση που δυσκολευτεί να βρει εργασία σχετική με το αντικείμενο σπουδών της. Παρατηρείται πως ενώ η Ελίνα φέρει το πολιτισμικό υπόβαθρο, η έλλειψη του οικονομικού κεφαλαίου αποτελεί τροχοπέδη στη δρομολόγηση της σταδιοδρομίας της. Ως εκ τούτου, οδηγούμαστε στη διαπίστωση πως για να μελετηθεί σε βάθος η άνιση τοποθέτηση των υποκειμένων μέσα στο κοινωνικό πεδίο χρειάζεται να μελετηθούν συνολικά όλα τα είδη κεφαλαίου (Bourdieu, 1986), προκειμένου να κατανοηθεί ο τρόπος, με τον οποίο αλληλοσχετίζονται και διαμορφώνουν τις ταυτότητες των υποκειμένων.

Μία επιπρόσθετη διαπίστωση είναι πως οι παγιωμένες παιδαγωγικές ταυτότητες που επιδεικνύουν οι φοιτητές από τα λιγότερα προνομιούχα περιβάλλοντα φαίνεται να αποτελούν τροχοπέδη στο να γίνουν ευέλικτες στις επιλογές τους και να ακολουθήσουν μία πορεία διαφορετική από αυτή που επιτάσσουν οι παραδοσιακές επαγγελματικές διαδρομές (Moniarou-Paraconstantinou et al., 2010). Σε αυτό συντελεί και η ανάγκη να εργαστούν, προκειμένου να καλύψουν τις οικονομικές τους ανάγκες, με αποτέλεσμα να απέχουν από τις σπουδές για μεγάλο χρονικό διάστημα. Έτσι, η ανάγκη για εργασία συνιστά ένα επιπρόσθετο παράγοντα βάσει του οποίου αποδομείται η ακαδημαϊκή ταυτότητα και δυσχεραίνεται η οπτική των διαφορετικών επαγγελματικών προοπτικών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Εβελίνα, η οποία αν και αρχικά έτρεφε υψηλές προσδοκίες για τις σπουδές της, όχι μόνο δεν κατάφερε να τις εκπληρώσει, αλλά τις επαναπροσδιορίζει με τέτοιο τρόπο που είναι εκ διαμέτρου αντίθετες με τις αρχικές. Η οικονομική παράμετρος σε συνάρτηση με το ατομικό και οικογενειακό έθος φαίνεται να μην αποδομεί μόνο την ακαδημαϊκή ταυτότητα, αλλά και να οριοθετεί τις φιλοδοξίες των φοιτητριών καθώς δεν θέτουν υψηλούς στόχους για το μέλλον και περιορίζουν τις προσδοκίες τους στην εύρεση πρόσκαιρης απασχόλησης.

Παρατηρείται πως σχεδόν στην ολότητά τους οι φοιτήτριες του ΤΕΑΠΗ σε αντίθεση με τις φοιτήτριες του ΠΤΔΕ έχουν εντοπίσει μη παραδοσιακές επαγγελματικές διαδρομές είτε μέσω των μαθημάτων είτε μέσω των πρακτικών τους ασκήσεων. Η απόκλιση αυτή που εντοπίζεται ανάμεσα στις φοιτήτριες των δύο Τμημάτων ενδεχομένως να οφείλεται στη διαφορετική οργάνωση των περιεχομένων των μαθημάτων και στον τρόπο υλοποίησης των πρακτικών ασκήσεων. Το γεγονός ότι το ΤΕΑΠΗ έχει ενσωματώσει στο πρόγραμμα σπουδών την πρακτική άσκηση στις μεθόδους έρευνας, στα πλαίσια της οποίας υλοποιούνται έρευνες μικρής κλίμακας⁴, ενδεχομένως να διευρύνει τις επαγγελματικές προοπτικές των φοιτητών. Χαρακτηριστική είναι η απάντηση της Σοφίας ότι μέσω της πρακτικής άσκησης, η οποία είχε ως αντικείμενο την κατανόηση των κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση, εξετάζοντας τη σχέση σχολείου-οικογένειας, είχε θέσει ως στόχο να ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές πάνω στην Κοινωνιολογία και να ασχοληθεί περαιτέρω με την έρευνα για τις μειονότητες της Θράκης. Μάλιστα είχε συζητήσει με

---

⁴ Πηγή:http://www.ecd.uoa.gr/?page_id=57

τη διδάσκουσα του μαθήματος μια τέτοια επαγγελματική προοπτική καθώς η ίδια συμμετείχε στο πρόγραμμα εκπαίδευσης των παιδιών της μουσουλμανικής μειονότητας. Ωστόσο, το habitus της Σοφίας φαίνεται να οριοθετεί την επίδραση του θεσμικού έθους του Πανεπιστημίου στη διαμόρφωση της επαγγελματικής και εκπαιδευτικής της σταδιοδρομίας.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η απόκλιση που εντοπίζεται ανάμεσα στις φοιτήτριες των δύο Τμημάτων όσον αφορά την επίδραση των ακαδημαϊκών γνώσεων στην εκπαιδευτική και επαγγελματική τους πορεία. Από τα ερευνητικά στοιχεία διαφαίνεται πως σχεδόν στην ολότητά τους οι φοιτήτριες του TEΑΠΗ σε αντίθεση με αυτές του ΠΤΔΕ επικαλούνται τόσο την ωφελιμότητα των γνώσεων, που έχουν λάβει στα πλαίσια των σπουδών τους, όσο και την καλή φήμη του Τμήματός τους. Η διαφοροποίηση αυτή ενδεχομένως να οφείλεται και αυτή στη διαφορετική δομή του προγράμματος σπουδών.

8. Επίλογος

Ο βασικός στόχος της παρούσας μελέτης, όπως έχει ήδη αναφερθεί, συνίσταται στη διερεύνηση των εκπαιδευτικών επιλογών και διαδρομών των φοιτητών/-τριών Παιδαγωγικών Τμημάτων (ΠΤΔΕ και TEΑΠΗ) υπό το πρίσμα των πολιτικών και πρακτικών της δια βίου μάθησης και της απασχολησιμότητας.

Από την σχετική βιβλιογραφική επισκόπηση διαφαίνεται πως οι σταδιοδρομίες μάθησης είναι συχνά ακανόνιστες και απρόβλεπτες και προκύπτουν από την επιρροή ποικίλων παραγόντων, όπως είναι οι εμπειρίες και τα απρόβλεπτα γεγονότα της ζωής (Bloomer & Hodgkinson, 2000a). Η δυναμική της αλληλεπίδρασης του ατομικού και θεσμικού έθους φαίνεται να διαμορφώνει τις επιλογές και την επαγγελματική πορεία των ατόμων (Moniarou-Papaconstantinou & Tsatsaroni, 2012). Το ατομικό habitus φαίνεται να συνδέεται και με το “πεδίο κινητικότητας”, το οποίο σχετίζεται με την περιοχή σπουδών και το δομημένο κοινωνικό χώρο (Cairns et al., 2013). Επιπροσθέτως, τα ερευνητικά δεδομένα καταδεικνύουν πως οι φοιτητές θεωρούν πως ένας τίτλος σπουδών δεν αρκεί για να τους εξασφαλίσει μία θέση εργασίας και επισημαίνουν πως υπάρχει επιτακτική ανάγκη να ενισχύσουν την αξία των πτυχίων τους, προκειμένου να καταστούν ανταγωνιστικοί και απασχολήσιμοι. Ως εκ τούτου, υιοθετούν “εργαλειακές αξίες” και στάσεις για να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν στις

μεταβαλλόμενες απαιτήσεις των εργοδοτών (Tomlinson, 2008). Κάτι τέτοιο διαφαίνεται και από μία επιπρόσθετη έρευνα στα πλαίσια της οποίας όλοι οι φορείς της εκπαίδευσης αντιμετωπίζουν τη γνώση σαν ένα εργαλείο διασφάλισης της απασχολησιμότητας και της ευημερίας. Συνάμα, διατυπώνεται ο προβληματισμός σχετικά με την αρχική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών θίγοντας ζητήματα που αφορούν τη συγκρότηση των επαγγελματικών τους ταυτοτήτων. Κάτι τέτοιο είναι απόρροια του αυξανόμενου ρόλου της ρητορικής της Κοινωνίας της Γνώσης, της Δια Βίου Μάθησης και της Απασχολησιμότητας (Parreira do Amaral et al., 2013). Ως εκ τούτου, οι παγκόσμιες και ευρωπαϊκές πιέσεις που ασκούνται στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, ιδίως για την αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών των εκπαιδευτικών, είναι ιδιαίτερα μεγάλες (Keeling, 2006; Robertson, 2009; Sarakinioti et al., 2011, *οπ. αναφ.* στο Sarakinioti & Tsatsaroni, 2015). Ερευνητικά στοιχεία καταδεικνύουν πως η πλειονότητα των ελληνικών Παιδαγωγικών Τμημάτων έχει υποκύψει στις σχετικές πιέσεις με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τη διαμόρφωση των επαγγελματικών ταυτοτήτων των εκπαιδευτικών (Sarakinioti & Tsatsaroni, 2015).

Στα πλαίσια της συγκεκριμένης μελέτης ως ερμηνευτικά εργαλεία αξιοποιήθηκαν θεωρητικές έννοιες του Foucault, του Bernstein και του Bourdieu (“οργανωτικές τεχνολογίες”, “τεχνολογίες του εαυτού”, “συμβολικός έλεγχος”, “καθολικά παιδαγωγημένη κοινωνία”, “κεφάλαιο”, “habitus”, “θεσμικό habitus”). Η διερεύνηση του υπό μελέτη θέματος πραγματοποιήθηκε μέσω ημι-δομημένων συνεντεύξεων. Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν δέκα τεταρτοετείς ή επί πτυχίω φοιτήτριες και συγκεκριμένα πέντε φοιτήτριες του ΠΤΔΕ και πέντε του ΤΕΑΠΗ. Για τη συλλογή του δείγματος ακολουθήθηκε μεικτή προσέγγιση δειγματοληψίας (Teddlie & Yu, 2007). Ειδικότερα, για τις φοιτήτριες του ΤΕΑΠΗ ακολουθήθηκε η τεχνική της χιονοστιβάδας (snowball), ενώ για τις φοιτήτριες του ΠΤΔΕ ακολουθήθηκε η τεχνική του βολικού δείγματος (convenience sample). Ακόμη, θεωρήθηκε αναγκαίο να συμπεριληφθούν δελτία συνέντευξης με πληροφορίες που στοιχειοθετούν το κοινωνικό προφίλ των συμμετεχουσών.

Τα ευρήματα που προέκυψαν από την ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων της παρούσας μελέτης αναδεικνύουν τη σύγκλιση των φοιτητριών ως προς τις απόψεις και τον τρόπο που διαπραγματεύονται τη θέση τους στα πλαίσια της διά βίου

μάθησης και της απασχολησιμότητας. Γίνεται ευδιάκριτη η επιθυμία για συνεχή επιμόρφωση και κατάρτιση, η οποία φαίνεται να αποτελεί κοινή επιδίωξη των φοιτητριών, προκειμένου να καταστούν απασχολήσιμες και ικανές να ανταπεξέλθουν στις προκλήσεις της σύγχρονης εκπαιδευτικής πραγματικότητας, τοποθετώντας πλήρως το επάγγελμα του εκπαιδευτικού στα πλαίσια της ΔΒΜ. Οι επιλογές τους φαίνεται να εναρμονίζονται με τις υφιστάμενες εργασιακές συνθήκες, οι οποίες επιτάσσουν την ευελιξία, την προσαρμοστικότητα και την καινοτομία, έννοιες που ενυπάρχουν στη ρητορική της κυρίαρχης εκπαιδευτικής πολιτικής, θίγοντας το ζήτημα του επαναπροσδιορισμού της επαγγελματικής ταυτότητας των εκπαιδευτικών.

Οι εκπαιδευτικές επιλογές των φοιτητριών και ο τρόπος που δρομολογούν την επαγγελματική τους σταδιοδρομία φαίνεται να είναι αποτέλεσμα επιρροής ποικίλων παραγόντων, όπως των εμπειριών της ζωής τους, της μάθησης που λαμβάνουν εκτός πλαισίου της τυπικής εκπαίδευσης, των απρόβλεπτων γεγονότων της ζωής καθώς και της δυναμικής της αλληλεπίδρασης του ατομικού και θεσμικού έθους. Η οικονομική παράμετρος κάνει έντονη την παρουσία της και συνιστά - σχεδόν για την ολότητα των φοιτητριών - μία σημαντική πτυχή που οριοθετεί τα μελλοντικά τους σχέδια και εν τέλει συντελεί στην αποδόμηση της ακαδημαϊκής και επαγγελματικής τους ταυτότητας.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι οι φοιτήτριες από τα λιγότερα προνομιούχα περιβάλλοντα σχεδόν στην ολότητά τους φαίνεται να είναι πρόθυμες να αξιοποιήσουν το πρόγραμμα voucher, προκειμένου να αποκτήσουν προϋπηρεσία με την προοπτική μιας μελλοντικής επαγγελματικής αποκατάστασης, ενώ δεν είναι το ίδιο πρόθυμες να συμμετάσχουν στο Erasmus+ καθώς φαίνεται να διαθέτουν ένα “habitus ακινησίας”, που δεν τους επιτρέπει να αξιοποιήσουν μία τέτοια ευκαιρία. Έτσι, οριοθετούν τις προοπτικές της επαγγελματικής και εκπαιδευτικής τους ανέλιξης και κατά αυτόν τον τρόπο δημιουργούνται νέες μορφές κοινωνικής διαστρωμάτωσης σε μια νεοφιλελεύθερη κοινωνία που αντιμετωπίζει τα άτομα ως υποκείμενα ελεύθερα να επιλέξουν. Παρότι η περιορισμένη έκταση της παρούσας μελέτης δεν επιτρέπει την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων δίνει το εφαλτήριο για περαιτέρω διερεύνηση του συγκεκριμένου ζητήματος.

Επιπροσθέτως, μελλοντική έρευνα θα μπορούσε να δώσει έμφαση στην απόκλιση που εντοπίζεται ανάμεσα στις φοιτήτριες των δύο Τμημάτων, αναφορικά με την επίδραση των ακαδημαϊκών γνώσεων στη σταδιοδρομία τους και τη διεύρυνση των επαγγελματικών προοπτικών μέσω του πρόγραμματος σπουδών. Ο τρόπος οργάνωσης των περιεχομένων των μαθημάτων και των πρακτικών ασκήσεων ενδεχομένως να έχουν διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο για αυτή τη διαφοροποίηση.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

Accardo, A. (1991). *Initiation a la sociologie. L' illusionisme social*. Bordeaux: Le Mascaret.

Allen K., J. Quinn J., Hollingworth S. and Rosea A. (2013) “Becoming employable students and ‘ideal’ creative workers: exclusion and inequality in higher education work placements”, *British Journal of Sociology of education*, 34(3): 431-452.

Ball, S. (2005) The SERA LECTURE 2004. Education Reform as Social Barberism: Economism and the end of authenticity, *Scottish Educational Review*, 37(1):4-16.

Bathmaker, A., Ingram, N. and Waller, R. 2013. “Higher education, social class and the mobilisation of capitals: recognising and playing the game.” *British Journal of Sociology of Education* 34 (5-6): 723-743.

Beck, J. & Young, M. (2005). The assault on the professions and the restructuring of academic and professional identities: a Bernsteinian analysis, *British Journal of Sociology of education*, 26(2): 183-197.

Berlgland, G. (2008). Pathologizing and medicalizing lifelong learning: deconstruction. In A. Fejes & K. Nicoll (Ed.), *Foucault and Lifelong Learning: Governing the subject* (pp. 138-151). New York: Routledge

Bernstein, B. (1990). *Class, codes and control: The structuring of pedagogic discourse*, Vol. 4, London: Routledge.

Bloomer, M. & Hodkinson, P. (2000a). “The complexity and unpredictability of young people's learning careers”, *Education and Training*, 42(2): 68–74.

Bloomer, M., & Hodkinson, P. (2000b). “Learning careers: Continuity and change in young people's disposition to learning”. *British Educational Research Journal*, 26(5): 583–597.

Bourdieu, P. (1986). *Distinction: a social critique of the judgment of taste*, London : Routledge.

Cairns, D., Growiec, K., Smyth, J. (2013). "Leaving Northern Ireland: youth mobility field, habitus and recession among undergraduates in Belfast". *British Journal of Sociology of Education*, 34 (4), 544-562.

Crossan, B., Field, J. Gallacher, J. & Merrill, B. (2003). "Understanding Participation in Learning for Non-traditional Adult Learners: learning careers and the construction of learning identities". *British Educational Research Journal*, 24(1): 55-67.

Edwards, R. (2008). Actively seeking subjects? In A. Fejes & K. Nicoll (Ed.), *Foucault and Lifelong Learning: Governing the subject* (pp. 21-33). New York: Routledge.

European Commission (2014). *The Erasmus impact study*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Fejes, A. (2008). Historicizing the lifelong learner: Governmentality and neoliberal rule. Fogde, M. (2008). Self-governance in the job search: Regulative guidelines in job seeking. In A. Fejes & K. Nicoll (Ed.), *Foucault and Lifelong Learning: Governing the subject* (pp. 103-113). New York: Routledge.

Lauder H., Brown P., Dillabough J. A, Hasley A.H (2006). *Education, Globalization, and Social Change*. London: Oxford University Press.

Moniarou-Papaconstantinou, V. & Tsatsaroni, A. (2012). "Educational trajectories of LIS students: Continuities and transformations". *Library & Information Science Research*, 34:238-246.

Moniarou-Papaconstantinou V., Tsatsaroni A., Katsis A. & Koulaidis V.(2010). "LIS as a field of study: socio-cultural influences on students' decision making", *Aslib Proceedings: New Information Perspectives* 62(3): 321-344.

Moore, A (2006). *Schooling, Society and Curriculum*, London and New York: Routledge

Nicoll, K. (2008). Discipline and e-learning. In A. Fejes & K. Nicoll (Ed.), *Foucault and Lifelong Learning: Governing the subject* (pp. 164-176). New York: Routledge

Nicoll, K. & Fejes, A. (2008). Mobilizing Foucault in studies of lifelong learning. In A. Fejes & K. Nicoll (Ed.), *Foucault and Lifelong Learning: Governing the subject* (pp. 1-19). New York: Routledge

Olssen, M. (2008). Understanding the mechanisms of neoliberal Control: Lifelong learning, flexibility and knowledge capitalism. In A. Fejes & K. Nicoll (Ed.), *Foucault and Lifelong Learning: Governing the subject* (pp. 34-47). New York: Routledge

Parreira do Amaral, M.P, Walher, A. & Litau, J. (2013) "Governance of educational Trajectories in Europe Access, Coping and Relevance of Education for Young People in European Knowledge Societies in Comparative Perspective". Governance of educational trajectories in Europe (GOETE) project. University of Frankfurt, Germany

Reay, D. (1998). *Class work*. London: UCL Press.

Robertson S.L, (1996). Teachers' work, restructuring and postfordism: Constructing the new 'professionalism'. In *Teachers' professional lives*, ed. I.F. Goodson and A. Hargreaves, 28–55. London: Falmer Press.

Robertson S.L (2012) Placing Teachers in Global Governance Agendas. *Comparative Education Review*, 56(4): 584-607.

Robertson S.L (2013) Teachers' Work, Denationalisation and Transformations in the Field of Symbolic Control. In Seddon T and Levin J (eds) *Educators, professionalism and politics. Global transitions, national spaces and professional projects*. *World YearBook of Education 2013*. London: Routledge, pp. 77-96.

Sarakinioti, A. & Tsatsaroni, A. (2015). European education policy initiatives and teacher education curriculum reforms in Greece. *Education Inquiry (EDUI)*, Vol. 6(3): 259-288, <http://dx.doi.org/10.3402/edui.v6.28421>

Teddlie, C. & Yu, F. 2007. Mixed Methods Sampling: A typology with examples. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(1), 77-100.

Tomlinson, M. 2008. “The degree is not enough’: students’ perceptions of the role of higher education credentials for graduate work and employability”. *British Journal of Sociology of Education*, 29(1):49-61

Tsatsaroni, A. & Sarakinioti, A. (2015). Students’ educational choices in contemporary societies: Thinking flexibility, rethinking boundaries. Paper presented at the European Education Research Association Conference, Budapest, 7-11 Septemberr.

Ελληνική και Μεταφρασμένη

Bernstein, B. (1991). *Παιδαγωγικοί Κώδικες & Κοινωνικός Έλεγχος*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Ματούση, Μ., Σαρακινιώτη, Α. & Τσατσαρώνη, Α. (2014). Μεταξύ δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Ι.Ε.Κ.: Δικαίωμα στη γνώση ή ευκαιρία στη δια βίου μάθησης;

Μουζέλης, Ν. (1995). *Habitus: Η συμβολή του Bourdieu στην κοινωνιολογία της δράσης*, στο ‘Pierre Bourdieu: Κοινωνιολογία της Παιδείας’, Λαμπίρη – Δημάκη Ι. & Παναγιωτόπουλος Ν (επιμ.), μετάφραση: Λαμπίρη – Δημάκη Ι., Αθήνα: Καρδαμίτσα-Δελφίνι.

Μυλωνάς, Θ. (1998). Η πολυπρισματική κοινωνική εικόνα του Δασκάλου. Ανακτήθηκε 10/2/2016 από: <http://www.auth.gr/virtualschool/1.2/>

Νούτσος Χ. (1995). Η έννοια του πεδίου στο έργο του P. Bourdieu. Στο Ι. Λαμπίρη-Δημάκη & Ν. Παναγιωτόπουλος (Επιμ.), Pierre Bourdieu: Κοινωνιολογία της Παιδείας. Αθήνα: Δελφίνοι

Παπαγεωργίου Ι. (2015). Θεωρία δειγματοληψίας. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

Πατερέκα, Χ. (1986). Βασικές έννοιες των Pierre Bourdieu και Jean- Claude Passeron σε θέματα κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.

Σαρακινιώτη, Α. (2012). Γνώση και Ταυτότητες στο πλαίσιο των Ευρωπαϊκών Πολιτικών Ανώτατης Εκπαίδευσης: Το παράδειγμα των Προγραμμάτων Σπουδών για την αρχική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών στην Ελλάδα, Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών.

Σιάνου-Κύργιου, Ε. (2010). Από το Πανεπιστήμιο στην αγορά εργασίας: Όψεις των κοινωνικών ανισοτήτων. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Bourdieu, P. (2006). Η αίσθηση της Πρακτικής. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Bourdieu, P. (2007). Επιστήμη της επιστήμης και αναστοχασμός. Αθήνα: Πατάκη.

Madeleine, A. (2006). Διαδικασίες αναπαραγωγής του φύλου. Εκπαιδευτική θεωρία και φεμινιστικές πολιτικές. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Παράρτημα Ι

Δελτία-Ημερολόγια Συνεντεύξεων

Κωδικός Συνέντευξης: 1^η

Τόπος Διεξαγωγής: Περιστέρι

Ημερομηνία διεξαγωγής: 15/05/2016

Τοποθεσία διεξαγωγής: σε καφέ

Διάρκεια συνέντευξης: 18:42 19:36

Διάρκεια συνάντησης: 18:30- 19:45

Συνεντευκτής: Μπεντάνα Παναγιώτα

Κωδικός συνεντευξιζόμενου: Μαρίνα

Έτος γέννησης: 1994

Ειδικότητα: Φοιτήτρια ΠΤΔΕ

Εξάμηνο Σπουδών: 4^ο έτος

Σύντομη περιγραφή/ καταγραφή του πλαισίου διεξαγωγής της συνέντευξης και κάποιων στοιχείων της βιογραφίας του συνεντευξιζόμενου/ Καταγραφή αμέσως μετά την ολοκλήρωση κάθε συνέντευξης.

Η Μαρίνα έχει μεγαλώσει σε ένα πολύ μικρό χωριό της Σπάρτης. Πέρασε στο Παιδαγωγικό Αθήνας μέσω Πανελληνίων. Οι γονείς της είναι απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Ο πατέρας της εργάζεται ως οδηγός σε μία ιδιωτική εταιρεία και η μητέρα της έχει ταβέρνα. Έχει έναν αδελφό, ο οποίος εργάζεται στον Καναδά, και μία αδελφή η οποία σπουδάζει και αυτή στην Αθήνα. Η Μαρίνα εργάζεται ως babysitter για οικονομικούς λόγους.

Κωδικός Συνέντευξης: 2^η

Τόπος Διεξαγωγής: Αθήνα

Ημερομηνία διεξαγωγής: 25/05/2016

Τοποθεσία διεξαγωγής: Δημοτική Βιβλιοθήκη Αθήνας
Διάρκεια συνέντευξης: 13:19:14:08
Διάρκεια συνάντησης: 13:00-14:32
Συνεντευκτής: Μπεντάνα Παναγιώτα
Κωδικός συνεντευξιαζόμενου: Ελίνα
Έτος γέννησης: 1994
Ειδικότητα: Φοιτήτρια ΠΤΔΕ
Εξάμηνο Σπουδών: 4^ο έτος

Σύντομη περιγραφή/ καταγραφή του πλαισίου διεξαγωγής της συνέντευξης και κάποιων στοιχείων της βιογραφίας του συνεντευξιαζόμενου/ Καταγραφή αμέσως μετά την ολοκλήρωση κάθε συνέντευξης:

Η Ελίνα έχει μεγαλώσει στο Κορυδαλλό και έχει αποφοιτήσει από δημόσιο σχολείο της περιοχής. Οι γονείς της είναι πτυχιούχοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και συγκεκριμένα έχουν σπουδάσει οικονομικά. Ο πατέρας της το τελευταίο διάστημα ασχολείται με την καλλιέργεια αρωματικών φυτών. Η μητέρα της είναι δημοτική υπάλληλος. Η Ελίνα έχει άλλες δύο αδελφές, η μία πηγαίνει ακόμη στο σχολείο και η άλλη σπουδάζει και αυτή στο ΠΤΔΕ σε μικρότερο έτος. Εργάζεται εθελοντικά από το δεύτερο έτος σε ένα Κέντρο Μελέτης.

Κωδικός Συνέντευξης: 3η

Τόπος Διεξαγωγής: Σύνταγμα
Ημερομηνία διεξαγωγής: 25/05/2016

Τοποθεσία διεξαγωγής: Καφέ
Διάρκεια συνέντευξης: 14:20- 15: 29
Διάρκεια συνάντησης: 13:45 -15:47
Συνεντευκτής: Μπεντάνα Παναγιώτα
Κωδικός συνεντευξιαζόμενου: Μαργαρίτα
Έτος γέννησης: 1993
Ειδικότητα: Φοιτήτρια TEΑΠΗ
Εξάμηνο Σπουδών: Επί πτυχίω

Σύντομη περιγραφή/ καταγραφή του πλαισίου διεξαγωγής της συνέντευξης και κάποιων στοιχείων της βιογραφίας του συνεντευξιαζόμενου/ Καταγραφή αμέσως μετά την ολοκλήρωση κάθε συνέντευξης:

Η Μαργαρίτα έχει μεγαλώσει στην Καλαμάτα και αποφοίτησε από Ιδιωτικό Σχολείο της περιοχής. Ο πατέρας της είναι πιλότος της αεροπορίας και τα προηγούμενα τρία χρόνια εργαζόταν ως ακόλουθος Πρεσβείας στην Ινδία. Η μητέρα της είναι πτυχιούχος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, εργαζόταν ως γραμματέας στο ιδιωτικό σχολείο, στο οποίο φοίτησε η Μαργαρίτα, ωστόσο παραιτήθηκε από τη δουλειά της, προκειμένου να ακολουθήσει το σύζυγο της. Η Μαργαρίτα έχει μία μικρότερη αδελφή, η οποία ζούσε κι αυτή στην Ινδία με τους γονείς της, Από την φετινή χρονιά η οικογένειά της ζει στην Αθήνα, καθώς ο πατέρας της πήρε μετάθεση. Η αδελφή της πηγαίνει τρίτη Λυκείου και παρακολουθεί το πρόγραμμα IB στα Εκπαιδευτήρια Δούκα.

Κωδικός Συνέντευξης: 4^η

Τόπος Διεξαγωγής: Σεπόλια
Ημερομηνία διεξαγωγής: 28/05/2016
Τοποθεσία διεξαγωγής: Σε καφέ
Διάρκεια συνέντευξης: 18:47-19:39
Διάρκεια συνάντησης: 18:30-19:45
Συνεντευκτής: Μπεντάνα Παναγιώτα
Κωδικός συνεντευξιαζόμενου: Εύα
Έτος γέννησης: 1994
Ειδικότητα: Φοιτήτρια ΠΤΔΕ
Εξάμηνο Σπουδών: 4^ο έτος

Σύντομη περιγραφή/ καταγραφή του πλαισίου διεξαγωγής της συνέντευξης και κάποιων στοιχείων της βιογραφίας του συνεντευξιαζόμενου/ Καταγραφή αμέσως μετά την ολοκλήρωση κάθε συνέντευξης:

Η Εύα έχει μεγαλώσει στον Κολωνό και έχει φοιτήσει σε δημόσιο σχολείο της περιοχής. Έχει άλλες δύο αδελφές, η μία αδελφή της πηγαίνει Β' Λυκείου και η άλλη σπουδάζει στη Φιλοσοφική. Ο πατέρας της είναι απόφοιτος δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και είναι έμπορος, προμηθεύοντας προϊόντα τα περίπτερα και τα ψιλικατζίδικα. Η μητέρα της είναι πτυχιούχος ΤΕΙ και εργαζόταν ως νοσηλεύτρια, ωστόσο είναι πλέον συνταξιούχος. Η Εύα εργάζεται για οικονομικούς λόγους.

Κωδικός Συνέντευξης: 5^η

Τόπος Διεξαγωγής: Δάφνη

Ημερομηνία διεξαγωγής: 02/06/2016
Τοποθεσία διεξαγωγής: σε καφέ
Διάρκεια συνέντευξης: 12.00 - 12.34'
Διάρκεια συνάντησης: 11.45' - 13.40'
Συνεντευκτής: Παναγιώτα Μπεντάνα
Κωδικός συνεντευξιαζόμενου: Ματίνα
Έτος γέννησης: 1994
Ειδικότητα: Φοιτήτρια ΠΤΔΕ
Εξάμηνο Σπουδών: 4^ο έτος

Σύντομη περιγραφή/ καταγραφή του πλαισίου διεξαγωγής της συνέντευξης και κάποιων στοιχείων της βιογραφίας του συνεντευξιαζόμενου/ Καταγραφή αμέσως μετά την ολοκλήρωση κάθε συνέντευξης.

Η Ματίνα κατάγεται από την Κυπαρισσία, και έχει αποφοιτήσει από δημόσιο σχολείο της περιοχής. Ο πατέρας της είναι πυροσβέστης, η μητέρα της είναι απόφοιτη Λυκείου και δεν εργάζεται. Η Ματίνα έχει άλλες δύο μικρότερες αδελφές και από το 3^ο έτος σπουδών εργάζεται για οικονομικούς λόγους κάνοντας ιδιαίτερα σε παιδιά δημοτικού.

Κωδικός Συνέντευξης: 6^η

Τόπος Διεξαγωγής: Αθήνα

Ημερομηνία διεξαγωγής: 03/06/16
Τοποθεσία διεξαγωγής: Σε καφέ
Διάρκεια συνέντευξης: 14: 54- 15:32
Διάρκεια συνάντησης: 13:45- 15:50
Συνεντευκτής: Παναγιώτα Μπεντάνα
Κωδικός συνεντευξιαζόμενου: Μαρία
Έτος γέννησης: 1993
Ειδικότητα: Φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ
Εξάμηνο Σπουδών: Επί πτυχίω

Σύντομη περιγραφή/ καταγραφή του πλαισίου διεξαγωγής της συνέντευξης και κάποιων στοιχείων της βιογραφίας του συνεντευξιαζόμενου/ Καταγραφή αμέσως μετά την ολοκλήρωση κάθε συνέντευξης.

Η Μαρία έχει μεγαλώσει στην Αθήνα και έχει αποφοιτήσει από δημόσιο σχολείο. Ο πατέρας της και η μητέρα της είναι συνταξιούχοι. Συγκεκριμένα, ο πατέρας της ήταν εφοριακός και η μητέρας της δημόσια υπάλληλος και οι δύο οι γονείς της είναι πτυχιούχοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η Μαρία έχει έναν αδελφό, ο οποίος είναι φοιτητής στο Μετσόβιο Πολυτεχνείο και μία αδελφή, η οποία σπουδάζει στην Νομική Αθηνών. Η Μαρία εργάζεται σε παιδότοπο για οικονομικούς λόγους.

Κωδικός Συνέντευξης: 7^η

Τόπος Διεξαγωγής: Δάφνη
Ημερομηνία διεξαγωγής: 09/06/2016
Τοποθεσία διεξαγωγής: Σε καφέ
Διάρκεια συνέντευξης: 13:07 – 13:53
Διάρκεια συνάντησης: 12:30- 14: 10
Συνεντευκτής: Παναγιώτα Μπεντάνα
Κωδικός συνεντευξιζόμενου: Ελένη
Έτος γέννησης: 1993
Ειδικότητα: Φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ
Εξάμηνο Σπουδών: Επί πτυχίω

Σύντομη περιγραφή/ καταγραφή του πλαισίου διεξαγωγής της συνέντευξης και κάποιων στοιχείων της βιογραφίας του συνεντυξιαζόμενου/ Καταγραφή αμέσως μετά την ολοκλήρωση κάθε συνέντευξης.

Η Ελένη μεγάλωσε στην Ηλιούπολη και αποφοίτησε από δημόσιο σχολείο της περιοχής. Ο πατέρας της είναι πυροσβέστης. Η μητέρα της είναι απόφοιτη λυκείου και εργάζεται ως πωλήτρια σε κατάστημα με ρούχα. Έχει έναν μικρότερο αδελφό, ο οποίος σπουδάζει Διοίκηση Επιχειρήσεων στο ΤΕΙ Αθήνας. Η Ελένη εργάζεται από το 2^ο έτος σπουδών της για οικονομικούς λόγους και συγκεκριμένα εργάζεται ως babysitter.

Κωδικός Συνέντευξης: 8^η

Τόπος Διεξαγωγής: Δάφνη

Ημερομηνία διεξαγωγής: 23/06/2016
Τοποθεσία διεξαγωγής: Σε καφέ
Διάρκεια συνέντευξης: 15:05 – 15:40
Διάρκεια συνάντησης: 14:40- 15:55
Συνεντευκτής: Μπεντάνα Παναγιώτα
Κωδικός συνεντευξιαζόμενου: Αγγελική
Έτος γέννησης: 1994
Ειδικότητα: Φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ
Εξάμηνο Σπουδών: 4^ο έτος

Σύντομη περιγραφή/ καταγραφή του πλαισίου διεξαγωγής της συνέντευξης και κάποιων στοιχείων της βιογραφίας του συνεντευξιαζόμενου/ Καταγραφή αμέσως μετά την ολοκλήρωση κάθε συνέντευξης.

Η Αγγελική κατάγεται από την Αθήνα, έχει μεγαλώσει στην Ηλιούπολη και έχει αποφοιτήσει από δημόσιο σχολείο της περιοχής. Ο πατέρας της και η μητέρα της είναι απόφοιτοι Λυκείου και εργάζονται ως εμποροϋπάλληλοι. Έχει μία μικρότερη αδελφή, η οποία πηγαίνει στην Γ Λυκείου. Ασχολείται ερασιτεχνικά με τον αθλητισμό και ειδικότερα με το μπάσκετ. Το Καλοκαίρι θα εργαστεί για πρώτη φορά με παιδιά, συγκεκριμένα θα δουλέψει ως ομαδάρχισσα σε κατασκήνωση.

Κωδικός Συνέντευξης: 9^η

Τόπος Διεξαγωγής: Αθήνα

Ημερομηνία διεξαγωγής: 30/06/2016
Τοποθεσία διεξαγωγής: Καφέ
Διάρκεια συνέντευξης: 18:52 - 19:50
Διάρκεια συνάντησης: 18:00 – 20:05
Συνεντευκτής: Παναγιώτα Μπεντάνα
Κωδικός συνεντευξιαζόμενου: Σοφία
Έτος γέννησης: 1994
Ειδικότητα: Φοιτήτρια ΤΕΑΠΗ
Εξάμηνο Σπουδών: 4^ο έτος

Σύντομη περιγραφή/ καταγραφή του πλαισίου διεξαγωγής της συνέντευξης και κάποιων στοιχείων της βιογραφίας του συνεντευξιαζόμενου/ Καταγραφή αμέσως μετά την ολοκλήρωση κάθε συνέντευξης.

Η Σοφία έχει γεννηθεί και μεγαλώσει στην Αθήνα, έχει αποφοιτήσει από δημόσιο σχολείο. Έχει έναν μικρότερο αδελφό, ο οποίος έδωσε φέτος Πανελλήνιες. Οι γονείς της είναι απόφοιτοι λυκείου. Ο πατέρας της εργάζεται ως χειριστής μηχανημάτων στο αεροδρόμιο. Η μητέρα της εργάστηκε ως ιδιωτική υπάλληλος για ένα μικρό χρονικό διάστημα, προκειμένου να εξασφαλίσει χρήματα για τα φροντιστήρια του αδελφού της.

Κωδικός Συνέντευξης: 10^η

Τόπος Διεξαγωγής: Αθήνα
Ημερομηνία διεξαγωγής: 8/7/2016
Τοποθεσία διεξαγωγής: σε καφέ
Διάρκεια συνέντευξης: 14:45- 15:28
Διάρκεια συνάντησης: 13:00- 15:45
Συνεντευκτής: Παναγιώτα Μπεντάνα
Κωδικός συνεντευξιαζόμενου: Εβελίνα
Έτος γέννησης: 1994
Ειδικότητα: Φοιτήτρια ΠΤΔΕ
Εξάμηνο Σπουδών: 4^ο έτος

Σύντομη περιγραφή/ καταγραφή του πλαισίου διεξαγωγής της συνέντευξης και κάποιων στοιχείων της βιογραφίας του συνεντυξιαζόμενου/ Καταγραφή αμέσως μετά την ολοκλήρωση κάθε συνέντευξης.

Η Εβελίνα κατάγεται από την Εύβοια, όπου και μεγάλωσε, αποφοίτησε από δημόσιο σχολείο της περιοχής. Οι γονείς της είναι απόφοιτοι γυμνασίου. Ο πατέρας της είναι αγρότης και η μητέρα της δεν εργάζεται. Έχει μία μεγαλύτερη αδελφή, η οποία είναι νηπιαγωγός και ζει στην Αθήνα. Η Εβελίνα από την αρχή των σπουδών της εργάζεται για οικονομικούς λόγους και συγκεκριμένα κάνει babysitting.

Παράρτημα II

Οδηγός Συνέντευξης

1^{ος} Άξονας ερωτήσεων: Διερεύνηση επιλογών-διαδρομών των φοιτητών

- 1) Ποιοι παράγοντες συντέλεσαν στο να επιλέξεις τη συγκεκριμένη Σχολή-Τμήμα;
- 2) Το σχολικό περιβάλλον συντέλεσε στη διαμόρφωση της εκπαιδευτική σου πορείας; Με ποιο τρόπο?
- 3) Ποιες ήταν οι επαγγελματικές- εκπαιδευτικές προσδοκίες σου κατά την έναρξη των σπουδών σου;
- 4) Πώς σχεδιάζεις το μέλλον σου μετά το πέρας των σπουδών σου;
- 5) Ποιες παραμέτρους μπορείς να επισημάνεις ως καθοριστικές στη διαμόρφωση των μελλοντικών σου σχεδίων;

2^{ος} Άξονας Ερωτήσεων: Οι σπουδές και επιρροή τους στις επιλογές και τις πορείες των φοιτητών/τριών.

- 6) Είχες τακτική φοίτηση στο Πανεπιστήμιο; Θεωρούσες αναγκαίο να παρακολουθείς τακτικά τα μαθήματα του κάθε έτους και να έχεις ουσιαστική εμπλοκή π.χ. σε σεμιναριακά μαθήματα;
- 7) Το Πανεπιστήμιο συντέλεσε και με ποιους τρόπους στη διαμόρφωση των μελλοντικών σου σχεδίων;
- 8) Σου δόθηκε η ευκαιρία μέσω των σπουδών σου να εντοπίσεις εναλλακτικές επαγγελματικές διαδρομές τις οποίες δεν μπορούσες να σκεφτείς πριν την εισαγωγή σου στο Πανεπιστήμιο;
- 9) Για την εκπλήρωση των επαγγελματικών-εκπαιδευτικών σου στόχων θεωρείς πως θα σε ωφελήσει περισσότερο η εμβάθυνση των γνώσεων πάνω στο αντικείμενο

που σπουδάζεις, όπως για παράδειγμα στα παιδαγωγικά ή η απόκτηση ικανοτήτων-δεξιοτήτων ευρύτερου του τομέα της εκπαίδευσης, όπως για παράδειγμα στις ξένες γλώσσες, στους υπολογιστές ;

10) Κατά την περίοδο των σπουδών σου έχεις προσπαθήσει με κάποιον τρόπο να ενισχύσεις τα προσόντα σου; Για παράδειγμα, έχεις παρακολουθήσει κάποια σεμινάρια ή έχεις εργαστεί σε τομέα συναφή με το αντικείμενο σπουδών σου; Γιατί έκανες αυτή την επιλογή;

3^{ος} Άξονας ερωτήσεων: Μετάβαση των φοιτητών από το πανεπιστήμιο στην αγορά εργασίας.

11) Μετά το πέρας των σπουδών σου επιθυμείς να εργαστείς σε τομέα σχετικό με το αντικείμενο το σπουδών σου η άλλο; Σε ποιο και γιατί;

12) Πιστεύεις ότι θα είναι εφικτό;

13) Ποιες ενδεχόμενες δυσκολίες θεωρείς πως θα αντιμετωπίσεις στην εύρεση εργασίας;

14) Ποιες πρακτικές σκοπεύεις να ακολουθήσεις, προκειμένου να αυξήσεις τις πιθανότητες να βρεις εργασία;

15) Πιστεύεις πως οι ακαδημαϊκές γνώσεις, οι οποίες έχεις αποκτήσει κατά τη διάρκεια των σπουδών σου, θα σε βοηθήσουν στη μετέπειτα επαγγελματική – εκπαιδευτική σου πορεία για να διεκδικήσεις και να κατακτήσεις τη θέση εργασίας που επιθυμείς;

16) Θα επιδιώξεις να συμμετάσχεις σε ένα πρόγραμμα Voucher για την απόκτηση επαγγελματικής εμπειρίας; Γιατί;

17) Η αναζήτηση εργασίας στο εξωτερικό αποτελεί μέρος των μελλοντικών σου σχεδίων; Πως σκέφτεσαι να οργανώσεις αυτή την αναζήτηση;

18) Ποια είναι η άποψη σου για το Erasmus+ που προσφέρει τη δυνατότητα σε φοιτητές ή σε πρόσφατα απόφοιτους του Τμήματος να υλοποιήσουν την πρακτική τους άσκηση σε φορείς του εξωτερικού; Έχεις αιτηθεί ή έχεις σκεφτεί να αιτηθείς τη συμμετοχή σου στο συγκεκριμένο πρόγραμμα;

4^{ος} Άξονας Ερωτήσεων: Διερεύνηση απόψεων για απασχολησιμότητα και ΔΒΜ

19) Πως θα περιέγραφες τη σχέση των σπουδών και του πτυχίου με την αγορά εργασίας στον τομέα της εκπαίδευσης σήμερα; Δηλαδή, υπάρχει κάποια σύνδεση μεταξύ τους; Θεωρείς πως το Πανεπιστήμιο παρέχει στους απόφοιτους τα κατάλληλα εφόδια, προκειμένου να βρουν ευκολότερα εργασία;

20) Ποιοι επαγγελματικοί κλάδοι (π.χ. προσωπικό σε δημοτικούς παιδικούς σταθμούς, ιδιωτική εκπαίδευση, μουσεία ή άλλοι) ή είδος απασχόλησης (π.χ. ιδιαίτερα μαθήματα, φύλαξη κτλ ή άλλο) φαίνεται κυρίως να απορροφούν σήμερα αποφοίτους Παιδαγωγικών Τμημάτων;

21) Θεωρείς την απασχόληση στην ιδιωτική εκπαίδευση μια ανοιχτή αγορά εργασίας για όλους τους αποφοίτους του τμήματός σου;

22) Ποιες είναι κατά τη γνώμη σου οι βασικές διαφορές μεταξύ της απασχόλησης στην δημόσια και ιδιωτική εκπαίδευση;

23) Υπάρχουν πρακτικές που θα πρέπει κατά την άποψή σου να υιοθετήσει ένας απόφοιτος για να διεκδικήσει μια θέση εργασίας στην ιδιωτική εκπαίδευση;

24) Ποια είναι η γνώμη σου για τα προγράμματα κοινωνικού χαρακτήρα που υλοποιούνται για την υποστήριξη των νέων αποφοίτων κατά του κινδύνου της ανεργίας, όπως είναι για παράδειγμα το πρόγραμμα Voucher;

25) Πιστεύεις πως η ιδέα της συνεχούς βελτίωσης των πτυχιούχων μέσα από επιμόρφωση και την απόκτηση επιπρόσθετων επαγγελματικών προσόντων αποτελούν ή όχι καθοριστικό παράγοντα για την εύρεση εργασίας;

26) Σκέφτεσαι άλλους παράγοντες που θεωρείς ότι είναι καθοριστικοί για την εύρεση εργασίας σήμερα από νέους ανθρώπους;

Παράρτημα III

Ενδεικτικές συνεντεύξεις

Κωδικός Συνέντευξης: 2^η

1^{ος} Άξονας ερωτήσεων: Διερεύνηση επιλογών-διαδρομών των φοιτητών

Ποιοι παράγοντες συντέλεσαν στο να επιλέξεις το συγκεκριμένο Τμήμα;

Ναι, το σκεφτόμουνα...ήμουν βασικά πολλά χρόνια στην κατασκήνωση και μου άρεσε, πήγαινα και ομαδάρχισσα και εκεί είδα ότι έχω το κουράγιο να ασχολούμαι με παιδιά και να μου αρέσει κιόλας.

Δηλαδή, η κατασκήνωση σου έδωσε το έναυσμα να ακολουθήσεις αυτό το επάγγελμα;

Ναι, ήμουν και θεωρητική κατεύθυνση, οπότε είχα απορρίψει όλα τα άλλα αναγκαστικά και μετά από το μηχανογραφικό και από τις σχολές που μου άρεσαν, ήταν οι καθηγητικές σχολές, ας το πούμε έτσι.

Η πρώτη σου επιλογή ποια ήταν;

Αυτή ήταν

Το παιδαγωγικό;

Ναι

Το σχολικό περιβάλλον συντέλεσε στη διαμόρφωση της εκπαιδευτική σου πορείας;

Ναι, και δυστυχώς νομίζω, νομίζω ότι δεν είναι και πολύ καλό αυτό, γιατί ενώ πηγαίνουμε στη σχολή και οι καθηγητές δείχνουν ένα άλλο μοντέλο σχετικά πιο σύγχρονο με τη μαθησιακή πορεία.

Εννοείς τους καθηγητές της σχολής σου;

Ναι, του Πανεπιστημίου. Εγώ τόσα χρόνια που έχω περάσει από τα σχολεία, τείνω...εμ, τείνω να αναπαράγω αυτά που εγώ ως μαθήτρια έχω βιώσει.

Πώς ακριβώς το εννοείς;

Κάποιες πρακτικές, τις οποίες μπορεί να μαθαίνω στη σχολή, δυσκολεύομαι να τις κάνω εγώ πράξη. Δηλαδή, μου είναι πιο εύκολο να κάνω κάτι που μου έχουν κάνει εμένα, ας πούμε.

Όσον αφορά τη γενικότερη εκπαιδευτική σου πορεία και τις επιλογές που έχεις κάνει, το σχολικό περιβάλλον έχει παίξει κάποιο ρόλο; Μπορεί να σε επηρέασε μία συζήτηση που έκανες με κάποιους καθηγητές σου, οι οποίοι μπορεί να σε προσανατόλισαν να κάνεις μια συγκεκριμένη επιλογή, να σου πρότειναν να επιλέξεις μία συγκεκριμένη σχολή ή μπορεί να επηρεάστηκες από κάποιες δράσεις του σχολείου, ακόμη και μέσα από το φροντιστήριο.

Βασικά ήταν συγκεκριμένοι καθηγητές... έχουν περάσει αρκετοί από το Δημοτικό έως το Λύκειο, αλλά ήταν κάποιοι που πραγματικά ήταν για εμένα πρότυπο και μου άρεσε να τους μιμούμαι και σε μικρή ηλικία, έστω κι αν είσαι στη φάση του παιχνιδιού που κάνω τη δασκάλα, μέχρι κι αυτό. Έτσι, όταν θαυμάζεις ένα άνθρωπο και τον μιμείσαι, εεε, νομίζω με τα χρόνια παγιώθηκε και θέλησα να κάνω αυτό που έκαναν και εκείνοι, οι οποίοι ήταν πρότυπο για εμένα και έβλεπα πραγματικά ότι τους αρέσει τι αντικείμενο τους.

Είχες συζητήσει με τους καθηγητές που είχες πρότυπο ή και με άλλους σχετικά με το τι επάγγελμα θα ακολουθήσεις; Γινόντουσαν τέτοιου είδους συζητήσεις στο σχολείο;

Στο σχολείο δεν θα το έλεγα.

Στο φροντιστήριο; Δεν γνωρίζω βέβαια αν έχεις πάει.

Ναι, έχω πάει στην τρίτη Λυκείου, το είχαμε συζητήσει, αλλά οι καθηγητές στο φροντιστήριο το βλέπουν πιο μηχανιστικά.

Δηλαδή;

Δηλαδή, να δηλώσουμε τις σχολές ή να τις δηλώσεις όλες στο μηχανογραφικό, ώστε κάποιες να πιάσεις και όχι τόσο τι σου αρέσει πραγματικά και να το παλέψεις να πιάσεις τα συγκεκριμένα μόρια. Δηλαδή, το βλέπουν σαν σχολή και μόρια .

Ποιες ήταν οι επαγγελματικές- εκπαιδευτικές προσδοκίες σου κατά την έναρξη των σπουδών σου;

Όταν μπήκα στη σχολή, παρόλο που μου έλεγαν σε τι σχολή πας και δεν θα βρεις δουλειά και αυτά τα επαγγέλματα έχουν παγώσει, εεεμ, όταν είχα μπει, είχα μπει έτσι με πολύ ρομαντική διάθεση, μπορώ να πω και αρκετά ανθρωπιστική και χαίρομαι που το έχω κρατήσει μέχρι και τώρα, γιατί δεν είναι ότι επειδή...α! Έχω τελειώσει δασκάλα, να μπω στο δημόσιο, να βολευτώ, να κάνω το πενταγράκι μου και να φεύγω, σκεφτόμουν ότι...ήξερα ότι τα πράγματα είναι δύσκολα και ότι θα πρέπει να απευθυνθώ κάπου αλλού, να είμαι πιο μαχητική στην εύρεση εργασίας, να ξεκινήσω με κάτι εθελοντικά, όπως και ξεκίνησα, και να το δω από άλλη σκοπιά και να ανταποκριθώ στα σημερινά δεδομένα και τι ανάγκες έχει τώρα η εκπαίδευση.

Όταν λες ότι θα πρέπει να απευθυνθείς κάπου αλλού, σε τι ακριβώς αναφέρεσαι;

Ε, σε εθελοντικές οργανώσεις που ασχολούνται με την εκπαίδευση, όπως (είναι) κι αυτή που εργαζομαι τώρα εθελοντικά, έχει γίνει τώρα ΜΚΟ, είχε ξεκινήσει από πολύ μικρή οργάνωση και βοηθάει μαθητές και κυρίως (παιδιά) προσφύγων, μεταναστών, έδεε, να μελετάνε μετά το σχολείο και να τους βοηθάμε κυρίως στη Γλώσσα, που αρκετοί μαθητές δεν την μιλάνε κιόλας, και στα υπόλοιπα μαθήματα του σχολείου.

Είσαι πολύ καιρό σε αυτή την οργάνωση;

Είμαι δύο χρόνια

Πώς σχεδιάζεις το μέλλον σου μετά το πέρας των σπουδών σου;

Με απασχολεί αυτό ιδιαίτερα, γιατί τα φοιτητικά χρόνια τελικά περνάνε γρήγορα. Σε εκπαιδευτικό επίπεδο σίγουρα θα ήθελα να καταρτιστώ περισσότερο, δηλαδή να κάνω κάποιο μεταπτυχιακό, ωστόσο αυτό θέλω να γίνεται παράλληλα με κάτι άλλο, δηλαδή δεν μπορεί να είναι είμαι αιώνια φοιτήτρια και να με συντηρούν οι γονείς μου, πρέπει να βρω κι εγώ μια δουλειά. Σε περίπτωση που δεν βρω κάτι στον δικό μου τομέα, θα απευθυνθώ κάπου αλλού, προκειμένου να βγάλω τα δικά μου έξοδα.

Δηλαδή, ποια είναι η προτεραιότητα σου; Το μεταπτυχιακό; Η δουλειά; Θα επιδιώξεις ταυτόχρονα και τα δύο;

Θα προσπαθήσω ταυτόχρονα και τα δύο, ίσως να προσπαθήσω πρώτα να βρω δουλειά και στο παράλληλο, ας πούμε, να μπει δεύτερο το μεταπτυχιακό, να γίνεται παράλληλα.

Έχεις καταλήξει τι μεταπτυχιακό θέλεις να κάνεις;

Ναι, θα ήθελα Διδακτική Φυσικών Επιστημών.

Πώς και αποφάσισες να κάνεις το συγκεκριμένο μεταπτυχιακό;

Αυτή είναι μια κλασική περίπτωση, όπως είπα και πριν, που ο καθηγητής ήταν υπεύθυνος για αυτό, τα εργαστήρια που κάναμε νομίζω ότι ήταν τα μόνα σοβαρά εργαστήρια που κάναμε σε όλη τη σχολή και πραγματικά ήθελες αυτούς τους ανθρώπους να τους μιμηθείς, μ'αρέσει ο τρόπος που δουλεύουνε, ο τρόπος που μεταδίδουνε τη γνώση και θέλω και εγώ να κάνω το ίδιο με τους μαθητές, δηλαδή έχει πολύ ενδιαφέρον το αντικείμενο αυτό.

Το συγκεκριμένο εργαστηριακό μάθημα με ποιο τρόπο γινότανε;

Καταρχάς, ήταν εργαστηριακό, έπαιρνε κάθε φοιτητής ένα θέμα, που όριζε ο καθηγητής, κάθε βδομάδα. Για παράδειγμα, εγώ είχα το βρασμό και έπρεπε με αυτό το θέμα να χτίσω μία διδασκαλία, η οποία είχε συγκεκριμένα στάδια, δηλαδή

ακολουθούσες μία συγκεκριμένη θεωρία, εε, κονστρουκτιβισμό, και έπρεπε να το δίνεις στον καθηγητή και σε βοηθούσε στα μέσα της βδομάδας να τη φτιάξεις, δεν την έκανες μόνος σου και τη συμπαρουσίαζες με ένα άλλο άτομο, κάναμε πειράματα και πάνω σε αυτό...

Ποιες παραμέτρους μπορείς να επισημάνεις ως καθοριστικές στη διαμόρφωση των μελλοντικών σου σχεδίων;

Νομίζω οι γονείς μου.

Οι γονείς σου...;

Γιατί πάντα μου έλεγαν να κάνω αυτό που μου αρέσει, παρόλο που όταν έδινα πανελλήνιες όλοι οι συγγενείς έλεγαν να μην τη δηλώσω αυτή τη σχολή, δεν έχει μέλλον, πήγαινε στα οικονομικά, νομίζω ότι θα ήμουν δυστυχισμένη στα φοιτητικά μου χρόνια και ίσως να μην την τέλειωνα στην ώρα μου τη σχολή και δεν θα είχα εκπαιδευτικές προσδοκίες από αυτό. Δηλαδή, σε καμία περίπτωση δεν θα έλεγα να κάνω ένα μεταπτυχιακό, που να μ'αρέσει, να ασχοληθώ με αυτό και θα απογοητευόμουν βέβαια, γιατί η πραγματικότητα στα σχολεία είναι πολύ δύσκολη και δεν είναι ιδανική όσο μπορεί κάποιος να φαντάζονται.

Όταν λες ότι η πραγματικότητα δεν είναι ιδανική σε τι αναφέρεσαι;

Στις σημερινές συνθήκες εργασίας, δηλαδή και στο δημόσιο σχολείο μέσω των πρακτικών, δεν συνεργάζονται οι γονείς, επίσης τα παιδιά δεν συνεργάζονται, γιατί ακούνε τους γονείς τους και οι δάσκαλοι βλέπω πως δεν έχουν όρεξη, δεν ξέρω εάν αυτό συμβαίνει, επειδή κακοπληρώνονται και οι ίδιοι. Εμ, νιώθω ότι αυτό...δεν έχουνε όνειρα να εξελιχθούνε σαν δάσκαλοι και έτσι αυτό είναι αποθαρρυντικό.

Πέρα από τους γονείς σου υπήρξε κάποιος άλλος παράγοντας που σε ώθησε στο να διαμορφώσεις τα μελλοντικά σου σχέδια;

Ε, το μεταπτυχιακό (που θέλω να κάνω) το πληρώνουμε τώρα στα Πανεπιστήμια, οπότε τα έξοδα θέλω να μπορώ μόνη μου να τα καλύπτω και να τα πληρώνω, οπότε

αυτό θα ήθελα να γίνεται παράλληλα. Σίγουρα οι γονείς μου θα ήθελαν να με στηρίζουνε, αλλά εντάξει...

Ποια είναι η γνώμη των γονιών σου;

Οι γονείς μου σίγουρα μου λένε ότι κάποιος άνθρωπος θα πρέπει να συνεχίζει να επιμορφώνεται, εεε, μου λένε να το κάνεις οπωσδήποτε, είναι απαραίτητο, σήμερα όλοι κάνουν μεταπτυχιακό τους, εεε, αλλά αυτό θα ήθελα, ας πούμε, να έχω μία αυτονομία, για να το καλύπτω μόνη μου.

2^{ος} Άξονας Ερωτήσεων: Οι σπουδές και επιρροή τους στις επιλογές και τις πορείες των φοιτητών/τριών.

Είχες τακτική φοίτηση στο Πανεπιστήμιο;

Ναι, ναι.

Θεωρούσες απαραίτητο να παρακολουθείς τακτικά τα μαθήματα του κάθε έτους και να έχεις ουσιαστική εμπλοκή;

Ναι, παρακολουθούσα τα μαθήματα του κάθε έτους, λίγα είναι τα μαθήματα που δεν έχω παρακολουθήσει. Εμ, αυτό.

Το Πανεπιστήμιο συντέλεσε και με ποιους τρόπους στη διαμόρφωση των μελλοντικών σου σχεδίων;

Σίγουρα, αφού μου άρεσε η σχολή, κάποιους καθηγητές τους θαύμαζα πάρα πολύ. Εμ, ήτανε κάτι που έλεγα, α! Θα ήθελα να το κάνω κι εγώ, να το έχω ως επάγγελμα αύριο, μεθαύριο.

Δηλαδή;

Είναι κάποιοι καθηγητές που δίνουν ωραίες συμβουλές, που λένε προσπαθήστε το, που το βλέπουν ανθρωπιστικά ακόμα αυτό το επάγγελμα, το βλέπουν ως λειτούργημα μάλλον και προσπαθούν να στο μεταδώσουν αυτό κι ότι δεν είναι...είναι και τα χρήματα φυσικά, ώστε να βιοποριστούμε αύριο, μεθαύριο, αλλά είναι κι ότι...δεν μπορείς να το βλέπεις στεγνά κι ότι θα πάω, θα πιάσω δουλειά, θα πληρώνομαι, θα έχω και τα ένσημα μου και μετά θα έχω και τις διακοπές μου. Ε, προσπαθούν να μας περάσουν, να μας μεταδώσουν αυτό το πνεύμα, είμαστε δάσκαλοι, διαμορφώνουμε παιδιά, είναι ενδιαφέρον, αυτό.

Κάτι άλλο που θέλεις να προσθέσεις αναφορικά με την επίδραση του Πανεπιστημίου στις επιλογές σου;

Μμμ, ίσως να με έχει επηρεάσει στην επιλογή του μεταπτυχιακού. Δηλαδή, με άλλο ξεκίνησα, με άλλη ιδέα στην αρχή.

Αρχικά τι σε ενδιέφερε;

Διδακτική της λογοτεχνίας, αλλά το διάλεξα μάλλον τότε επειδή έκανα μάθημα με τη συγκεκριμένη καθηγήτρια, μετά έτσι που πέρασαν κι άλλοι καθηγητές στα επόμενα έτη, προτίμησα το δικό τους αντικείμενο.

Και πώς έκανες αυτή τη μετάβαση από το ένα μεταπτυχιακό στο άλλο;

Απλά το επόμενο μου φάνηκε πιο ενδιαφέρον, δηλαδή όταν κάναμε και τη φυσική, ταίριαζε πιο πολύ στα γούστα μου, ας το πούμε έτσι.

Σου δόθηκε η ευκαιρία μέσω των σπουδών σου να εντοπίσεις εναλλακτικές επαγγελματικές διαδρομές τις οποίες δεν μπορούσες να σκεφτείς πριν την εισαγωγή σου στο Πανεπιστήμιο;

Εμ, δεν θα το έλεγα, γιατί και στη σχολή οι μαθητές ή μάλλον οι φοιτητές, η μόνη επαφή που έχουν με τη σχολική πραγματικότητα είναι μέσω των πρακτικών στα δημόσια σχολεία, δηλαδή δεν έχουμε επαφή ούτε με ιδιωτικά σχολεία, ούτε με άλλους εκπαιδευτικούς οργανισμούς, ούτε με κάποια ινστιτούτα, ώστε να πει κάποιος

ότι θα γίνει ερευνητής, οπότε όχι δεν θα το έλεγα ότι μας δώσανε και άλλους διεξόδους, αυτός που βγαίνει δάσκαλος, θα γίνει δάσκαλος είτε σε ιδιωτικό, είτε σε δημόσιο σχολείο, είτε σε ιδιαίτερα.

Για την εκπλήρωση των επαγγελματικών-εκπαιδευτικών σου στόχων θεωρείς πως θα σε ωφελήσει περισσότερο η εμπάθουση των γνώσεων πάνω στο αντικείμενο που σπουδάζεις, όπως για παράδειγμα στα παιδαγωγικά ή στη διδακτική των μαθημάτων ή απόκτηση ικανοτήτων-δεξιοτήτων ευρύτερου του τομέα της εκπαίδευσης, όπως για παράδειγμα στις ξένες γλώσσες, στους υπολογιστές ;

Νομίζω το δεύτερο, εε ,ότι πρέπει να αποκτήσουμε και άλλες γνώσεις.

Όταν λες γνώσεις;

Εννοώ γνώσεις υπολογιστή, δηλαδή δεξιότητες και παράλληλα κι άλλες γνώσεις. Δηλαδή, όχι μόνο ακαδημαϊκές γνώσεις.

Γιατί το πιστεύεις αυτό;

Γιατί πρώτον δεν είμαι σίγουρη τελικά αν θα μπορέσω να μπω στο συγκεκριμένο κλάδο εργασίας ή θα μείνω για πάντα, οπότε θα πρέπει με κάποιο τρόπο να έχω εξασφαλίσει κάποιες άλλους διεξόδους ασφαλείας, ας το πούμε έτσι, που είναι απαραίτητο και μια δεύτερη ξένη γλώσσα χρειάζεται, όπως είπες κι εσύ υπολογιστές ή και γενικά κι άλλες δεξιότητες αν τελικά καταφέρω να μπω στον κλάδο. Πρέπει να έχεις κι άλλες δεξιότητες σαν δίκτυ ασφαλείας, ας πούμε.

Κατά την περίοδο των σπουδών σου έχεις προσπαθήσει με κάποιον τρόπο να ενισχύσεις τα προσόντα σου; Για παράδειγμα, έχεις παρακολουθήσει κάποια σεμινάρια ή έχεις εργαστεί σε τομέα συναφή με το αντικείμενο σπουδών σου;

Ναι, κυρίως τα πρώτα έτη της σχολής.

Με ποιο τρόπο;

Εμ, εργασίες, ημερίδες, συνέδρια παρακολουθούσαμε, μετά ήταν και πιο δύσκολο, γιατί δούλευα παράλληλα, οπότε...

Που δούλευες;

Σε αυτό το κέντρο που είμαι και εθελόντρια κιόλας

Γιατί έκανες αυτή την επιλογή να δουλέψεις στη ΜΚΟ;

Εμ, ήθελα να μπω στην πράξη, δηλαδή τα φοιτητικά χρόνια, δεν ξέρω, το πρώτο έτος εντάξει, το δεύτερο έτος εντάξει, μετά λίγο αρχίζεις και κουράζεσαι με αυτό, δηλαδή δεν ήθελα να κάθομαι συνέχεια ως μαθήτρια να μελετάω, ήθελα να ξεκινήσω κάτι κι εγώ και το έβλεπα εντελώς εθελοντικά, ας πούμε, πιο παλιά ήμουν εθελόντρια σε κάποια οργάνωση περιβαλλοντική και μου άρεσε έτσι το περιβάλλον, πως οι άνθρωποι ενωνόντουσαν να κάνουν κάτι και χωρίς να πληρώνονται και έτσι μόνη μου το έψαξα και το βρήκα.

Έχει προσπαθήσει και με κάποιο άλλο τρόπο να εμπλουτίσεις τα προσόντα σου και να ενισχύσεις τη θέση σου πέρα από τις ημερίδες, τα σεμινάρια και ό,τι άλλο ανέφερες;

Ναι, έκανα κι άλλα πράγματα παράλληλα, για παράδειγμα τελείωσα τις ξένες γλώσσες, τα αγγλικά, έκανα τους υπολογιστές, για να πάρω ecdl, εμμμ, α! Και τώρα κάνω γαλλικά, που τα είχα ξεκινήσει στο σχολείο και ήθελα να τα τελειώσω.

3^{ος} Άξονας ερωτήσεων: Μετάβαση των φοιτητών από το Πανεπιστήμιο στην αγορά εργασίας.

Μετά το πέρας των σπουδών σου επιθυμείς να εργαστείς σε τομέα σχετικό με το αντικείμενο το σπουδών σου η άλλο;

Θα έδινα προτεραιότητα και θα το προσπαθούσα με κάθε τρόπο να είναι σχετικό με το αντικείμενο που σπουδάζω. Ωστόσο, εάν δω ότι δεν θέλω να αφήσω και τα χρόνια

να περνάνε χωρίς να δουλεύω, θα κοιτάζω να βρω κάτι άλλο, δεν έχω σκεφτεί, αλλά (θα το κάνω) αργότερα.

Πιστεύεις ότι θα είναι εφικτό;

Να βρω δουλειά πάνω στο αντικείμενό μου;

Αρχικά ναι

Όχι, πιστεύω ότι θα είναι δύσκολο και ήδη κάποιες πόρτες είναι κλειστές. Για παράδειγμα, κάποιιοι που έλεγαν ότι θα μπω σε ένα δημόσιο σχολείο, αυτό είναι σχεδόν απίθανο τώρα. Ε, ακόμη και στον ιδιωτικό τομέα είναι δύσκολα τα πράγματα.

Πως και έχεις καταλήξει σε αυτό το συμπέρασμα;

Γενικά έχω σόι εκπαιδευτικών που δεν έχουν διοριστεί, δουλεύουν σε ιδιαίτερα, σε φροντιστήρια.

Πέρα από τη δυσκολία να βρεις εργασία πάνω ότι αντικείμενο σπουδών σου, όπως είπες και εσύ η ίδια, θεωρείς εξίσου δύσκολό να βρεις γενικότερα εργασία;

Εμ, είναι δύσκολο, ωστόσο είναι πιο εύκολο, ίσως, όταν κοιτάς μια μεγαλύτερη γκάμα εργασιών. Εεε, νομίζω ότι κάποια δουλειά θα βρει, ωστόσο το θέμα είναι ότι σήμερα είναι δύσκολες οι συνθήκες εργασίας σήμερα, δηλαδή θα πηγαίνεις κάπου θα δουλεύεις πολλές ώρες, ανασφάλιστος, δηλαδή σίγουρα θα βρεις κάτι να κάνεις, αλλά σίγουρα θα είναι ...δεν ξέρω εάν μπορείς να βιοποριστείς μόνος σου, πάλι θα πρέπει να ζεις μαζί με τους γονείς σου, πρέπει να βρεις κάτι πιο μόνιμο κάποια στιγμή.

Ποιες ενδεχόμενες δυσκολίες θεωρείς πως θα αντιμετωπίσεις στην εύρεση εργασίας;

Ποιες ενδεχόμενες δυσκολίες;

Ναι

Εμ, νομίζω ότι η κυρίαρχη είναι ότι ήδη υπάρχουνε πάρα πολλοί δάσκαλοι γενικά, οπότε σίγουρα θα υπάρχουνε δάσκαλοι με μεγαλύτερη εμπειρία που θα προηγούνται, δηλαδή κάποιος θα τους προτιμήσει, κυρίως αυτό, αυτό μου έρχεται τώρα, οπότε μέχρι να φτάσεις εσύ που μόλις τώρα τελείωσες τη σχολή, νομίζω ότι θα είναι πάρα πολύ δύσκολο να βρω εργασία.

Τι είδους κινήσεις σκοπεύεις να κάνεις, προκειμένου να αυξήσεις τις πιθανότητες να βρεις εργασία;

Ακόμη, επειδή δεν έχω μπει σε αυτή τη διαδικασία, δεν το έχω σκεφτεί ακριβώς, αλλά θα σκεφτόμουν και το ενδεχόμενο να φύγω στο εξωτερικό...σίγουρα! Δηλαδή, εάν για παράδειγμα μπορούσα να πετύχω κάποια υποτροφία και να κάνω το μεταπτυχιακό, θα προσπαθούσα εκεί που θα πάω με την υποτροφία να έπιανα και κάποια δουλειά.

Το ενδεχόμενο να πας στο εξωτερικό είναι κάτι που θα το δρομολογήσεις άμεσα ή σκέφτεσαι να δώσεις στον εαυτό σου κάποιο χρόνο, ώστε να μπορέσεις να κάνεις κάτι εδώ και να παραμείνεις Ελλάδα;

Νομίζω ότι θα κοίταζα πρώτα εδώ πέρα, αν υπάρχει κάποια άμεση προοπτική για εργασία στον ιδιωτικό τομέα, οπουδήποτε, διαφορετικά δεν θα ήθελα να αφήσω έτσι το χρόνο να περάσει, κατευθείαν ή θα το έκανα παράλληλα, θα έψαχνα για κάποια, ας πούμε, επειδή είμαι τεταρτοετής για κάποια υποτροφία κι αν μπορούσα να πάω κάπου αλλού.

Σε περίπτωση που δεν βρεις εργασία ως εκπαιδευτικός και βρεις εργασία σε κάποιο άλλο τομέα και μάλιστα αυτή η εργασία μπορεί και να σε καλύπτει σε επίπεδο βιοποριστικό θα συνεχίσεις να θες να σπουδάσεις και να εργαστείς στο εξωτερικό.

Ναι, θα ήθελα αυτό να είναι κάτι προσωρινό και ταυτόχρονα ο επόμενος στόχος είναι να βρω κάτι στο συγκεκριμένο αντικείμενο.

Πιστεύεις πως οι ακαδημαϊκές γνώσεις, οι οποίες έχεις αποκτήσει κατά τη διάρκεια των σπουδών σου, θα σε βοηθήσουν στη μετέπειτα επαγγελματική – εκπαιδευτική σου πορεία για να διεκδικήσεις και να κατακτήσεις τη θέση εργασίας που επιθυμείς;

Νομίζω ότι η επαγγελματική, μμμ...για την επαγγελματική μου εξέλιξη όχι, γιατί υπάρχουνε και πάρα πολλοί πτυχιούχοι με το ίδιο ακριβώς πτυχίο με εμένα, οπότε και δεν υπάρχει κάποια συγκεκριμένη εξειδίκευση, βγαίνω δασκάλα, αλλά δεν βγαίνω με κάποια εξειδίκευση από εκεί, οπότε πιστεύω ότι από εκεί και πέρα πρέπει να κάνεις κάτι άλλο, όπως μεταπτυχιακό, ίσως, σε διδακτορικό κάποια στιγμή επίπεδο;

Σκέφτεσαι σοβαρά το ενδεχόμενο να κάνεις διδακτορικό;

Εεε, ναι...αν κάτι μου άρεσε θα το συνέχιζα, σίγουρα το μεταπτυχιακό και αν μπορούσα μετά να το συνεχίσω; Ναι

Δηλαδή, στο διδακτορικό είναι στα σχέδια σου ή είναι κάτι μακρινό;

Προς το παρόν είναι κάτι μακρινό.

Ωστόσο, είναι το διδακτορικό ένας από τους βασικούς σου στόχους ή θα δεις πώς θα εξελιχθεί γενικότερα η κατάσταση και το βλέπεις ;

Όχι, είναι από τους βασικούς μου στόχους.

Για ποιο λόγο θέλεις να συνεχίσεις τις σπουδές σου και σε διδακτορικό επίπεδο;

Γιατί θέλω να έχω πολύ μεγάλη κατάρτιση σε αυτό που θέλω να κάνω και γιατί σκέφτομαι πως θα με βοηθήσει και στο επαγγελματικό κομμάτι, εμμ, και γιατί...ναι, κυρίως αυτό και για να βρεις δουλειά, αν όχι στην Ελλάδα, στο εξωτερικό αν είχες ένα πιο δυνατό χαρτί να μπορούσες να χτυπήσεις περισσότερες πόρτες και στη συνέχεια εάν δεν χρειαστεί και αν έχω βρει εγώ κάποια δουλειά εδώ πέρα, εμμ...θα με βοηθήσει στην προσωπική μου πορεία, δηλαδή δεν θα ήθελα τελικά να βρω μια

δουλειά και να μείνω εκεί, δηλαδή να συνεχίζω να διαμορφώνομαι πάνω σε αυτό και να γίνομαι καλύτερη

Θα επιδιώξεις να συμμετάσχεις σε ένα πρόγραμμα Voucher για την απόκτηση επαγγελματικής εμπειρίας;

Ναι, θα ήθελα.

Γιατί θα ήθελες;

Παρόλο που δεν τα έχω πολύ σε εκτίμηση...

Γιατί;

Γενικά προωθείται όλος αυτός ο τρόπος εργασίας, δηλαδή ημιαπασχόλησης, εμ, χωρίς κάποιο μέλλον, ωστόσο έστω και προσωρινά για εμπειρία και παράλληλα πληρωμή θα το σκεφτόμουν.

Ωστόσο, γιατί θα ήθελες να συμμετάσχεις σε ένα τέτοιο πρόγραμμα;

Απλώς για να συμπληρώσω το βιογραφικό με εμπειρία.

Όπως ανέφερες και πριν η αναζήτηση εργασίας στο εξωτερικό αποτελεί μέρος των μελλοντικών σου σχεδίων, πως σκέφτεσαι να οργανώσεις αυτή την αναζήτηση;

Επειδή είχα κάνει ήδη Erasmus σε ένα έτος....

Σε ποια χώρα ήσουν και σε ποιο έτος;

Είχα πάει τρίτο έτος στην Τσεχία.

Πως ήταν αυτή η εμπειρία σου;

Πολύ ωραία, πολύ εποικοδομητική θα έλεγα, δεν ξέρω αν θα επέλεγα τη συγκεκριμένη χώρα για να φύγω έξω, αλλά πάντως ήταν κάτι που μου άρεσε πάρα πολύ.

Και πώς σκέφτεσαι τελικά να οργανώσεις αυτή την αναζήτηση στο εξωτερικό;

Επειδή έχουν βγει καινούρια προγράμματα και για μετά το πτυχίο, placement που δεν υπήρχαν πιο πριν, ίσως να έφευγα προσωρινά με κάτι τέτοιο και εκεί επιλέγεις εσύ σε τι δουλειά θες να πας.

Αναφέρεσαι στο Erasmus+ ;

Ναι, ναι

Οπότε το έχεις ψάξει.....

Ναι, δεν μπορώ να πω ότι το έχω ψάξει για τα καλά, αλλά σκέφτομαι κάποιον τέτοιο τρόπο να δικτυωθώ κάπου αλλού, γιατί το να πάω γενικά σε μια χώρα και να ξεκινήσω να ψάχνω γενικά δουλειά, είναι και αυτό δύσκολο

Ποια είναι η άποψη σου για το Erasmus+ που προσφέρει τη δυνατότητα σε φοιτητές ή σε πρόσφατα απόφοιτους του Τμήματος να υλοποιήσουν την πρακτική τους άσκηση σε φορείς του εξωτερικού;

Νομίζω ότι δίνει κάποια εμπειρία πολύ σημαντική που εδώ δεν θα την είχα αποκτήσει, γιατί δεν είναι μόνο ότι πηγαίνεις και βλέπεις το εργασιακό περιβάλλον κάπου αλλού, είναι γενικά ότι μαθαίνεις κάποια πράγματα για το πώς ζούνε οι άνθρωποι αλλού και σου βάζουν διάφορες σκέψεις, κάποια πράγματα που δεν τα είχες σκεφτεί, να τα φιλοσοφήσεις λίγο περισσότερο, να κάνεις συγκρίσεις, αυτό.

Οπότε να υποθέσω ότι δεν έχεις αιτηθεί τη συμμετοχή σου στο συγκεκριμένο πρόγραμμα, ωστόσο το σκέφτεσαι σοβαρά να το κάνεις;

Ναι, το σκέφτομαι σοβαρά.

Μου ανάφερες πριν ότι δίνεις προτεραιότητα στο να βρεις εργασία και να κάνεις μεταπτυχιακό, ταυτόχρονα σκέφτεσαι και να συμμετάσχεις στο Erasmus +, το πρώτο πράγμα που θα κάνεις ποιο είναι; Να κάνεις την πρακτική σου στο εξωτερικό; Να βρεις εργασία; Τι από όλα αυτά που σκέφτεσαι θα κάνεις;

Νομίζω το πρώτο που θα κάνω είναι να μοιράζω βιογραφικά παντού σε σχετικό με το αντικείμενο, σε ό,τι ιδιωτικό σχολείο υπάρχει, θα έκανα και μια αίτηση στο ΑΣΕΠ για το δημόσιο, παρόλο που το έχω σχεδόν ξεγραμμένο, αλλά...με κάποιο τρόπο να τα έχω καλύψει όλα εδώ πέρα σε εργασία και εφόσον...δηλαδή το μεταπτυχιακό θα το σκεφτώ εφόσον έχω βρει κάποια δουλειά, δηλαδή δεν θα το σκεφτόμουν, α! Να κάνω πρώτα αίτηση για το μεταπτυχιακό και παράλληλα να βρω κάποια δουλειά.

Αν και το Erasmus + αφορά μόνο τους πρόσφατα απόφοιτους...

Νομίζω είναι για αυτούς που έχουν τελειώσει ένα χρόνο; Άντε δύο, γι'αυτό δεν το έχω ψάξει πολύ καλά, δηλαδή αν κοιτάξω λίγο περισσότερο...μετά έχω σε δεύτερο πλάνο, υπάρχουνε και άλλα τέτοια προγράμματα εκτός από το Erasmus placement, όπως είναι η AISEC που πάλι είναι ακριβώς το ίδιο με τη διαφορά ότι αυτή δεν είναι μόνο για ευρωπαϊκές χώρες, είναι και για Ασία και για όπου θέλεις, απλώς εκεί δεν ξέρω, έχει περισσότερα εθελοντικά προγράμματα και όχι τόσο για να πας να εργαστείς, να πληρωθείς.

Σε αυτή την περίπτωση όμως...

Σε αυτή την περίπτωση δεν με καλύπτει, οπότε δεν θα το έκανα

Εννοώ ότι σε εθελοντικό επίπεδο θα το έκανες να πας κάπου έξω και να εργαστείς;

Ναι, αλλά τώρα δεν έχω αυτή την πολυτέλεια, για να το κάνω.

Όταν λες δεν έχεις αυτή την πολυτέλεια σε τι ακριβώς αναφέρεσαι;

Θα πρέπει όλο αυτό κάποιος να μου το χρηματοδοτεί, επειδή είχα κάποια γνωστή που είχε πάει, αναγκαζόταν αυτή να τα πληρώνει όλα τα έξοδα της, δηλαδή όχι μόνο μεταφορά αλλά και διαμονή στο εξωτερικό και όλα αυτό σημαίνει ότι κάποιος από πίσω πρέπει να σου τα χρηματοδοτεί και που είναι οι γονείς. .

4^{ος} Άξονας Ερωτήσεων: Διερεύνηση απόψεων για απασχολησιμότητα και ΔΒΜ

Πως θα περιέγραφες τη σχέση των σπουδών και του πτυχίου με την αγορά εργασίας στον τομέα της εκπαίδευσης σήμερα; Δηλαδή, υπάρχει κάποια σύνδεση μεταξύ τους;

Θεωρητικά συνδέεται, αλλά νομίζω ότι πρακτικά δεν συνδέεται και τόσο, γιατί εκπαιδεύεσαι για να γίνεις δάσκαλος, μόνο δάσκαλος σε σχολείο και χωρίς να δίνονται κάποιες άλλες διέξοδοι, δηλαδή να κάνεις κάποια εξειδίκευση σε κάποια έρευνα, σε κάποιο ινστιτούτο εκπαιδευτικό και η σύνδεση που γίνεται είναι μόνο με την πρακτική άσκηση που γίνεται μόνο στα σχολεία τα δημόσια.

Θεωρείς πως το Πανεπιστήμιο παρέχει στους απόφοιτους τα κατάλληλα εφόδια, προκειμένου να βρουν ευκολότερα εργασία;

Όχι, δηλαδή πιστεύω και εγώ που είμαι φοιτήτρια εάν μείνω μόνο στο πτυχίο της σχολής, πιστεύω ότι δεν θα βρω ποτέ δουλειά σαν δασκάλα, άντε να κάνω ιδιαίτερα που δεν το θεωρώ δουλειά, γιατί πόσο καιρό να κάνεις ιδιαίτερα και είναι..., επειδή έκανα κιόλας, εμ, δεν το σκέφτομαι καθόλου.

Έκανες ιδιαίτερα στην αρχή των σπουδών σου;

Ναι, στην αρχή των σπουδών και είναι πολύ δύσκολα με τρία και πέντε ευρώ την ώρα, οπότε δεν το θεωρώ καν δουλειά, το θεωρώ χαρτζιλίκι και άντε για πρωτοετή, οπότε δεν πιστεύω ότι υπάρχει καμία σύνδεση με την αγορά εργασίας.

Ποιοι επαγγελματικοί κλάδοι (π.χ. προσωπικό σε δημοτικούς παιδικούς σταθμούς, ιδιωτική εκπαίδευση, μουσεία ή άλλοι) ή είδος απασχόλησης (π.χ. ιδιαίτερα

μαθήματα, φύλαξη κτλ ή άλλο) φαίνεται κυρίως να απορροφούν σήμερα αποφοίτους Παιδαγωγικών Τμημάτων;

Εε, δεν μπορώ βέβαια να πω με σιγουριά, αλλά ίσως θα έλεγα έως τώρα να είχαν οι ειδικοί παιδαγωγοί, εμ, είτε να τους προσλαμβάνουν ιδιώτες, γιατί παίρνουν ειδικό παιδαγωγό για το παιδάκι τους, ωστόσο και σε αυτό ακούγεται τουλάχιστον ότι υπάρχει ήδη κορεσμός, το βλέπω και στη σχολή μας που έγιναν χίλιες και αιτήσεις για (το μεταπτυχιακό ειδικής αγωγής).

Αναφέρεσαι στον δημόσιο τομέα ή γενικότερα;

Γενικότερα, δηλαδή κάποιιο παίρνουν δασκάλους για παράλληλη στήριξη, αλλά βλέπω και εκεί πολύ γρήγορα...γιατί έχει πέσει πολύς κόσμος σε αυτόν τον τομέα και βγαίνουν ήδη από το πανεπιστήμιο, οπότε...

Άλλο είδος απασχόλησης με το οποίο καταπιάνονται οι εκπαιδευτικοί;

Αυτό που ξέρω σίγουρα κι από άλλους στη σχολή είναι με τρόπους ημιαπασχόλησης, κάποιους μήνες το καλοκαίρι στην κατασκήνωση, που κι εγώ δουλεύω στην κατασκήνωση τα καλοκαίρια , εμ, σε κάποια κέντρα δημιουργικής απασχόλησης πολύ part time, δηλαδή τα Χριστούγεννα, σε γιορτές, τους προσλαμβάνουν διάφοροι οργανισμοί να κάνουν παιχνίδια κι τέτοια πράγματα, δηλαδή όχι εκπαιδευτικά σε δημοτική εκπαίδευση, αλλά γενικά δημιουργική απασχόληση και μετά μόνο όσοι παίρνουνε νταντάδες, babysitter και τέτοια πράγματα.

Θεωρείς την απασχόληση στην ιδιωτική εκπαίδευση μια ανοιχτή αγορά εργασίας για όλους τους αποφοίτους του τμήματός σου;

Εμ, θεωρώ πως είναι ανοιχτή προς όλους τους απόφοιτους ,εμμμ, με την έννοια ότι και αυτοί θα θέτουν κάποια standards , οπότε κάποιοι θα απορρίπτονται και κάποιοι θα έχουν το προβάδισμα, αλλά επειδή δεν έχω μπει σε αυτή τη διαδικασία, δεν ξέρω τελικά και τι ζητάνε, δηλαδή κάποιοι λένε να έχεις εμπειρία, από την άλλη θέλουν αυτόν που έχει εμπειρία να τον προσλάβουν με ελάχιστα χρήματα, οπότε μπορεί να μην δέχονται, εεεμ, αλλά νομίζω ότι θεωρητικά είναι ανοιχτό προς όλους.

Πρακτικά;

Πρακτικά όχι

Πρακτικά γιατί λες όχι;

Εμ, γιατί είναι περιορισμένες οι θέσεις, δηλαδή πόσοι να απορροφηθούν στα ιδιωτικά σχολεία και πόσοι τελικά στέλνουν τα παιδιά τους σε ιδιωτικά σχολεία; Δηλαδή, στην Ελλάδα η πραγματικότητα είναι ότι ο περισσότερος κόσμος δυσκολεύεται να πληρώσει και τα φροντιστήρια Λύκειο και πόσο μάλλον να στέλνει το παιδί του όλα τα χρόνια από το Δημοτικό ως το Λύκειο σε ιδιωτικό σχολείο.

Ποιες είναι κατά τη γνώμη σου οι βασικές διαφορές μεταξύ της απασχόλησης στην δημόσια και ιδιωτική εκπαίδευση;

Ποιες είναι οι διαφορές;

Ναι, ποιες είναι οι διαφορές το να εργάζεται κάποιος στην ιδιωτική εκπαίδευση από αυτόν που εργάζεται στη δημόσια εκπαίδευση.

Δυστυχώς, θα έλεγα ότι κάποιες φορές στα ιδιωτικά σχολεία υπάρχει ένας μεγαλύτερος έλεγχος στα άτομα που προσλαμβάνουν, δηλαδή ο άλλος σκέφτεται σαν επιχειρηματίας κι οπότε άμα δεν του κάνεις σε διώχνει. Στο δημόσιο μάλλον κάποιος που μπορεί να μην κάνει καλά τη δουλειά του ή να μην είναι ο ίδιος στα καλά του, γιατί εγώ είχα ένα τέτοιο στο Λύκειο...δηλαδή να μην είναι κάποιος ψυχικά σταθερός και έμαθα και μετά ότι πήγε σε ίδρυμα, τόσο άσχημα! Τότε ήμασταν μικροί και γελάγαμε, αλλά η εξέλιξη ήταν πολύ χάλια. Αυτοί οι άνθρωποι δεν ξέρω αν το κράτος προνοεί, όχι να τον απολύσουν, αλλά μπορεί να είναι κάπου αλλού χρήσιμος, να φυσικά να κάνει κάτι άλλο, αλλά τα παιδιά θέλουνε κάποια προσόντα που κάποιος μπορεί να μην μπορεί να τους προσφέρει, να τους τα προσφέρει το συγκεκριμένο άτομο και συνεχίζει να δουλεύει σε αυτά τα σχολεία.

Εν ολίγοις, η διαφορά που εντοπίζεις;

Ο έλεγχος στα ιδιωτικά σχολεία, δεν γνωρίζω και ακριβώς.

Ποια άποψη έχει διαμορφώσει για την απασχόληση στη δημόσια και ιδιωτική εκπαίδευση και από πληροφορίες που μπορεί να παίρνεις από το περιβάλλον σου.;

Έχω ακούσει απλώς ότι στον ιδιωτικό τομέα μπορεί να είναι οι ίδιες απολαβές, ακόμη κι αν κάνεις υπερωρίες, δηλαδή να εργάζεσαι υπερβολικά, να έχουν υπερβολικές απαιτήσεις από τον εργαζόμενο, οι οποίες να μην ανταμείβονται το ίδιο, δηλαδή έχω δει εκπαιδευτικούς όχι Δημοτικής Εκπαίδευσης αλλά σε Νηπιαγωγείο να κάνουν να πληρωθούν ....., δηλαδή μια φίλη μου δεν είχε πάει διακοπές, γιατί δεν είχε πληρωθεί.

Όσον αφορά το δημόσιο τομέα έχεις κάποια άποψη ως προς τι μπορεί να συμβαίνει;

Στο δημόσιο αναγκαστικά, δεν μπορείς βέβαια να το δεις με σιγουριά σήμερα, αλλά πληρώνονται στην ώρα τους μέχρι στιγμής, οπότε κάποιοι ίσως να έχουν αυτή τη σιγουριά, ωστόσο οι υπόλοιπες συνθήκες εργασίας είναι δύσκολες, το σχολείο σήμερα δεν ξέρω, φαίνεται ότι δεν ανταποκρίνεται, δηλαδή σε ένα τμήμα μπορεί να υπάρχει ένας υπεράριθμος όγκος παιδιών, εεεε, πολλά παιδιά μπορεί να χρειάζονται παράλληλη στήριξη και δεν τους προσφέρεται, οπότε ο δάσκαλος με αυτά που πληρώνεται πρέπει να γίνει....., να κάνει τα πάντα, να είναι και δάσκαλος, να είναι και ειδικός παιδαγωγός, να είναι και ψυχολόγος, εμμ, δεν έχει από αλλού στήριξη και επίσης δεν έχει το χρόνο να επιμορφώνεται παράλληλα, να κάνει κάτι άλλο, δηλαδή είναι κάποιοι δάσκαλοι που έχουν εξαντληθεί και δεν έχουνε προσδοκίες σε επαγγελματικό επίπεδο και σε προσωπικό

Τι είδους κινήσεις κατά την άποψή πως θα πρέπει σου να κάνει ένας απόφοιτος για να διεκδικήσει μια θέση εργασίας στην ιδιωτική εκπαίδευση;

Νομίζω ότι είτε παράλληλα στα φοιτητικά χρόνια είτε μετά πρέπει οπωσδήποτε με κάποιο τρόπο να αποκτήσει εμπειρία , δηλαδή όχι μόνο θεωρητική κατάρτιση, γιατί το ζητάνε, δηλαδή μια ματιά να ρίξεις σε αγγελία από οτιδήποτε κι αν ζητήσουνε από

babysitter μέχρι δάσκαλος σε ιδιωτικό σχολείο λένε με εμπειρία, με εμπειρία, όταν είσαι απόφοιτος το πιο πιθανό είναι να μην έχεις εμπειρία, δηλαδή εκτός από την πρακτική άσκηση στο πανεπιστήμιο, τι να πεις ότι έχω εμπειρία στα ιδιαίτερα; Δεν πιάνεται, δηλαδή πώς να το αποδείξεις αυτό; Πρέπει (να έχει) μία πιο σοβαρή εμπειρία, να το κυνηγήσει κάπου, δεν ξέρω, εθελοντικά; Να πάει να δουλέψει κάπου αφιλοκερδώς; Εε, με κάποιο τρόπο...

Ποια είναι η γνώμη σου για τα προγράμματα κοινωνικού χαρακτήρα που υλοποιούνται για την υποστήριξη των νέων αποφοίτων κατά του κινδύνου της ανεργίας, όπως είναι για παράδειγμα το πρόγραμμα Voucher, αν και ήδη μου έχεις αναφέρει ότι δεν τα έχεις και τόσο σε εκτίμηση, ποια είναι η άποψη σου;

Τα θεωρώ πολύ προσωρινά κι ότι δεν έχουν κάποια προοπτική μετέπειτα, δηλαδή ότι εξαναγκάζουνε νέους ανθρώπους να δουλεύουνε για τρεις και εξήντα, από δω από εκεί, από αλλού, χωρίς ουσιαστικά να έχουν κάποια σοβαρή κατάρτιση και να πορεύονται με αυτό τον τρόπο, με ημιαπασχόληση μονίμως!

Πιστεύεις πως η ιδέα της συνεχούς βελτίωσης των πτυχιούχων μέσα από επιμόρφωση και την απόκτηση επιπρόσθετων επαγγελματικών προσόντων αποτελούν ή όχι καθοριστικό παράγοντα για την εύρεση εργασίας;

Σίγουρα αποτελούν καθοριστικό παράγοντα, εε, ακριβώς για το λόγο ότι πλέον ειδικά στα εκπαιδευτικά επαγγέλματα υπάρχουνε πάρα πολλοί, δηλαδή με κάποιο τρόπο για να σε ξεχωρίσει κάποιος και να σε προτιμήσει θα πρέπει να έχεις προβάδισμα σε κάποιο άλλο.

Σκέφτεσαι άλλους παράγοντες που θεωρείς ότι είναι καθοριστικοί για την εύρεση εργασίας σήμερα από νέους ανθρώπους;

Μμ, εκτός από τις θεωρητικές σπουδές που θεωρείται ότι πρέπει να τις προχωρήσουν, να τις προχωρήσω και εγώ δηλαδή, και την εμπειρία με κάποιο τρόπο να την αποκτήσουν, μμ, δεν μου έρχεται κάτι.

1^{ος} Άξονας ερωτήσεων: Διερεύνηση επιλογών-διαδρομών των φοιτητών

Ποιοι παράγοντες συντέλεσαν στο να επιλέξεις τη συγκεκριμένη Σχολή, το συγκεκριμένο Τμήμα;

Μου άρεσε πάρα πολύ να ασχολούμαι με τα παιδιά και ήθελα γενικότερα να είμαι κοντά στα παιδιά και να εργαστώ με αυτά, γιατί θεωρώ ότι έχουν έναν υπέροχο κόσμο που μπορείς να εξερευνήσεις και έχεις να μάθεις και να κερδίσεις πολλά πράγματα από αυτά.

Κάποιος άλλος παράγοντας έπαιξε ρόλο στο να κάνεις αυτή την επιλογή;

Όχι, ανέκαθεν είχα αυτή την κλήση στο ότι θέλω να γίνω δασκάλα χωρίς να προσδιορίσω ποιο κλάδο της εκπαίδευσης, αλλά μου άρεσε αυτό, μου άρεσε να ασχολούμαι με τα παιδιά.

Ήταν η πρώτη σου επιλογή;

Ναι

Το σχολικό περιβάλλον συντέλεσε στη διαμόρφωση της εκπαιδευτική σου πορείας;

Το σχολικό περιβάλλον; Υπήρχαν θετικές επιρροές, υπήρχαν και αρνητικές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα στην τρίτη δημοτικού μία δασκάλα, η οποία δεν ήταν καλά νοητικά, ψυχολογικά, ψυχιατρικά, όπως της πες το και όλο αυτό το περνούσε και σε εμάς. Όλες οι άλλες περιπτώσεις εκπαιδευτικών μου άρεσαν πάρα πολύ και είχα πρότυπα μέσα από το σχολείο μου.

Είπες ότι το σχολικό σου περιβάλλον σε επηρέασε τόσο αρνητικά όσο και θετικά, σε τι ακριβώς αναφέρεσαι; Δηλαδή, με ποιο τρόπο σε επηρέασε;

Δηλαδή, σαν ένα μικρό παιδί σχηματίζεις ένα πρότυπο, θέτεις κάποιους στόχους και λες ότι εγώ θέλω να γίνω σαν ένα συγκεκριμένο άτομο. Είχαμε ανθρώπους πολλούς εκπαιδευτικούς, οι οποίοι με είχαν προσεγγίσει πάρα πολύ με τη συμπεριφορά τους και ήθελα να τους μοιάσω, να ταυτιστώ με αυτούς, αυτό!

Το σχολικό σου περιβάλλον έπαιξε κάποιο ρόλο στο να κάνεις τις συγκεκριμένες επιλογές σε εκπαιδευτικό επίπεδο; Σε προσανατόλισε σε κάποιο συγκεκριμένο κλάδο σπουδών; Δηλαδή, όταν ήρθε η στιγμή να συντάξεις το μηχανογραφικό σου δέχτηκες επιρροές; Για παράδειγμα από τους καθηγητές σου; Ή από το φροντιστήριο, εάν πήγαινες; Ή ακόμη και από τους συμμαθητές σου;

Περισσότερη συζήτηση έγινε μέσα από το φροντιστήριο, από γυμνάσιο και έπειτα δεν υπήρξε καμία βοήθεια ως προς τον προσανατολισμό. Υπήρχε ένα υποτιθέμενο μάθημα που μας παρουσίαζαν κάποια επαγγέλματα, όμως ποτέ δεν γινόταν, πάντα θα υπήρχε τρόπος, κάτι συνέβαινε και πάντα αναβάλαμε το μάθημα.

Στο φροντιστήριο τι συζητήσεις γινόντουσαν πάνω σε αυτό το κομμάτι;

Μιλήσαμε γενικότερα για τις δυνατότητες μου, τους πρότεينا εγώ ποια ήταν τα ενδιαφέροντα μου και με τι θα μου άρεσε να ασχοληθώ και εκείνοι μου πρότειναν με ποια σειρά, ας πούμε, θα μπορούσα να δουλέψω κάποια επαγγέλματα, σε ποια πίστευαν εκείνοι ότι θα ταίριαζα περισσότερο, αυτό.

Όταν τους είπες ότι η πρώτη προτίμησή σου είναι το Παιδαγωγικό, πώς αντέδρασαν;

Μου είπαν ότι είναι ένας πάρα πολύ ωραίος κλάδος, αλλά ότι είναι πάρα πολύ δύσκολη η αποκατάσταση μετά και ότι θα πρέπει να το σκεφτώ αυτό σαν ένα βασικό αρνητικό και ίσως το κυριότερο και το μοναδικό ίσως, έτσι; Και όταν βρίσκεις μόνο θετικά από όλα αυτά και από το να ασχοληθείς με τα παιδιά...ε, το μόνο αρνητικό είναι αυτό η αποκατάσταση.

Ποιες ήταν οι επαγγελματικές- εκπαιδευτικές προσδοκίες σου κατά την έναρξη των σπουδών σου;

Ήθελα πρώτα από όλα να τελειώσω τη σχολή μου με ένα πάρα πολύ καλό βαθμό και να αφοσιωθώ στη σχολή μου, κάτι που δεν έγινε, γιατί δεν μου βγήκε λόγω δουλειάς και ήθελα μετά τη σχολή να συνεχίσω με ένα μεταπτυχιακό ή να ασχοληθώ λίγο περισσότερο με τον κλάδο μου.

Όσον αφορά το μεταπτυχιακό και τον τρόπο που ήθελες να ασχοληθείς περαιτέρω με τον κλάδο σου, είχες κάτι συγκεκριμένο στο μυαλό σου;

Είχα τρία πράγματα στο μυαλό μου, δύο κλάδοι που θα με ενδιέφεραν πολύ και μου αρέσουν και θεωρώ ότι μέσα σε εισαγωγικά υστερώ και θα ήθελα να μάθω πράγματα είναι ο ένας των μαθηματικών και ο άλλος της φυσικής και το άλλο θα ήταν η ειδική αγωγή μόνο και μόνο για την αποκατάσταση και όχι επειδή μου αρέσει τόσο πολύ, μόνο και μόνο για να μου ανοιχτεί κάποιος δρόμος.

Πώς και ήθελες, θέλεις να ασχοληθείς με τα μαθηματικά και τη φυσική;

Μου αρέσει πολύ σαν κλάδος και τα μαθηματικά και η φυσική και θεωρώ και μπορεί λόγω της κατεύθυνσης που προέρχομαι, γιατί είμαι από θεωρητική και δεν έχω ασχοληθεί ούτε με μαθηματικά ούτε με φυσική και θεωρώ ότι θα ήθελα να ασχοληθώ περισσότερο, να μάθω πράγματα περισσότερα με αυτά για να νιώθω εγώ περισσότερο καλυμμένη και ικανοποιημένη.

Πώς σχεδιάζεις το μέλλον σου μετά το πέρας των σπουδών σου;

Αρχικά, θα συνεχίσω να δουλεύω εκεί που δούλευα σε πρώτη φάση και θέλω να κάνω νοηματική, braille και μεταπτυχιακό θέλω να κάνω, θα δω πώς θα μου βγει στο πρόγραμμα.. Προτεραιότητα θα έχει μια δουλειά που θα μπορώ να τη συνδυάσω, έτσι ώστε να μπορώ να κάνω κάτι επιπλέον για τον εαυτό μου και για να αποκτήσω περισσότερες δυνατότητες πάνω στο επάγγελμα μας, όπως είπα θα επιδιώξω να κάνω στην πορεία ένα μεταπτυχιακό ή νοηματική ή Braille, αναλόγως το χρόνο μου, τι θα μπορέσω να συνδυάσω με τη δουλειά μου. Σκέφτομαι και το ειδικής αγωγής στον Βόλο.

Ωστόσο, αν δεις πως δεν υπάρχει τόσο διαθέσιμος χρόνος για να κάνεις κάτι επιπλέον, υπάρχει περίπτωση να παραιτηθείς, θα έλεγα, από τα σχέδιά σου;

Όχι, οπωσδήποτε θέλω να κάνω κάτι.

Το ειδικής αγωγής...;

Σκέφτομαι να το συνδυάσω με τη νοηματική και το Braille, με αυτά τα δύο, αν μπορέσω και τα συνδυάσω και αυτό θα γίνει αργότερα, αν είναι..

Όταν λες αργότερα;

Μετά από ένα χρόνο, να έχω ολοκληρώσει τη νοηματική, Braille για να μπορώ να συνεχίσω για κάτι επιπλέον, να το εμβαθύνω κατά κάποιο τρόπο.

Ποιες παραμέτρους μπορείς να επισημάνεις ως καθοριστικές στη διαμόρφωση των μελλοντικών σου σχεδίων;

Δεν ξέρω τι είναι αυτό που έχει παίξει περισσότερο ρόλο, απλά είμαι ένας άνθρωπος που δεν θέλω να μένω σε κάτι σταθερό, θέλω να ψαχτώ λίγο περισσότερο, θέλω να ξέρω περισσότερα πράγματα πάνω στον κλάδο μου, γιατί θέλω να με θεωρώ εγώ εντάξει, ώστε να μπορώ να μπω μέσα σε μία τάξη και να νιώθω καλυμμένη και 100% σίγουρη ότι μπορώ να διδάξω και να αντιμετωπίσω τα παιδιά.

Κάποιες άλλες παραμέτρους σκέφτεσαι;

Ίσως να είναι και οικονομικός μέσα από ένα μεταπτυχιακό ή οτιδήποτε είτε νοηματική είτε Braille ή οτιδήποτε για να βοηθήσει στην πιο γρήγορη αποκατάσταση. Είναι αυτοί οι δύο λόγοι, ο ένας είναι ο οικονομικός και ο άλλος ότι θέλω να νιώθω εγώ καλά με τον εαυτό μου.

2^{ος} Άξονας Ερωτήσεων: Οι σπουδές και επιρροή τους στις επιλογές και τις πορείες των φοιτητών/τριών.

Είχες τακτική φοίτηση στο Πανεπιστήμιο;

Όχι, δεν είχα, έχω παρακολουθήσει ελάχιστα μαθήματα και αυτά είναι τα εργαστήρια και οι υποχρεωτικές παρακολουθήσεις λόγω εργασίας, γιατί δεν προλάβαινα .

Ωστόσο, θεωρούσες αναγκαίο να παρακολουθείς τακτικά τα μαθήματα του κάθε έτους και να έχεις ουσιαστική εμπλοκή στη ζωή του Πανεπιστημίου;

Ναι, γενικότερα θεωρώ η σχολή μας απέχει πάρα πολύ από την πραγματικότητα και από αυτό που έχουμε να αντιμετωπίσουμε εμείς αργότερα μέσα στην αίθουσα. Αυτό που βοηθάει πάρα πολύ, να πεις είμαι εντάξει, είμαι ικανοποιημένος και μπορώ να ξεκινήσω σε λίγους μήνες που τελειώνω τη σχολή μου...να μπορώ να διδάξω, είναι οι πρακτικές που βοηθάνε πάρα πολύ, είναι οι εργασίες και τα εργαστήρια, αυτό βοηθάει πάρα πολύ, κυρίως οι πρακτικές, αυτό! Σε κάνει να νιώθεις έτοιμος να διδάξεις και να αντιμετωπίσεις ποια είναι η πραγματικότητα της τάξης. Γενικότερα, η σχολή μιλάει για πολύ γενικά πράγματα και συμπεριλαμβάνονται και μαθήματα, τα οποία εγώ δεν θεωρώ ότι θα μας ωφελήσουν σε κάτι.

Οπότε στην ερώτηση μου αν θεωρείς αναγκαία την παρακολούθηση των μαθημάτων της σχολής σου, τι θα απαντούσες;

Νομίζω πως όχι, μπορείς να περάσεις τα μαθήματα σου και να ολοκληρώσεις τη σχολή σου και χωρίς παρακολούθηση.

Το Πανεπιστήμιο συντέλεσε και με ποιους τρόπους στη διαμόρφωση των μελλοντικών σου σχεδίων;

Δεν έπαιξε καθοριστικό ρόλο το Πανεπιστήμιο, αυτό που ήθελα πριν μπω στο Πανεπιστήμιο το θέλω και τώρα, δεν έχει αλλάξει κάτι ως προς τις επιλογές μου και τις απόψεις μου, αυτό! Ίσα, ίσα που ήθελα να τελειώσω το Πανεπιστήμιο, γιατί κατά κάποιο τρόπο το θεωρούσα και βάρος.

Από ποια άποψη το λες αυτό; Δηλαδή, ότι το Πανεπιστήμιο το ένιωθες σαν βάρος.

Θέμα χρόνου και στο ότι δεν έβρισκα κάτι και με κούρασε όλο αυτό, δεν έβρισκα κάτι τρομερά ενδιαφέρον. Εάν εξαιρέσουμε το τρίτο και το τέταρτο έτος τις πρακτικές και τα εργαστήρια που γίνονταν και κάποια μαθήματα ψυχολογίας, δεν με ενθουσίασε κάτι άλλο στο Πανεπιστήμιο μας .

Σου δόθηκε η ευκαιρία μέσω των σπουδών σου να εντοπίσεις εναλλακτικές επαγγελματικές διαδρομές τις οποίες δεν μπορούσες να σκεφτείς πριν την εισαγωγή σου στο Πανεπιστήμιο;

Όχι, γενικότερα δεν είχα πολύ επαφή με τη σχολή και πάρα πολύ χρόνο, ώστε να μπορέσω να το ψάξω περισσότερο, αυτό.

Για την εκπλήρωση των επαγγελματικών-εκπαιδευτικών σου στόχων θεωρείς πως θα σε ωφελήσει περισσότερο η εμπάθουση των γνώσεων πάνω στο αντικείμενο που σπουδάξεις, όπως για παράδειγμα στα παιδαγωγικά ή στη διδακτική των μαθημάτων ή απόκτηση ικανοτήτων-δεξιοτήτων ευρύτερου του τομέα της εκπαίδευσης, όπως για παράδειγμα στις ξένες γλώσσες, στους υπολογιστές ;

Θεωρώ ότι οτιδήποτε ξέρεις είναι τόσο πιο χρήσιμο για σένα και σε βοηθάει περισσότερο και ναι μεν θα πρέπει να ειδικευτούμε σε κάποια πράγματα και θέματα πάνω στο επάγγελμα μας , αλλά όσα επιπλέον στοιχεία γνωρίζουμε, όπως και τους υπολογιστές που ανέφερες και εσύ, εμ, θα μπορούμε να τους αξιοποιήσουμε και να κάνουμε ένα δημιουργικό μάθημα μέσα στην τάξη. Χρειάζονται και τα δύο και οι δύο περιπτώσεις είναι απαραίτητες. Όσα περισσότερα ξέρεις τόσο πιο καλά μπορείς να προσεγγίσεις ένα παιδί, να προσελκύσεις την προσοχή του με όλα αυτά., δηλαδή με τους υπολογιστές ή με ξένες γλώσσες ή με κάποιο άλλο πρόγραμμα που μπορείς να χρησιμοποιήσεις, μπορείς να παρουσιάσεις κάτι που αρχικά να φανεί και κουραστικό στα παιδιά, αλλά με πάρα πολύ ενδιαφέρον τρόπο, όλο αυτό χρειάζεται. χρειάζεται να ξέρεις τόσο για την ψυχολογία και τον τρόπο που θα σκεφτεί το παιδί τόσο όμως και τα μέσα που θα αξιοποιήσεις εσύ, ώστε να αξιοποιήσεις διάφορες διδακτικές μεθόδους.

Κατά την περίοδο των σπουδών σου έχεις προσπαθήσει με κάποιον τρόπο να ενισχύσεις τα προσόντα σου; Για παράδειγμα, έχεις παρακολουθήσει κάποια σεμινάρια ή έχεις εργαστεί σε τομέα συναφή με το αντικείμενο σπουδών σου;

Όχι, αν και θα το ήθελα πολύ. Το μόνο που θα μπορούσε να θεωρήσεις ότι με βοήθησε πολύ και κυρίως να αντιλαμβάνομαι ως προς τον τρόπο που σκέφτονται και πώς αντιμετωπίζουν τα παιδιά τους μεγάλους, πώς μας χειρίζονται κάποιες φορές, με βοήθησε πολύ η δουλειά μου, αυτό που έκανα,. Μέσα από τη δουλειά μου έζησα τον τρόπο που σκέφτονται τα παιδιά, είδα τον τρόπο που σε ελέγχουν, βλέπουν τα όριά σου, βλέπουν τι θέλεις, πώς νιώθεις για αυτά. Όλα αυτά με βοήθησαν να καταλάβω λίγο την ψυχολογία των παιδιών, αυτό μόνο. Ως προς τα σεμινάρια ή οτιδήποτε άλλο δεν είχα τη δυνατότητα λόγω χρημάτων και χρόνου.

Να υποθέσω ότι εργαζόσουν και πολλές ώρες;

Ναι, πάρα πολλές. Καθημερινά και τουλάχιστον εννιά ώρες

3^{ος} Άξονας ερωτήσεων: Μετάβαση των φοιτητών από το Πανεπιστήμιο στην αγορά εργασίας.

Μετά το πέρας των σπουδών σου επιθυμείς να εργαστείς σε τομέα σχετικό με το αντικείμενο το σπουδών σου η άλλο;

Ναι, θέλω πάρα πολύ, θα το επιδιώξω όσο περισσότερο μπορώ. Βέβαια, ξέρω ότι δεν υπάρχει δυνατότητα τον πρώτο χρόνο που θα τελειώσω να μπω σε μία τάξη να διδάξω. Ωστόσο, είναι ο άμεσος στόχος μου, ας πούμε αυτό, γιατί ήταν κάτι που μου άρεσε εξ αρχής, ήθελα να εργαστώ πάνω σε αυτό και είναι κάτι που με γεμίζει., οπότε θέλω να το παλέψω και πιστεύω ότι θα το καταφέρω αυτό.

Πιστεύεις ότι θα είναι εφικτό;

Είναι δύσκολο, αλλά νομίζω ότι το προσπαθήσεις πολύ και αν θέλεις πολύ κάτι σίγουρα θα το πετύχεις, αν δεν είναι σε δύο χρόνια, μπορεί να είναι σε τρία ή σε

τέσσερα. Ωστόσο, μέσα σε αυτό το διάστημα θα προσπαθήσω να βρω κάτι άλλο, βέβαια να ασχολούμαι με τον κόσμο των παιδιών, να μην απέχω από τα παιδιά, αλλά να βρω κάτι άλλο για να μπορέσω να επιβιώσω, έτσι;

Ποιες ενδεχόμενες δυσκολίες θεωρείς πως θα αντιμετωπίσεις στην εύρεση εργασίας;

Εάν αναφερθούμε... βασικά αναφερόμενοι αρχικά και στον ιδιωτικό και στον δημόσιο τομέα είναι πάρα πολύ δύσκολο να μπει σε ένα σχολείο να διδάξεις, να σε προσλάβουν, στο δημόσιο χρειάζεσαι μόρια, στο ιδιωτικό χρειάζεσαι προϋπηρεσία και κάτι επιπλέον που εμείς δεν το έχουμε ακόμα, αφού τελειώνουμε φέτος τη σχολή μας, είναι πολύ δύσκολο να έχουμε και κάτι επιπλέον και να παρουσιάσουμε ούτε προϋπηρεσία. Εε, αυτό θεωρώ αρνητικό και ως προς τον ιδιωτικό τομέα ένα άλλο αρνητικό είναι ότι υπάρχει κάποια εκμετάλλευση και κυρίως οικονομική και ως προς τις ώρες που εργάζονται τα παιδιά, αυτό.

Μπορείς να προσδιορίσεις αυτό το κάτι επιπρόσθετο που θέλουν στον ιδιωτικό τομέα;

Χρειάζονται σίγουρα μια προϋπηρεσία, ένα μεταπτυχιακό, κάποια επιπλέον σεμινάρια, να δούνε ότι έχεις ασχοληθεί με τον τομέα σου και έχεις δείξει...έχεις ακολουθήσει κάποια κατεύθυνση.

Τι κινήσεις σκοπεύεις να κάνεις, προκειμένου να αυξήσεις τις πιθανότητες να βρεις εργασία;

Τι κινήσεις; Αυτό που σκέφτομαι είναι ότι μέσω νοηματικής και Braille θα μπορέσω να διδάξω σε παράλληλη στήριξη, το ένα είναι αυτό και το άλλο το μεταπτυχιακό Ειδικής Αγωγής που θα με βοηθούσε πολύ και το πτυχίο στο δεύτερο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλίας και πάλι Ειδική Αγωγή. Θεωρώ ότι για να μπει στην τάξη μόνο αυτό, μέσω της Ειδικής Αγωγής υπάρχουν πιθανότητες να μπει στην τάξη από έναν που έχει απλά Γενικής Αγωγής.

Πιστεύεις πως οι ακαδημαϊκές γνώσεις, οι οποίες έχεις αποκτήσει κατά τη διάρκεια των σπουδών σου, θα σε βοηθήσουν στη μετέπειτα επαγγελματική – εκπαιδευτική σου πορεία για να διεκδικήσεις και να κατακτήσεις τη θέση εργασίας που επιθυμείς;

Θεωρώ ότι είναι σημαντικό υπόβαθρο για να ακολουθήσουμε, έτσι ώστε να πατήσουμε πάνω σε αυτό και να ακολουθήσουμε μία συγκεκριμένη πορεία. Ωστόσο, πιστεύω πως δεν αρκεί αυτό, χρειάζεται και κάτι επιπλέον.

Όταν λες σε κάτι επιπλέον, σε τι αναφέρεσαι;

Στο πιο απλό, αυτό που θα επιθυμούσα να άλλαζε στις σχολές, αν ήταν εφικτό να ήταν περισσότερο τα εργαστήρια και περισσότερες οι πρακτικές και λιγότερα τα θεωρητικά μαθήματα. Ας αναφερθούμε στο πιο απλό στα εργαστήρια φυσικής, στο μάθημα της φυσικής, σίγουρα είναι πολύ πιο εύκολο να καταλάβεις φυσική μέσα από πειράματα και βλέποντας τον τρόπο που σκέφτονται τα παιδιά παρά μελετώντας ένα βιβλίο, το ίδιο και στην πρακτική. Εμείς στη Σχολή μας μιλάμε μόνο για θεωρεία χωρίς να έχουμε έρθει επαφή με την πράξη, οπότε θεωρώ πως ίσως να εντείνουν λίγο τα εργαστήρια και τις πρακτικές.

Θα επιδιώξεις να συμμετάσχεις σε ένα πρόγραμμα Voucher για την απόκτηση επαγγελματικής εμπειρίας;

Παύση

Το γνωρίζεις αυτό το πρόγραμμα;

Όχι

Είναι ένα πρόγραμμα που απευθύνεται σε νέους ανθρώπους κι αποσκοπεί στην καταπολέμηση της ανεργίας. Αρχικά υλοποιούνται κάποια σεμινάρια επαγγελματικής κατάρτισης και στη συνέχεια κάνεις πρακτική σε διάφορους φορείς βάσει της ειδικότητά σου και διαρκεί περίπου 6 με οχτώ μήνες. Γνωρίζω ότι παίρνεις κάποια χρήματα, αλλά δεν γνωρίζω το ακριβές ποσό. Για παράδειγμα,

Ένας δάσκαλος μπορεί να κάνει πρακτική σε κάποιο ιδιωτικό σχολείο. Θα επιδιώξεις να συμμετάσχεις σε ένα τέτοιο πρόγραμμα;

Θα το έψαχνα, ναι θα πήγαινα, θα ήθελα να ενταχθώ σε αυτό το πρόγραμμα, γιατί θεωρώ κερδίζεις περισσότερα πράγματα, βιώνεις περισσότερα πράγματα. Έχεις περισσότερη πρακτική στην ουσία και θεωρώ ότι είναι σημαντικό βοηθάει πολύ όλο αυτό.

Η αναζήτηση εργασίας στο εξωτερικό αποτελεί μέρος των μελλοντικών σου σχεδίων;

Θα είναι η τελευταία μου επιλογή, αν και μου έχει δοθεί η δυνατότητα και έχω οικογένεια, θείους στην Αμερική με ελληνικό σχολείο δίπλα από το σπίτι τους, οι οποίοι μου προτείνουν να πάω. Εε, θα είναι το τελευταίο στάδιο που θα το σκεφτώ αυτό. Θέλω να το αντιμετωπίσω όσο γίνεται εδώ, να βρω εδώ στην Ελλάδα.

Γιατί το βλέπεις ως τελευταία επιλογή;

Γιατί γενικότερα δεν θέλω να φύγω από τη χώρα μας. Θεωρώ ότι πρέπει να μείνουμε και να το παλέψουμε, γιατί κατά κάποιο τρόπο ο στόχος είναι να φύγουμε, να φύγουμε όλοι οι νέοι, αυτό θεωρώ ότι επιδιώκεται να γίνει, οπότε δεν πρέπει, δεν θα το ήθελα, δεν θα μου άρεσε να φύγω από τη χώρα μου.

Σε περίπτωση που τελικά αποφασίσεις να φύγεις, πώς σκέφτεσαι να οργανώσεις αυτή την αναζήτηση εργασίας;

Ναι, εε..αν πω ότι φεύγω πρώτα θα επικοινωνήσω με κάποιους φορείς, για να δω τι γίνεται, ποιες προϋποθέσεις υπάρχουν, σε ποιες συνθήκες θα εργάζομαι, ποιες θα είναι οι αποδοχές μου εμένα και αργότερα θα επιλέξω το αν θα πάω ή όχι.

Πώς θα επιλέξεις τη χώρα που θα εργαστείς;

Ο τρόπος που θα επέλεγα μία χώρα θα ήταν οι συνθήκες εργασίας, η γλώσσα, για το αν ξέρω μία γλώσσα, γιατί είναι κάτι δύσκολο να προσαρμοστώ σε μία χώρα να

ξέρεις τη γλώσσα, ε και για το αν θα είχα κάποιο γνωστό εκεί. Αυτά θα ήταν τα τρία στοιχεία που θα έλεγα.

Πώς θα το έλεγες;

Θα επικοινωνούσα με τους φορείς εκεί, θα επικοινωνούσα και με κάποιους ανθρώπους που ήδη εργάζονταν στο σχολείο εκεί, ώστε να δω ποιες είναι οι συνθήκες εκεί, ποιες είναι οι αποδοχές, ποιος είναι ο τρόπος ζωής σε αυτή τη χώρα που θα είμαι και τότε θα αποφάσιζα.

Ποια είναι η άποψη σου για το Erasmus+ που προσφέρει τη δυνατότητα σε φοιτητές ή σε πρόσφατα απόφοιτους του Τμήματος να υλοποιήσουν την πρακτική τους άσκηση σε φορείς του εξωτερικού;

Εε, μου αρέσει σαν ιδέα πάρα πολύ, αν και θεωρώ ότι από άποψη πληρωμής οι αποδοχές δεν είναι μεγάλες. Σου έρχεται η μία η άλλη, είναι πάρα πολύ λίγα τα χρήματα, είναι ίσα, ίσα για να επιβιώσεις εκεί και να εργαστείς. Το μόνο θετικό είναι ότι μετράει η προϋπηρεσία σου, αν και θεωρώ ότι θα μπορούσε να είχε γίνει και στην Ελλάδα ένα τέτοιο πρόγραμμα, υπάρχουν κάποια μικρά προγράμματα, ε στα οποία δικαιολογούν να εργάζονται τελειόφοιτοι Πανεπιστημίου ή ακόμη και φοιτητές σε σχολεία να προσλαμβάνονται, για να καλύπτουν κενά, αλλά πιστεύω ότι επειδή υπάρχουν και ελλείψεις ότι θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν τέτοια προγράμματα και εντός Ελλάδας περισσότερο, υπάρχουν κάποια.

Έχεις αιτηθεί ή έχεις σκεφτεί να αιτηθείς τη συμμετοχή σου στο συγκεκριμένο πρόγραμμα;

Όχι, όχι!

4^{ος} Άξονας Ερωτήσεων: Διερεύνηση απόψεων για απασχολησιμότητα και ΔΒΜ

Πως θα περιέγραφες τη σχέση των σπουδών και του πτυχίου με την αγορά εργασίας στον τομέα της εκπαίδευσης σήμερα; Δηλαδή, υπάρχει κάποια σύνδεση μεταξύ τους;

Δηλαδή, εάν σε βοηθάει να βρεις δουλειά;

Εάν το Πανεπιστήμιο ανταποκρίνεται στις ανάγκες της αγοράς εργασίας, δηλαδή το Πανεπιστήμιο παρέχει στους απόφοιτους εκείνα τα εφόδια, προκειμένου να βρουν ευκολότερα εργασία;

Δίνει ένα σημαντικό υπόβαθρο, δεν δίνει όλα τα εφόδια, έτσι ώστε να πεις ότι όταν θα πάρω το πτυχίο μου, εγώ θα μπω σε μία τάξη και θα είμαι 100% να διδάξω, αν όχι 100%, 90%, δεν τα δίνει όλα τα εφόδια θεωρώ, όμως δίνει ένα σημαντικό υπόβαθρο που βοηθάει πάρα πολύ θεωρώ και μας βοηθάει και εμάς να προσανατολιστούμε λίγο και να δούμε τι συμβαίνει γύρω μας.

Ποια εφόδια θεωρείς ότι θα έπρεπε να σου παρέχει το Πανεπιστήμιο και δεν το κάνει, ώστε να μπορείς να βρεις ευκολότερα εργασία; Μπορείς να μου αναφέρεις ενδεικτικά κάποια;

Πρώτα από όλα θεωρώ ότι σημαντικό ρόλο θα ήταν οι πρακτικές σε ιδιωτικά σχολεία, αυτό θα βοηθούσε και οι φοιτητές να γνωρίσουν κόσμο και τα ιδιωτικά σχολεία να γνωρίσουν πώς εργάζονται τα παιδιά, να μας δουν μέσα από τις πρακτικές μας πώς είμαστε, η δυνατότητα δίνεται μόνο σε δημόσια σχολεία, εξάλλου και να προσληφθείς σε ένα δημόσιο σχολείο, δεν θα ξέρουν οι συνάδελφοι σου με ποιο τρόπο έχεις εργαστεί και με ποιο τρόπο σκέφτεσαι. Ενώ, σε ένα ιδιωτικό σχολείο η επιλογή πάντοτε γίνεται μέσα από προσωπική άποψη και τη γνώμη του διευθυντή, ας πούμε. Στο δημόσιο σχολείο δεν ισχύει αυτό, οπότε δεν μας βοηθάει και εμάς αυτό για να δούμε το περιβάλλον που θα εργαστούμε και να μας προτείνουν κάποιο συγκεκριμένο περιβάλλον.

Στο TEΑΠΗ μπορείς μέσω ΕΣΠΑ να κάνεις την πρακτική σου σε ιδιωτικά σχολεία, στο Παιδαγωγικό δεν ισχύει κάτι τέτοιο;

Όχι, και δεν υπάρχει η δυνατότητα πληρωμής κατά τη διάρκεια (των πρακτικών), δεν ξέρω στο Νηπιαγωγών αν γίνεται πληρωμή, στο Δημοτικής δεν γίνεται κάποια πληρωμή και αυτό πάλι είναι ένα αρνητικό εν μέρει. Σε άλλα Τμήματα, (που είναι) ανεξάρτητα από το χώρο της εκπαίδευσης, η πρακτική γίνεται πάντα με κάποια ένσημα και με κάποια πληρωμή που και πάλι φαίνεται η προϋπηρεσία σου.

Ποιοι επαγγελματικοί κλάδοι, όπως είναι το προσωπικό σε δημοτικούς παιδικούς σταθμούς, σε μουσεία , στην ιδιωτική εκπαίδευση ή ποιο είδος απασχόλησης, για παράδειγμα τα ιδιαίτερα μαθήματα, η φύλαξη ,φαίνεται κυρίως να απορροφούν σήμερα αποφοίτους Παιδαγωγικών Τμημάτων;

Από την εμπειρία μου θεωρώ ότι έχει απορρόφηση η Ειδική Αγωγή, όπως είπα και πριν. Δεν μιλάμε πάντα για αποκατάσταση μέσω δημοσίου, γιατί υπάρχουν και οι περιπτώσεις που κάποια άτομα με ειδικές ανάγκες, στα οποία πληρώνουν οι ίδιοι οι γονείς παράλληλη στήριξη για δημόσιο σχολείο, πιστεύω ότι αυτό είναι ένα σημαντικό κίνητρο και ότι είναι ένας σημαντικός κλάδος που απορροφά πολλά άτομα.

Κάποιος άλλος κλάδος ή απασχόληση που έχεις απορρόφηση;

Θεωρώ ότι περισσότερο μέσα από τη φύλαξη πολλοί εκπαιδευτικοί επιλέγουν είτε να κάνουν φύλαξη παιδιών είτε να τα διαβάζουν στο σπίτι τους , να τα βοηθούν για το σχολείο τους.

Θεωρείς την απασχόληση στην ιδιωτική εκπαίδευση μια ανοιχτή αγορά εργασίας για όλους τους αποφοίτους του τμήματός σου;

Όχι, όχι! Και ίσως είναι ακόμη πιο περιορισμένη και από το δημόσιο ο ιδιωτικός τομέας.

Γιατί το λες αυτό;

Είναι πιο περιορισμένες οι καταστάσεις, υπάρχουν λιγότερα παιδιά στον ιδιωτικό τομέα και αυτό σημαίνει ότι θα υπάρχουν και λιγότεροι εκπαιδευτικοί και κάποιες

φορές είναι και πιο αυστηρές οι συνθήκες επιλογής. Για έναν άνθρωπο ο οποίος σκέφτεται να προσλάβει κάποιον στην επιχείρησή του θα επιλέξει από τους δέκα ανθρώπους τον έναν ο οποίος θα του παρέχει τα περισσότερα προσόντα, όχι έναν απλά τελείωσε ένα Παιδαγωγικό, θα επιλέξει έναν που έχει κάνει κάτι επιπλέον.

Ποιες είναι κατά τη γνώμη σου οι βασικές διαφορές μεταξύ της απασχόλησης στην δημόσια και ιδιωτική εκπαίδευση;

Διαφορές; Ως προς τη διδασκαλία δεν υπάρχουν διαφορές, το μόνο (είναι ότι) δουλεύοντας στον ιδιωτικό τομέα κάποιες φορές ασκούνται περισσότερες πιέσεις, ασκούνται περισσότερες πιέσεις και από τη διεύθυνση, ακόμη και από τους γονείς, οι οποίοι έχουν περισσότερες απαιτήσεις. Δεν λέω πως όταν είσαι στο δημόσιο τομέα θα είσαι πιο χαλαρός, αλλά εκεί τα πράγματα κάποιες φορές είναι πιο προσιτά. Εε, άλλη δυσκολία ως προς τον ιδιωτικό τομέα θεωρώ ότι σήμερα υπάρχει πολύ εκμετάλλευση και τα παιδιά δεν πληρώνονται και γίνονται καθυστερήσεις ως προς την πληρωμή και τις ώρες που εργάζονται. Δηλαδή, υπάρχουν άτομα που δουλεύουν εννέα με δέκα ώρες και πολλές φορές δεν πληρώνονται οι υπερωρίες τους. Στο δημόσιο τομέα γνωρίζεις ποιες ώρες θα εργαστείς, είσαι σίγουρος ως προς αυτό, από εκεί και πέρα εσύ από τον εαυτό σου και αν νιώθεις καλυμμένος παρέχεις όσα περισσότερα μπορείς και επιπλέον ώρες. Θα σου πω το πιο απλό, για παράδειγμα ακόμη και για μια θεατρική παράσταση σου δίνεται η δυνατότητα να εργαστείς περισσότερο κα έξω από τις ώρες του σχολείου, του προγράμματος και σου δίνεται και περισσότερος χρόνος, στον ιδιωτικό τομέα, ίσως, να είσαι περιορισμένος ως προς αυτό.

Κάποια άλλη διαφορά;

Διαφορά; Ναι, στον ιδιωτικό τομέα πιστεύω ότι υπάρχει περισσότερη επιθετικότητα, σε εισαγωγικά επιθετικότητα, κυρίως λόγω του ότι ο κάθε άνθρωπος προσπαθεί να επικρατήσει και να ξεχωρίσει μέσα σε ένα συγκεκριμένο χώρο, γιατί στο δημόσιο οι περισσότεροι έχουν βρει μία θέση και έχουν επαναπαυτεί, δεν αγωνίζονται για αυτό, να δείξουν λίγο περισσότερο ενδιαφέρον και να διεκδικήσουν τη θέση τους, γιατί την έχουν ήδη κατοχυρώσει. Στον ιδιωτικό τομέα δεν ισχύει αυτό, ανά πάσα στιγμή πρέπει να είσαι εντάξει και να δίνεις τον καλύτερό σου εαυτό, προκειμένου να

κατοχυρώσεις τη θέση σου, δεν είναι τίποτα σίγουρο. Αυτές θεωρώ ότι είναι οι διαφορές μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού τομέα.

Οπότε αν κατάλαβα καλά μία διαφορά ανάμεσα στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα είναι ο ανταγωνισμός;

Ναι, υπάρχει πολύ έντονος ανταγωνισμός στον ιδιωτικό.

Υπάρχουν πρακτικές που θα πρέπει κατά την άποψή σου να υιοθετήσει ένας απόφοιτος για να διεκδικήσει μια θέση εργασίας στην ιδιωτική εκπαίδευση;

Ναι, δεν ξέρω να σου πω.

Υπάρχει κάτι που μπορεί να κάνει ένας απόφοιτος, προκειμένου να αυξήσει τις πιθανότητες να κερδίσει μία θέση εργασίας στην ιδιωτική εκπαίδευση;

Θεωρώ πως όχι, το ίδιο είναι και ο ιδιωτικός και ο δημόσιος τομέας. Από τη στιγμή που είσαι απόφοιτος Πανεπιστημίου είναι το τι έχεις επιλέξει εσύ να κάνεις επιπλέον και αυτό μετά από το Πανεπιστήμιο, για να σε επιλέξουν στον ιδιωτικό τομέα.

Τι εννοείς όταν λες τι έχεις επιλέξει εσύ να κάνεις;

Ναι, το να έχεις κάνει μετά κάποια σεμινάρια, να έχεις κάνει ένα επιπλέον πτυχίο, εμ ή μεταπτυχιακό ή το οτιδήποτε το οποίο θα βοηθούσε να συμπληρωθεί βασικά στο βιογραφικό σου.

Ποια είναι η γνώμη σου για τα προγράμματα κοινωνικού χαρακτήρα που υλοποιούνται για την υποστήριξη των νέων αποφοίτων κατά του κινδύνου της ανεργίας, όπως είναι και το πρόγραμμα Voucher που ανέφερα και πιο πριν;

Ναι, θεωρώ ότι είναι χρήσιμα αυτά τα προγράμματα, παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο και δίνουν νέες ευκαιρίες στους ανθρώπους . σου δίνεται η ευκαιρία να κάνεις κάτι, να εργαστείς πάνω στον κλάδο σου είτε είναι λίγα τα χρήματα είτε όχι , όμως σου

δίνεται η ευκαιρία να κάνεις μία πρακτική άσκηση, να αποκτήσεις περισσότερη εμπειρία.

Πιστεύεις πως η ιδέα της συνεχούς βελτίωσης των πτυχιούχων μέσα από επιμόρφωση και την απόκτηση επιπρόσθετων επαγγελματικών προσόντων αποτελούν ή όχι καθοριστικό παράγοντα για την εύρεση εργασίας;

Θεωρώ ότι αποτελούν, ας πάρουμε το πιο απλό, για να μπει στον πίνακα των αναπληρωτών για τους εκπαιδευτικούς, πρέπει να έχεις κάποια μόρια, κάποια προϋπηρεσία, κάποιο μεταπτυχιακό, κάποιο δεύτερο πτυχίο, το οτιδήποτε που θεωρείται μόρια. Άρα, βλέπουμε και μέσα από το δημόσιο τομέα θα πρέπει να έχεις και κάτι επιπλέον, το πτυχίο σου δεν αρκεί. Το ίδιο ισχύει και στον ιδιωτικό τομέα, σίγουρα όταν πας να παραδώσεις κάποιο βιογραφικό θα σου δώσουν κάποια κριτήρια, το να έχεις εργαστεί κάποια επιπλέον χρόνια, το να έχεις κάποια προϋπηρεσία, το να έχεις παρακολουθήσει κάτι επιπλέον, δεν θα προσλάβουν ένα άτομο θεωρώ που απλά θα πάει και θα τους πει ότι χθες τελείωσα το Πανεπιστήμιο και αύριο θέλω να ξεκινήσω δουλειά.

Ποιοι άλλοι παράγοντες θεωρείς ότι είναι καθοριστικοί για την εύρεση εργασίας σήμερα από νέους ανθρώπους;

Παράγοντες; Δηλαδή;

Δηλαδή, εκτός από τους παράγοντες που ανέφερες προηγουμένως, όπως η προϋπηρεσία, το μεταπτυχιακό και ό,τι άλλο ανέφερες ως σημαντικά στοιχεία για την εύρεση εργασίας, σκέφτεσαι κάποιους άλλους παράγοντες που να διευκολύνουν την εύρεση εργασίας;

Άλλος ένας παράγοντας που σκέφτομαι αν έχεις κάποιο γνωστό, για παράδειγμα σε ένα ιδιωτικό σχολείο, στα περισσότερα τουλάχιστον, πάντοτε προτιμούν ανθρώπους που θα έχουν συστηθεί μέσα από άλλους, όχι μόνο στον ιδιωτικό τομέα και μιλώντας μόνο για το χώρο της εκπαίδευσης, σε οποιονδήποτε χώρο προτιμούν ανθρώπους που κατά κάποιο τρόπο κάποιος θα εγγυάται για αυτούς και η προσωπικότητα βέβαια (παίζει ρόλο), έτσι; Και το τι μπορείς να παρέχεις εσύ και ποια αύριο (εντύπωση) θα

δημιουργήσεις εσύ στον άνθρωπο που θα σε προσλάβει, πώς θα σε δει, αν θα του φανείς αποτελεσματικός.